

Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Národní hospodářství

ANALÝZA EKONOMICKÉHO CHOVÁNÍ SEKTORU
DOMÁCNOSTÍ MEZI LETY 2008–2013 VE
VYBRANÝCH ZEMÍCH: ČESKÁ REPUBLIKA,
SLOVENSKO, POLSKO, MAĎARSKO

bakalářská práce

Autor: Dominik Maslák

Vedoucí práce: Ing. Vladimír Štípek

Rok: 2015

Prohlašuji na svou čest, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a s použitím uvedené literatury.

Dominik Maslák
V Praze, dne 17. 8. 2015

Rád bych na tomto místě poděkoval Ing. Vladimíru Štípkovi za vstřícnost při vedení mé bakalářské práce a věcné připomínky k jejímu zpracování.

Poděkování patří také Ing. Lukáši Sobíškovu z Fakulty informatiky a statistiky VŠE za konzultaci a korekci mých postupů v oblasti statistiky.

Dále bych rád poděkoval Českému statistickému úřadu za součinnost při zprostředkování informací.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Zpracovatel : **Dominik Maslák**

Studijní program: **Ekonomie a hospodářská správa**

Obor: **Národní hospodářství**

Název tématu: **Analýza ekonomického chování sektoru domácností mezi lety 2008-2013 ve vybraných zemích: ČR, Slovensko, Polsko, Maďarsko**

Zásady pro vypracování:

1. Práce bude analyzovat sektor domácností ve státech střední Evropy, konkrétně tzv. Visegrádské čtyřky, z hlediska příjmů, výdajů, spotřeby, úspor a dalších faktorů. Cílem práce bude na základě analýzy dat z let 2008-2013 posoudit, jak se v daném období změnilo ekonomické chování domácností ve vybraných zemích.
2. Domácnosti patří mezi tři základní ekonomické subjekty, přičemž z hlediska množství jsou zpravidla subjekty nejpočetnějšími. Plní roli věřitele v ekonomice a vytváří podstatnou část národních úspor, které jsou zdrojem pro investice. Ve sledovaném období přichází ekonomická krize, která dopadá i na domácnosti. Jak se ekonomické chování domácností v tomto období změnilo, bude práce analyzovat. Dále také přinese srovnání v rámci zemí Visegrádské čtyřky.
3. První část bude zaměřena na přiblížení a vysvětlení teoretických základů práce. Přiblíží strukturu příjmů a výdajů domácností, význam úspor, způsoby měření zadlužení domácností apod. Dále budou v této části práce představeny základní koncepty teorie spotřeby. V teoretické části bude uplatněna metoda syntézy získaných informací z prostudované literatury a statistických zdrojů.
4. Praktická část bude založena na analýze faktorů, které charakterizují ekonomické chování domácností a kterými se v teoretické rovině zabývá první část práce. Analýza bude provedena na základě empirických dat získaných z publikací OECD, EUROSTATu nebo z národních statistických úřadů. Součástí praktické části bude ověření hypotézy, že situace domácností se z hlediska sledovaných faktorů v daném období zhoršila, přičemž k nejvýraznějšímu zhoršení došlo u domácností v Maďarsku.

Rozsah práce: 45 stran

Seznam odborné literatury:

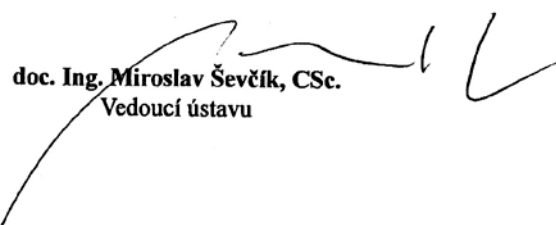
1. HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. Ekonomické chování sektoru domácností ČR – spotřeba a zadluženost. *Statistika : ekonomicko-statistický časopis*. 2008. sv. 88, č. 3, s. 189–204. ISSN 0322-788X.
2. HUBINKOVÁ, Z. *Psychologie a sociologie ekonomického chování*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 277 s. ISBN 978-80-247-1593-3.
3. ČAPEK, J. *Nejistota vybraných makroekonomických dat zemí Visegrádu*. Brno: Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, 2007.
4. ARTIS, Michael J., ed., BANERJEE, Anindya, ed. a MARCELLINO, Massimiliano, ed. *The Central and Eastern European countries and the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
5. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v roce 2013 a predikce na další období*. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha, 2014. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/18032/Analýza_2013.pdf
6. SMRČKA, L. *Rodinné finance – Ekonomická krize a krach optimismu*. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2010

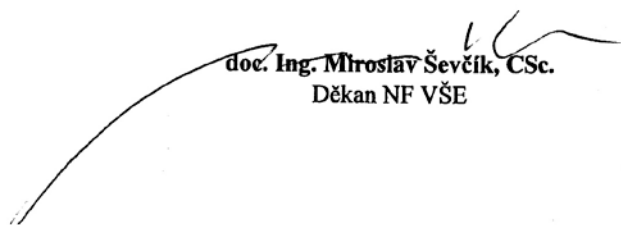
Datum zadání bakalářské práce: březen 2015

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2015

Dominik Maslák
Řešitel

Ing. Vladimír Štípek
Vedoucí práce

doc. Ing. Miroslav Ševčík, CSc.
Vedoucí ústavu

doc. Ing. Miroslav Ševčík, CSc.
Děkan NF VŠE

Abstrakt

Bakalářská práce analyzuje, jak se změnilo ekonomické chování sektoru domácností zemí Visegrádské skupiny v období mezi lety 2008–2013, tedy období kdy svět postihla ekonomická krize. Stěžejní část práce je založena na analýze ukazatelů, vztahujících se k příjmové a výdajové stránce domácností, jejich úsporám a zadlužení. Z analýzy vyplývá, že ekonomická krize se na sektor domácností negativně podepsala, přičemž krizový byl hlavně rok 2009. Došlo k reálnému poklesu příjmů domácností, a také k omezení spotřeby. Nejistá situace, která se projevila i na trhu práce, domácnosti přinutila k obezřetnějšímu chování v oblasti zadlužení a jejich úspor. Ukázalo se také, že nejvíce ekonomickou krizi pocítily maďarské domácnosti.

Abstract

This bachelor thesis analyzes change of economic behavior of Visegrad group household in the period 2008–2013, which is characteristic by economic crisis. The main part of this thesis is focused on analysis of indicators relating to revenues, expenditures, savings and debt of households. This thesis indicates that the economic crisis negatively signed on household sector of these four countries, whereas the most critical was the year 2009. Real gross disposable income and final consumption expenditures of households declined. Precarious economic condition, which was reflected also in labor market, forced households to provident behavior about their debt and savings. It turned out that the most negatively affected by the crisis were Hungarian households.

Klíčová slova: Domácnost, ekonomické chování, spotřeba, zadluženost domácností, Střední Evropa

JEL klasifikace: D12, D14, E21

Key words: Household, economic behavior, consumption, debt of households, Central Europe

JEL classification: D12, D14, E21

Obsah

Úvod.....	9
Metodika	11
1. Teoretická část	13
1.1 Národní účetnictví.....	14
1.2 Sektor domácností.....	15
1.3 Příjmy.....	16
1.3.1 Pracovní příjmy.....	16
1.3.2 Sociální příjmy.....	18
1.3.3 Ostatní příjmy	19
1.4 Spotřeba.....	20
1.4.1 Keynesiánská spotřební funkce	21
1.4.2 Model mezigenerační volby	22
1.4.3 Hypotéza životního cyklu	25
1.4.4 Hypotéza permanentního důchodu	26
1.5 Úspory	28
1.6 Majetek a zadlužení.....	31
1.6.1 Majetek domácností.....	31
1.6.2 Zadlužení	31
1.7 Syntéza teoretické části	34
2. Praktická část	36
2.1 Faktory omezující analýzu	37
2.1.1 Apresiasi slovenské koruny před vstupem do Eurozóny	37
2.1.2 Měnové intervence ČNB	38
2.2 Korelační analýza.....	39
2.3 Základní makroekonomické ukazatele.....	42
2.4 Příjmy.....	44

2.4.1	Hrubý disponibilní důchod	44
2.4.2	Struktura hrubého disponibilního důchodu.....	47
2.4.3	Průměrná a minimální mzda	50
2.5	Spotřeba.....	52
2.5.1	Výdaje na konečnou spotřebu domácností	52
2.5.2	Sklon ke spotřebě.....	55
2.5.3	Struktura výdajů na konečnou spotřebu.....	56
2.6	Úspory	61
2.6.1	Hrubé úspory.....	61
2.6.2	Míra úspor.....	62
2.6.3	Podíl úspor domácností na národní úspoře	63
2.7	Majetek a zadlužení.....	64
2.7.1	Nefinanční majetek	65
2.7.2	Finanční majetek.....	66
2.7.3	Úvěry	70
2.7.4	Úvěry v selhání	73
2.7.5	Podíl dluhu na HDP	75
2.7.6	Podíl dluhu na disponibilním důchodu	76
2.7.7	Podíl čistého finančního majetku na hrubém disponibilním důchodu.....	77
2.7.8	Vztah úvěrů a vkladů domácností.....	78
2.8	Syntéza praktické části.....	80
	Závěr	84
	Seznam použitých zdrojů.....	89
	Seznam obrázků, grafů a tabulek.....	94

Úvod

Bakalářská práce se věnuje problematice ekonomického chování sektoru domácností z pohledu příjmů a výdajů domácností, jejich spotřeby, úspor a zadlužení. Význam tomuto tématu přikládá ve svých studiích a publikacích řada autorů ať už z akademické sféry, nebo ministerstev, bank a statistických úřadů. Uvedl bych například studii Stanislavy Hronové a Richarda Hindlse: „Ekonomické chování sektoru domácností ČR – spotřeba a zadluženost“, ve které se autoři zabývají vývojem ekonomického chování sektoru domácností ČR v období transformace až do roku 2005. Ve svých zprávách taktéž analyzuje sektor domácností Ministerstvo práce a sociálních věcí, a to konkrétně v Analýze vývoje příjmů a výdajů domácností ČR pro jednotlivé roky. I z těchto studií bakalářské práce čerpá, avšak její přínos spočívá jednak v analýze delšího časového úseku, založené na co nejaktuálnějších datech a ve zkoumání tématu ve středoevropském kontextu.

Česká republika spolu se Slovenskem, Polskem a Maďarskem tvoří uskupení nazvané Visegrádská skupina. Toto spojení je založeno na společných hodnotách, které tyto státy sdílejí a které chtějí využít ke vzájemné spolupráci a podpoře prosperity středoevropského regionu. Spojuje je společná postkomunistická minulost, která do značné míry stále ovlivňuje jejich vývoj. Společně také 1. Května 2004 přistupovaly k Evropské unii. Právě proto, že mají tyto státy společnou nedávnou minulost a že jsou si blízké i geograficky, kulturně a prosazovanými hodnotami, vybral jsem je ke komparaci ve své bakalářské práci.

Období let 2008–2013 bylo vybráno s ohledem na ekonomickou krizi, která postihla zejména severoamerický region a Evropu, ale i ostatní státy světa a s jejímiž důsledky se ekonomiky potýkají dodnes. Do Evropy se krize přelila z USA, poté co praskla americká hypoteční bublina. Hypoteční krize následně vyvolala krizi celého finančního sektoru. Zbankrotovaly některé významné banky, nejznámějším případem je pád americké banky Lehman Brothers z roku 2008. Ačkoli je rok 2015, analýza sahá pouze do roku 2013, neboť novější data nejsou z velké části dosud zveřejněna.

Samotná práce je rozdělena na dvě části. První část práce se zabývá ekonomickým chováním domácností v teoretické rovině. S využitím různých pramenů vysvětluje motivy a souvislosti ekonomického chování domácností, soustředí se také

na vymezení pojmů a ukazatelů dle oficiálních metodik. Důraz je kladen zejména na příjmy, spotřebu, úspory a zadlužení jakožto na faktory, které považují pro následnou analýzu za stěžejní.

Druhou částí je část praktická. V té jsem již přistoupil k samotné analýze vývoje ekonomického chování sektoru domácností na datech. Využil jsem metodu deskriptivní statistiky a analytických postupů. Zdroj dat tvoří ve většině případů databáze Eurostatu, zejména sektorové a národní účty. Využity jsou ale i statistiky národních statistických úřadů a centrálních bank států. Jako první jsou analyzovány příjmy domácností z hlediska výše hrubého disponibilního důchodu a struktury zdrojů příjmů. Následuje kapitola zaměřená na spotřebu domácností, strukturu spotřebních výdajů a sklon ke spotřebě. Po analýze spotřeby přijdou na řadu úspory domácností a ukazatel míry úspor. Analyzována je i majetková situace domácností. Poslední, avšak neméně důležitá, následuje analýza zadlužení domácností. Zde je posuzováno mimo jiné zatížení ekonomiky dluhem domácností nebo zatížení, které z něj plyne pro samotné domácnosti a jejich rozpočty. Výstupy analýzy vedou metodou indukce k verifikaci stanovené hypotézy, která zní takto: *„Situace domácností se z hlediska sledovaných faktorů v období 2008-2013 zhoršila, přičemž k nejvýraznějšímu zhoršení došlo u domácností v Maďarsku“*.

Predikce největších dopadů krize na maďarské domácnosti pramení částečně z historických poznatků, ale i ze současné politické situace. Již v období transformace byly dopady na maďarskou ekonomiku větší, než jakým čelila ekonomika česká. V současné době je maďarská ekonomika nejvíce zadluženou ze zemí Visegrádské skupiny. Navíc maďarský premiér, Viktor Orbán, se svou vládou odchyluje od zažitých demokratických principů. Tyto poznatky mě vedou k výše zmíněné predikci.

Metodika

Tato práce se zabývá analýzou ekonomického chování domácností v období 2008-2013 v zemích Visegrádské skupiny. Hlavní zdroj dat představují sekundární data Evropského statistického úřadu (Eurostat) doplněná o data z národních statistických úřadů a statistik centrálních bank států.

Jak Eurostat, tak i národní statistické úřady pracují s jednotnou standardizovanou mezinárodní metodikou ESA 2010 (European System of Integrated Economic Accounts), což zaručuje jejich kompatibilitu. Využita jsou zejména data z databáze Národních účtů (včetně HDP) a Evropských sektorových účtů, poskytovaná Eurostatem, a dále data z šetření Příjmy, výdaje a životní podmínky domácností, které provádí jednotlivé národní statistické úřady.

Zvláště pro analýzu úvěrové situace domácností posloužily jako zdroj dat měnové, finanční, a také bankovní statistiky centrálních bank.

První část práce se zabývá ekonomickým chováním domácností v teoretické rovině. S využitím různých pramenů vysvětluje motivy a souvislosti ekonomického chování, soustřeďuje se také na vymezení pojmů a ukazatelů dle oficiálních metodik.

Praktická část práce využívá metody deskriptivní statistiky, která je pro tento typ analýzy široce využívána. Stejně metody využívá například Ministerstvo práce a sociálních věcí pro svou Analýzu vývoje příjmů a výdajů domácností ČR, nebo profesori Hronová a Hindls ve studii „Ekonomické chování sektoru domácností ČR – spotřeba a zadluženost“, jež jsou také využity v této práci.

Pro zjištění závislostí mezi proměnnými jako je HDP, hrubý disponibilní důchod, výdaje na konečnou spotřebu a hrubé úspory je využita korelační analýza, která umožňuje závislosti mezi proměnnými a jejich sílu zjistit.

K analýze vývoje let 2008-2013 jsou využita data získaná za toto období, ale i za stejně dlouhé předcházející období, 2002-2007. Porovnáním těchto dvou časových úseků jsou změny, které v chování domácností nastaly, více signifikantní.

Pro zachycení vývoje v čase jsou využity trendové křivky. Ty umožňují zachytit trvalejší tendence, které v chování domácností nastaly. Nejčastěji je využita trendová křivka polynomická, která vysvětluje nejvyšší rozsah variability a je tak pro dané

ukazatele nejvhodnější. Vhodnost použité křivky udává koeficient determinace (R^2). Čím je tento koeficient vyšší, tím lépe situaci popisuje. V případě, že je vývojový trend patrný již ze samotného grafu, trendová křivka zůstává skryta, aby byla zajištěna lepší přehlednost grafu.

1. Teoretická část

Teoretická část práce vymezuje sektor domácností z pohledu národního účetnictví a vystihuje aspekty ekonomického chování tohoto sektoru. Postupně je v této části práce rozebrána příjmová a výdajová stránka domácností, motivy k tvorbě úspor a zadlužení a jejich význam. Kromě toho jsou zde popsány ukazatele, na základě nichž je provedena analýza v praktické části práce, a jejich konstrukce.

1.1 Národní účetnictví

Národní účetnictví vzniklo za účelem potřeby postihnout vztahy a interakce mezi subjekty, které se podílejí na národním hospodářství dané země. Na mikroekonomické úrovni slouží podnikům a jejich managementu k rozhodování o výrobě a strategiích podnikové výkazy a účetnictví. Také na makroekonomické úrovni je pro tvůrce hospodářské politiky důležité znát informace o stavu a vývoji ekonomiky. Právě národní účetnictví je modelem, který toto umožňuje.

„Je syntetickým obrazem sestaveným podle přesných účetních pravidel. Shrnuje číselné informace vztahující se k ekonomické činnosti národního hospodářství a přináší popis základních jevů, jakými jsou produkce, rozdělování, akumulace“ (Hronová, Hindls, 2000, s. 2)

Národní účetnictví na rozdíl od podnikového účetnictví vytváří statistici a statistické úřady jednotlivých zemí. Účetnictví je pouze metodou pomáhající zachytit stav věci na principu vyváženosti dvou stran.

Jak dále uvádí Hronová a Hindls (2000, s. 3) na základě národního účetnictví můžeme především:

- *poskytovat souhrnné informace o národním hospodářství*, tzn. konstruovat národohospodářské agregáty, postihnout tempo ekonomického vývoje, analyzovat vývoj sektorů a odvětví domácí ekonomiky nebo provádět mezinárodní srovnání
- *analyzovat ekonomický pohyb* neboli zachytit změny a jejich dopady do všech sfér národního hospodářství na základě komplexního systému
- *zajišťovat provázanost ekonomických prognóz* neboli promítnout dopady hospodářskopolitických opatření na subjekty národního hospodářství, avšak s využitím historických dat, neboť popisuje jevy a procesy, které se staly v minulých obdobích

Jak již bylo zmíněno, národní účetnictví může sloužit i jako podklad pro mezinárodní komparaci. K tomu je ale zapotřebí, aby jednotlivé země zpracovávaly své účty podle jednotné metodiky, na základě stejných principů. Proto v evropském prostředí vznikla jednotná evropská metodika ESA (European System of Integrated

Economic Accounts), upravující standardy národního účetnictví. Ta prošla určitým vývojem a úpravami až do podoby ESA 2010, která je využívána v současnosti.

Pro potřeby národního účetnictví jsou vymezeny sektory, které sdružují subjekty na základě stejné ekonomické funkce nebo činnosti.

- nefinanční podniky
- finanční instituce
- vládní instituce
- domácnosti
- neziskové instituce poskytující služby domácnostem

Právě analýze sektoru domácností se věnuje tato práce.

1.2 Sektor domácností

Sektor domácností je představován fyzickými osobami, které vystupují jako spotřebitelé, ale řadí se sem i drobní podnikatelé, kteří provozují svou činnost na základě živnostenského zákona.

„Hlavní zdroje činnosti těchto jednotek pocházejí z odměn za práci, z vlastnických důchodů a z prodeje zboží a tržních služeb produkováných drobnými podnikateli. Domácnosti jsou především spotřebiteli a výrobci pro vlastní konečné užití, ale jako drobní podnikatelé také tržními výrobci.“ (Hronová, Hindls, 2000, s. 29)

Sektor domácností je v národním hospodářství tradičně v roli spotřebitele. *„Spotřebu je však nutné posuzovat v souvislostech s úsporami, neboť domácnosti jsou obecně významným tvůrcem národní úspory a ta je (podle ekonomické teorie) základem ekonomického růstu a prosperity.“ (Hronová, Hindls, 2008, s. 190)*

Rozhodnutí domácností, zda svůj důchod uspoří, spotřebují nebo investují do vzdělání a tzv. lidského kapitálu ovlivňuje budoucí vývoj ekonomiky i celé společnosti.

Co do velikosti jsou domácnosti subjekty nejmenšími, ale nejpočetnějšími. Domácnost je definována jako samostatně hospodařící jednotka, která může mít jednoho, ale i více členů. Vymezení ČSÚ zní takto:

„Hospodařící domácnost tvoří osoby, které společně hospodaří, tj. společně hradí výdaje domácnosti, jako je strava, náklady na bydlení aj. Společné hospodaření se

vztahuje i na děti, které do příslušné domácnosti patří, i když samy na výdaje domácnosti nepřispívají“ (ČSÚ, 2013)

Pojem domácnost se nemusí nutně krýt s pojmem rodina. V domácnosti spolu mohou žít i osoby bez příbuzenského vztahu, nesezdané osoby, jednotlivci, neúplné rodiny apod. Může se jednat o soužití jednotlivců s cílem snížit náklady na živobytí.

1.3 Příjmy

Příjmy domácností jsou tvořeny různými zdroji. Hlavní složkou jsou pracovní příjmy, dále pak příjmy sociální a nakonec příjmy ostatní. Znalost výše a struktury příjmů je při zkoumání situace domácností důležitá zejména proto, že příjmy vymezují rámec dalšího rozhodování domácností a v dnešní době také velmi významně ovlivňují sociální status, skrze možnost materiálního zabezpečení v případě vysokých příjmů.

V národním účetnictví jsou příjmy domácností zaznamenány na účtech prvotního a druhotného rozdělení důchodů. Účet prvotního rozdělení zachycuje příjmy z pracovní činnosti, podnikání a vlastnictví domácností, zatímco účet druhotného rozdělení zaznamenává sociální příjmy, plynoucí z přerozdělování. Na druhou stranu musejí domácnosti ze svých důchodů odvádět příspěvky na sociální a zdravotní zabezpečení nebo platit daně z příjmů a úroků.

Pokud sečteme salda z účtů prvotního a druhotného rozdělení důchodů, pak dostaneme hrubý disponibilní důchod domácností, který má pro analýzu sektoru domácností zásadní význam, neboť v řadě ukazatelů se poměřují veličiny právě k disponibilnímu důchodu.

1.3.1 Pracovní příjmy

Pracovní příjmy tvoří podstatnou část všech příjmů domácností. Jedná se o prostředky plynoucí z pracovně právních, služebních nebo členských vztahů mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem – mzdové příjmy nebo v případě, že příjmy plynou ze živnosti, zemědělské výroby, nezávislé činnosti nebo autorských práv, hovoříme o příjmech podnikatelských.

Z důvodu ochrany zaměstnance, ale také aby se práce vyplatila a stát tak motivoval občany k práci, stanovuje minimální mzdu, kterou musí zaměstnavatel zaměstnanci poskytnout. Stát se tak snaží čelit tomu, aby velké procento lidí zůstávalo dobrovolně nezaměstnaných a pobíralo štědré dávky sociálního systému, kterým bude

věnována také část této kapitoly. V České republice je minimální mzda upravena v zákoníku práce č. 262/2006 Sb. paragrafem 111, jehož první odstavec zní takto.:

„(1) Minimální mzda je nejnižší přípustná výše odměny za práci v základním pracovněprávním vztahu podle § 3. Mzda, plat nebo odměna z dohody nesmí být nižší než minimální mzda. Do mzdy a platu se pro tento účel nezahrnuje mzda ani plat za práci přesčas, příplatek za práci ve svátek, za noční práci, za práci ve ztíženém pracovním prostředí a za práci v sobotu a v neděli.“ (MPSV, 2015)

Minimální mzda byla v České republice k 1. 1. 2015 valorizována na 9200 Kč za měsíc.

Pro statistické účely se počítá a využívá průměrná mzda a medián mezd. Dle metodiky ČSÚ je průměrná mzda počítána následovně:

„Průměrná hrubá měsíční mzda představuje podíl mezd bez ostatních osobních nákladů připadající na jednoho zaměstnance evidenčního počtu za měsíc. Do mezd se zahrnují základní mzdy a platy, příplatky a doplatky ke mzdě nebo platu, odměny, náhrady mezd a platů, odměny za pracovní pohotovost a jiné složky mzdy nebo platu, které byly v daném období zaměstnancům zúčtovány k výplatě. Nezahrnují se náhrady mzdy nebo platu za dobu trvání dočasné pracovní neschopnosti nebo karantény placené zaměstnavatelem. Jedná se o hrubé mzdy, tj. před snížením o pojistné na všeobecné zdravotní pojištění a sociální zabezpečení, zálohové splátky daně z příjmů fyzických osob a další zákonné nebo se zaměstnancem dohodnuté srážky.“ (ČSÚ, 2015)

Průměrná mzda je ale náchylná na zkreslení krajními extrémy. Málo početná, ale vysoko příjmová skupina zaměstnanců zvýší hodnotu průměrné mzdy, na kterou velká část obyvatelstva nedosáhne. Proč se tedy vlastně počítá? Po převedení na stejnou měnu průměrná mzda slouží pro mezinárodní srovnání.

O tom, jaká je ve skutečnosti v zemi „průměrná“ mzda lépe hovoří medián mezd. Mzdy zaměstnanců jsou seřazeny od nejnižších po nejvyšší a přesně uprostřed se nachází medián mezd. Medián mezd je tedy taková hodnota, u které přesně polovina mezd v ekonomice je nižších a polovina vyšších. U tohoto ukazatele tedy nedochází ke zkreslení krajními (extrémními) hodnotami.

1.3.2 Sociální příjmy

Dalším zdrojem příjmů domácností jsou dávky sociálního systému, takzvané sociální transfery. Stát skrze transfery plní redistribuční funkci sociální politiky. Podstatou této funkce sociální politiky je snižovat příjmové rozdíly mezi skupinami obyvatel, což činí skrze přerozdělování vybraných finančních prostředků. Svou sociální politikou se stát také snaží dát občanům pocit jistoty, plní ochrannou funkci, snaží se o předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí, čímž je, jak vyplývá ze samotné definice, snížení příjmů. Prakticky každý stát alespoň nějaké transfery provádí. Nejčastěji se jedná o dávky důchodového pojištění, nemocenského pojištění nebo dávky státní sociální podpory. Někdy také nazývané jako I., II. a III. pilíř sociální politiky.

Důchodové a nemocenské pojištění tvoří I. pilíř. Tento je financován z příspěvků na sociální pojištění. Dávky důchodového pojištění jsou také nejčastějším a co do objemu finančních prostředků nejobjemnějším sociálním transferem. Z důchodového pojištění plynou důchody starobní, invalidní a pozůstalostní, které se dále dělí na vdovské, vdovecké a sirotčí.

Mezi dávky nemocenského pojištění řadíme nemocenskou, ošetřovné, peněžitou pomoc v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Tyto dávky mají sloužit jako kompenzace příjmů v době, kdy je člověk práce neschopný, musí se starat o člena rodiny nebo je dočasně přeložen na jinou práci, která je hůře placená.

K sociálnímu pojištění řadíme také příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. K její pasivní formě patří vyplácení podpory v nezaměstnanosti občanům, kteří jsou nezaměstnaní, a zároveň registrovaní na příslušném úřadu práce.

Druhý pilíř je hrazen přímo ze státního rozpočtu, z vybraných daní. Mezi dávky státní sociální podpory řadíme porodné, rodičovský příspěvek, přídavky na děti, příspěvek na bydlení nebo také pohřebné. Jak můžeme vidět, jsou tyto dávky orientovány převážně na podporu rodin s dětmi. V době, kdy se Evropa jako celek začíná potýkat s problémem stárnutí populace, význam rodinné politiky roste. U některých dávek dochází ke zjišťování nároku na dávku pomocí testování příjmu – testované dávky, u některých nikoli – netestované dávky.

V případě, že je situace natolik závažná, že nestačí pomoc v podobě výše zmíněných dávek, přichází na řadu ještě třetí pilíř, což jsou dávky státní sociální pomoci. Ty řeší situace, kdy jedinec nebo domácnost nemají dostatečné příjmy na zajištění živobytí, bydlení, anebo se ocitnou v situaci, kterou je nutné bezodkladně řešit. Jedná se tedy o příspěvek na živobytí, příspěvek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc. Třetí pilíř je financován z více různých zdrojů. Podílí se nejen stát a obce, ale také církve, dobročinné a neziskové organizace, charity i samotní občané.

V sociálních systémech jednotlivých států se vyskytují dávky, které si jsou svou podstatou velmi podobné, avšak se mohou lišit v názvu, vymezení nebo v pravidlech výpočtu. Popisem jednotlivých sociálních systémů a jejich dávek bychom se ale dostali nad rámec této práce.

V dnešní době rozsáhlých sociálních států, tzv. welfare state, dosáhne na příspěvky od státu značná část obyvatelstva. Trendem sociální politiky je ale působit jako trampolína, která pomůže člověku navrátit se na trh práce a do ekonomicky aktivního života, nikoli působit jako síť, do které když člověk spadne, je velice těžké se z ní dostat zpět. Z toho logicky vyplývá, že stát by měl svou sociální politikou usilovat o to, aby podíl sociálních příjmů na celkových příjmech domácnosti spíše klesal ve prospěch příjmů pracovních.

1.3.3 Ostatní příjmy

Poslední složkou příjmů domácností jsou tzv. příjmy ostatní. Do této skupiny patří příjmy, které nemají povahu pracovního příjmu, nebo sociálního transferu. Řadíme sem například příjmy z kapitálového majetku nebo jiné příležitostné příjmy:

„Příjmy z kapitálového majetku zahrnují úroky z vkladů, výnosy z dluhopisů, vkladových a podílových listů, dividendy z akcií, podíly na zisku společností s.r.o., komanditních společností, příjmy z kapitálového majetku ze zahraničí.

Jiné příjmy zahrnují příjmy z příležitostných pronájmů a prodeje přebytků z osobního hospodářství, příjmy za příležitostné práce bez smlouvy, příjmy z životního a neživotního pojištění, příjmy od organizací jinde neuvedené např. stipendia, kapesné učňů, náhrady související s nápravou majetkových křivd, příspěvky od charitativních a neziskových organizací, výhry z loterií, sázek a hracích automatů, ceny z veřejných a sportovních soutěží, příjmy z dědictví, odstupné za uvolnění bytu, pravidelné peněžní

transfery od osob žijících v jiné domácnosti (výživné, příspěvky dětem nebo manželce/manželovi žijícím odděleně). Zahrnuta je i státní podpora a úroky v případě jednorázové výplaty stavebního spoření.“ (ČSÚ, 2014)

1.4 Spotřeba

Svůj disponibilní důchod domácnosti rozdělují mezi výdaje na spotřebu a úspory. Ačkoli je sektor domácností tradičně v roli spotřebitele, jako celek by měl plnit také funkci věřitele a tvůrce národních úspor. Sledování spotřebního chování domácností je pro tuto práci důležité zejména proto, abychom dokázali posoudit, jak domácnosti dokáží výše zmíněné role plnit a zda jejich chování neohrožuje růst ekonomiky.

„Spotřeba domácností je z makroekonomického hlediska vyjádřena ukazatelem výdajů na konečnou spotřebu domácností, který zahrnuje hodnotu zboží a služeb (krátkodobé i dlouhodobé spotřeby s výjimkou domů a bytů) pořízených domácnostmi a obsahuje i část neplacené spotřeby (zejména hodnotu zemědělských produktů ze samozásobení a hodnotu služeb bydlení, které si poskytuje majitel bytu sám sobě).“ (Hronová, Hindls, 2008, s. 192)

Ve struktuře spotřebních výdajů domácností se objevují položky, které jsou svou povahou pro domácnosti nezbytné. Patří sem například výdaje na potraviny a nealkoholické nápoje nebo výdaje na bydlení, vodu a energie. Ty fakticky slouží v různé míře k uspokojení základních fyziologických potřeb každého člověka a je tak složitější tyto výdaje omezit.

Do druhé skupiny se řadí výdaje, které sice také uspokojují potřeby domácností, ale do jisté míry se dají omezit a snížit tak výdajovou zátěž domácnosti. Jedná se o statky a služby, které přinášejí domácnostem vyšší komfort, možnosti vyžití nebo i lepší sociální status. Řadíme sem výdaje na zařízení domácnosti, na obuv a odívání, na rekreaci a kulturu, na stravovací a ubytovací služby, na dopravu, na alkohol a tabák nebo na telekomunikace.

Z mého pohledu na půl cesty mezi oběma zmíněnými skupinami stojí výdaje na vzdělání a zdraví. Výdaje na své zdraví může jedinec do jisté míry pozitivně ovlivnit svým chováním a životním stylem, výdaje na vzdělání jsou důležitou investicí do lidského kapitálu, není to ale pro každého investice a výdaj nezbytný.

Spotřeba je součástí agregátní poptávky, která ovlivňuje růst HDP a je jeho komponentou. Jak poznamenává Barro (2001, s. 10), spotřeba se vyvíjí stejným směrem, jako HDP. Korelace mezi vývojem spotřeby a HDP je kladná (0,83) což znamená, že se spotřeba chová procyklicky. Z ekonomické teorie vyplývá, že spotřeba je závislá na výši důchodu a na úrokové míře. U důchodu platí úměra přímá, neboli s výši důchodu roste spotřeba. Naopak závislost spotřeby a úrokové míry je nepřímá. Závisí ale také na bohatství, zaměstnanosti, preferencích spotřebitelů apod. Spotřební funkcí se zabývala řada významných ekonomů, například J. M. Keynes, Irwing Fischer, Franco Modigliani nebo Milton Friedman. Poznatky těchto ekonomů nám objasní, co ovlivňuje rozhodování o spotřebě, jak souvisí spotřeba a disponibilní důchod domácností a umožní nám hlubší pochopení zkoumané problematiky.

1.4.1 Keynesiánská spotřební funkce

V roce 1936 bylo publikováno asi nejznámější dílo britského ekonoma Johna Maynarda Keynesa, které nese název Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz. V něm se Keynes mimo jiné zabývá problematikou spotřební funkce.

Dochází k poznatku, že spotřeba s růstem disponibilního důchodu roste, avšak nižším tempem. Spotřeba tak reaguje na změny důchodu méně, než jaká je změna důchodu. Tato disproporce ve vývoji důchodu a spotřeby vedla Keynesa k uvažování o sklonu ke spotřebě, který ukazuje podíl spotřeby na disponibilním důchodu. Navíc rozlišuje sklon mezní a průměrný jejichž rozdíl je vysvětlen viz. níže.

Keynesiánská spotřební funkce se skládá ze dvou složek. Složky autonomní spotřeby (C_A), která je nezávislá na disponibilním důchodu (Y_d) a složky spotřeby, která se s důchodem mění (c. Y_d). Tvar této funkce je následující:

$$C = C_A + c \cdot Y_d$$

Jak uvádí Holman (2004, s. 35) funkce spotřeby je dle keynesiánské teorie charakterizována sklonem ke spotřebě. Průměrný sklon ke spotřebě (a) značí, jakou část svého disponibilního důchodu domácnosti spotřebují. Vzorec pro výpočet je následující:

$$a = \frac{C}{Y_d}$$

Mezní sklon ke spotřebě (c) oproti tomu ukazuje, jaký je přírůstek spotřeby vyvolaný přírůstkem disponibilního důchodu o jednotku. Neboli jaká část dodatečné jednotky disponibilního důchodu je vydána na spotřebu. Mezní sklon ke spotřebě se vypočítá podle následujícího vzorce:

$$c = \frac{\Delta C}{\Delta Y_d}$$

Hodnota ukazatele se pohybuje v intervalu od 0 do 1, přičemž hodnota 1 znamená, že dodatečná jednotka důchodu je zcela vydána na spotřebu, kdežto hodnota 0 znamená, že je celá jednotka uspořena.

Keynes ve své teorii dochází k závěru, že průměrný sklon ke spotřebě s růstem disponibilního důchodu klesá, zatímco mezní sklon ke spotřebě je konstantní. Jak uvádí Asimakopulos ve svém článku (1959, s. 77), tyto poznatky byly mnohými ekonomy na základě Kuznětsovi studie o vývoji úspor USA zpochybněny. Tato studie totiž poukazovala na fakt, že ve sledovaném období 50 -ti let se podíl úspor na disponibilním důchodu nezměňoval a to přesto, že disponibilní důchod v tomto období výrazně rostl. Platnost Keynesovy spotřební funkce byla zpochybněna, avšak pro vysvětlení spotřební funkce v krátkém období bývá některými ekonomy využívána.

1.4.2 Model mezičasové volby

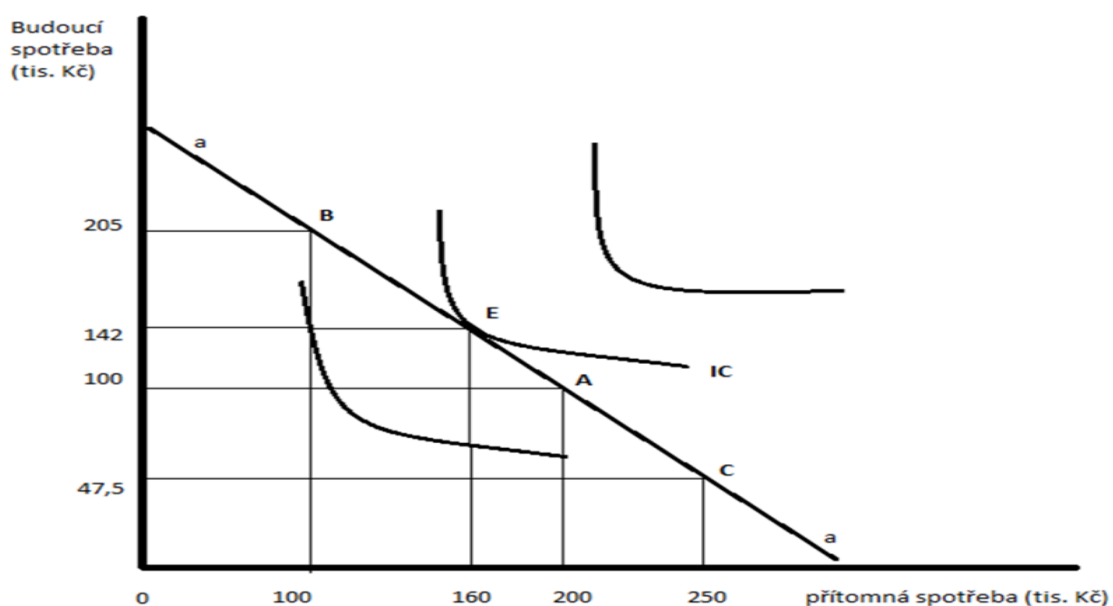
Model mezičasové volby byl v roce 1930 vytvořen americkým ekonomem Irwingem Fisherem. Fisherova teorie přibližuje spotřební funkci z hlediska dvou období, mezi která jedinec rozděluje svou spotřebu. Důchod v prvním a druhém období se liší, přičemž spotřebitel chce udržet co nejuspokojivější míru spotřeby. Spotřebitelovi preference jsou vyjádřeny indifferenčními křivkami, které spojují body se stejnou mírou uspokojení. Tyto body vyjadřují kombinaci mezi přítomnou (C_1) a budoucí (C_2) spotřebou. Jak je již naznačeno výše, spotřebitel je omezen svým přítomným (Y_1) a budoucím (Y_2) důchodem, a také úrokovou mírou (r). Dohromady tyto faktory tvoří mezičasové rozpočtové omezení. Rovnice mezičasového rozpočtového omezení je následující:

$$C_1 + \frac{C_2}{(1+r)} = Y_1 + \frac{Y_2}{(1+r)}$$

Takto upravená rovnice vyjadřuje rovnost mezi přítomnou a budoucí spotřebou na jedné straně a přítomným a budoucím důchodem na straně druhé. Budoucí spotřeba a důchod jsou diskontovány na současnou hodnotu.

Spotřebitel pak volí C_1 a C_2 tak, aby maximalizoval užitek. Tohoto stavu dosáhne tehdy, když přímka rozpočtového omezení (a) tvoří tečnu nejvyšší dosažitelné indifferenční křivky spotřebitele (obr. 1.1). Bod A na obrázku nám ukazuje situaci, kdy spotřebitel přesně spotřebuje v každém období důchod, který vydělá a nic nespoří. Může ale část svého přítomného důchodu uspořit a díky zúročení tak zvýšit svou spotřebu v budoucnu (bod B). V přítomnosti může také spotřebovat více, než je jeho přítomný důchod, pak čerpá úvěr, který musí v budoucnu splatit a omezit tak svou budoucí spotřebu (bod C).

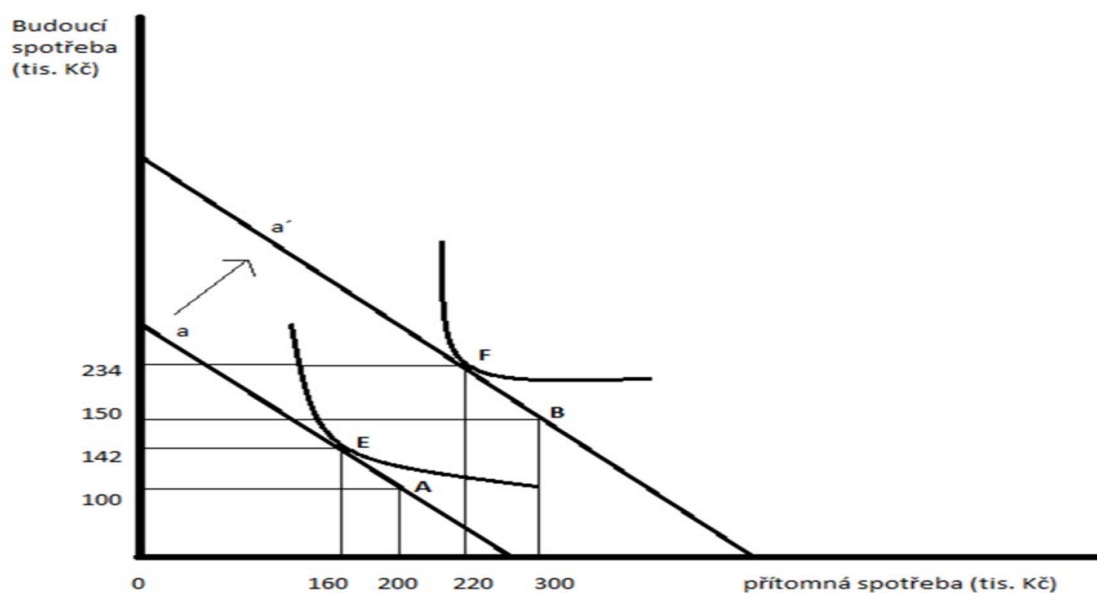
Obrázek 1.1: Mezičasová volba

(Zdroj: Holman, 2004, s. 38, úprava vlastní)

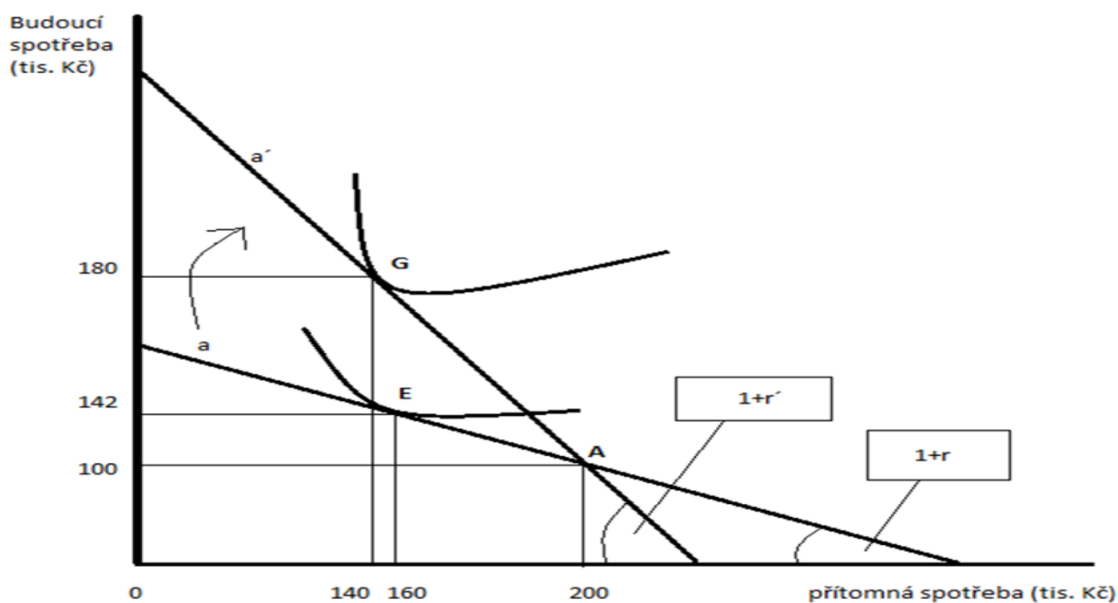
Zvýšením důchodu (obr. 1.2) ($A \rightarrow B$) dochází k posunu křivky mezičasového rozpočtového omezení (a) vpravo (a'), spotřebitelův preferovaný bod se tak posouvá na vyšší indifferenční křivku ($E \rightarrow F$). Zvyšuje se jak důchod, tak i spotřeba, mění se ovšem kombinace přítomné a budoucí spotřeby.

Obrázek 1.2: Mezičasová volba - zvýšení důchodu

(Zdroj: Holman, 2004, s. 39, úprava vlastní)

Obrázek 1.3: Mezičasová volba - zvýšení úrokové míry

(Zdroj: Holman, 2004, s. 39, úprava vlastní)

Úroková míra ovlivňuje spotřebu skrze substituční a důchodový efekt (obr. 1.3). Vyšší úroková míra (r') znamená vyšší nákladnost přítomné spotřeby, neboť obětujeme úrok, který by nám byl připsán později. Vyšší úroková míra tedy vede ke snížení přítomné spotřeby a vyšším úsporám. Oproti tomu působí efekt důchodový, který považuje úrok za zvýšení důchodu. Se zvýšením důchodu dochází ke zvýšení spotřeby a to jak přítomné, tak budoucí. Oba efekty působí protichůdně a záleží na tom, který

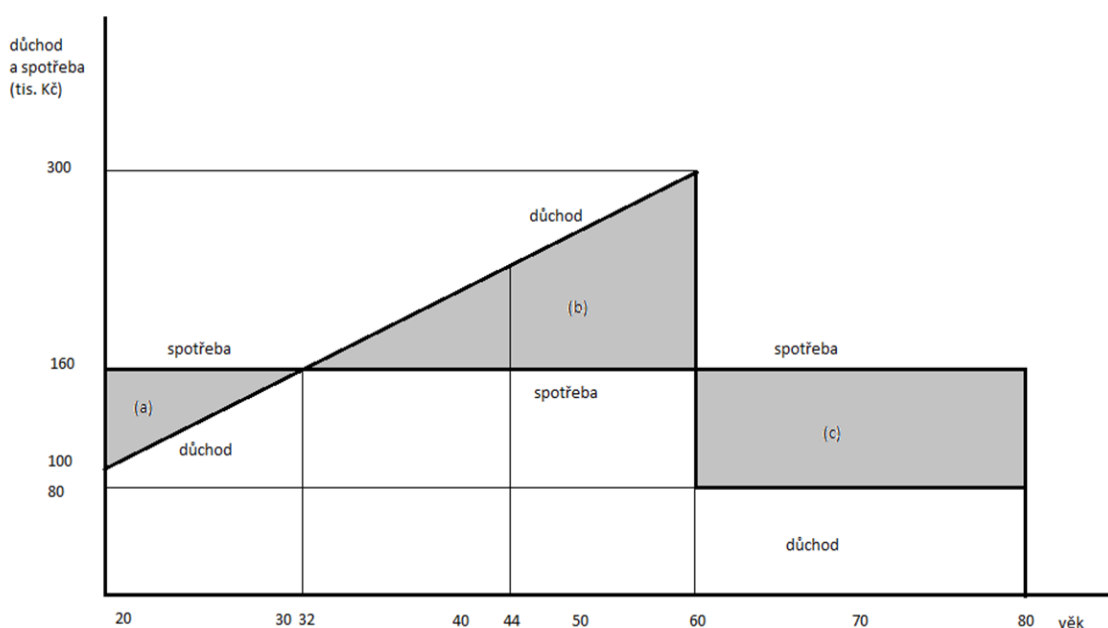
z nich bude silnější. Na obrázku vidíme, že zvýšení úrokové míry ($r \rightarrow r'$) způsobilo rotaci křivky mezičasového rozpočtového omezení ($a \rightarrow a'$) a změnil se tak i její sklon, který je nyní vyjádřen vzorcem $(1+r')$. V zobrazené situaci převládá substituční efekt a spotřebitelova optimální kombinace spotřeby je tak v bodě G. V případě, že by převládá efekt důchodový, nový optimální bod by ležel napravo od bodu E.

Holman (2004, s. 40) upozorňuje na to, že v agregátním vyjádření je důchodový efekt zanedbatelný, neboť naspořené peníze jsou dále půjčovány, což znamená, že věřitelé svou spotřebu zvyšují, kdežto dlužníci ji musí omezit. Mezi agregátní spotřebou a úrokovou mírou je tedy vztah nepřímo úměrný, způsobený substitučním efektem.

1.4.3 Hypotéza životního cyklu

Další teorii, která se zabývá spotřebním chováním, představili v roce 1954 Franco Modigliani a Richard Brumberg. Tato teorie je založena na předpokladu, že jedinec zná nejen svůj současný důchod, ale je schopen odhadnout výši svého budoucího důchodu a tomu přizpůsobuje svou spotřebu. Usiluje totiž o rovnoměrnou spotřebu po celou dobu života. Z těchto důvodů se nazývá hypotézou životního cyklu, která má vysvětlovat spotřební funkci v dlouhém období.

Obrázek 2: Životní cyklus důchodu a spotřeby

(Zdroj: Holman, 2004 str. 42, úprava vlastní)

Jak vyplývá z obrázku 2, v mládí má člověk příjmy nižší, než jaká je požadovaná spotřeba. V tomto období tedy čerpá úvěr. V další fázi života, zhruba od 30 let, začíná důchod jedince převyšovat jeho spotřebu. Nejprve tedy z přebytečných prostředků splatí dluhy z mládí a následně začne vytvářet úspory na stáří. Spotřeba se nemění. V okamžiku odchodu do důchodu příjmy jedince výrazně klesnou. Spotřeba však stále zůstává stejná, neboť jedinec čerpá úspory, které vytvořil v produktivním věku.

Barro (2001, s. 115) k tomuto poznamenává, že domácnosti uvažují o své spotřebě v určitém plánovacím horizontu, který je v tomto případě roven předpokládanému věku dožití. Přístup na trh s úvěry pak dává domácnostem možnost efektivního plánování a rozvržení své přítomné a budoucí spotřeby v dlouhodobém horizontu. Jelikož neuvažují za období jejich života, spotřebují všechno své naakumulované bohatství během něj.

Změny důchodu přesto mohou ovlivnit spotřebu, záleží na tom, jaké jsou povahy. Pokud se jedná o změny předvídatelné, spotřeba se nezmění, neboť jsou již zakomponované v celoživotní spotřebě. Změny důchodu, které ale přijdou nepředvídatelně, spotřebu ovlivní. Pokud například dojde k nečekanému povýšení spojenému se zvýšením důchodu, jak uvádí Holman (2004, s. 43), jedinec na novou situaci zareaguje a zvýší svůj celoživotní očekávaný důchod a tudíž i spotřebu. Zajímavý poznatek, který uvádí je také to, že agregátní spotřeba země závisí na věkové struktuře obyvatelstva. Mladí lidé utrácí více, než kolik činí jejich důchod, staří lidé spotřebovávají své úspory a lidé ve středním věku úspory vytváří. V závislosti na věkové struktuře obyvatelstva se tak mění podíl spotřeby a úspor domácností na národní důchodu.

1.4.4 Hypotéza permanentního důchodu

Autorem hypotézy permanentního důchodu je americký ekonom Milton Friedman, který ji představil v roce 1957. Stejně tak, jako předchozí teorie se i tato snaží vystihnout spotřební funkci v dlouhém období a najít tak variantu ke zpochybněné keynesiánské spotřební funkci.

„Ústřední myšlenkou knihy je, že spotřeba domácností nereaguje na výkyvy v běžném příjmu, jak předpokládal Keynes, nýbrž vyplývá z tzv. permanentního příjmu Y_p . Permanentní příjem je stálý příjem, který existoval v minulosti a bude s velkou pravděpodobností pokračovat i nadále.“ (Loužek, 2012)

Disponibilní důchod je tedy rozdělen na dvě složky a to složku permanentní (Y^P) a přechodnou (Y^T).

$$Y = Y^P + Y^T$$

Zatímco změny v permanentní složce důchodu působí na změny spotřeby, přechodné změny důchodu spotřebu významně neovlivní. Je to dáno povahou změn. Permanentní, jak už z názvu vyplývá, jsou změny důchodu, které jsou dlouhodobého charakteru. Může se s nimi do budoucna počítat, a tudíž i přizpůsobit spotřeba. Příkladem permanentní změny důchodu je například zvýšení platu. Naproti tomu přechodná změna důchodu je krátkodobé povahy, může být i jednorázová. V takovém případě se dlouhodobá spotřeba významně nezmění. Dobrý příklad uvádí Holman (2004, s. 46) Zemědělec má díky dobrému počasí jednu sezonu vyšší zisky než obvykle. Přírůstek důchodu je ale způsoben nahodilým faktorem, a tudíž zemědělec raději celý přírůstek důchodu uspoří, aby z něho kryl ztráty v případě, že by další sezonu byla úroda v důsledku počasí špatná. Z toho vyplývá, že dlouhodobá spotřeba se nezmění. Rovnice spotřeby se dá v tomto modelu vyjádřit následovně (Streissler, 1960, s. 162):

$$C_p = k(i, w, u) \cdot Y^P$$

Kde C_p je permanentní spotřeba, Y^P je permanentní důchod, k je faktor proporcionality (průměrný sklon ke spotřebě), i je úroková míra, w je bohatství a u značí užitek.

Z rovnice vyplývá, že spotřeba je závislá na permanentním důchodu. Holman (2004, s. 48) poznamenává, že ne vždy je ale jasné, zda se jedná o permanentní nebo přechodné zvýšení důchodu. Počáteční nejistota vede pouze k nepatrnému zvýšení spotřeby a až pokud se změny důchodu projeví jako permanentní, dojde k jejímu výraznějšímu zvýšení. V krátkém období tedy spotřeba reaguje na změny důchodu slabě a až v dlouhém období silněji. Tento fakt napomáhá k vysvětlení klesajícího sklonu ke spotřebě v krátkém období. Problém spočívá v tom, že se v krátkém období počítá i s přechodnou složkou důchodu, která ale výrazně spotřebu neovlivňuje. Podíl spotřeby

na důchodu se nám tak snižuje ve prospěch rostoucího podílu úspor. V dlouhém období ale přechodné složky důchodu mizí a sklon ke spotřebě je stálý.

Friedman ověřoval platnost své hypotézy za pomoci osmi studií účtů amerických domácností z let 1888 až 1950 a došel k závěru, že průměrný sklon ke spotřebě se stabilně pohybuje kolem hodnoty 0.9. S růstem disponibilního důchodu je tedy průměrný sklon ke spotřebě dle Friedmanovy teorie konstantní. Asimakopulos (1959, s. 78)

Streissler (1960, s. 164) však vyjadřuje pochybnosti nad tím, že by s rostoucím disponibilním důchodem neklesl průměrný sklon ke spotřebě pod hodnotu 0.9 a to ani u vysokopříjmových domácností.

I přes pochybnosti některých ekonomů se Friedmanova hypotéza permanentního důchodu osvědčila ze všech nejlépe.

1.5 Úspory

Jak již bylo poznamenáno v kapitole 1.4, domácnosti nespotřebovávají všechnen svůj disponibilní důchod, ale rozdělí ho mezi spotřebu a úspory. Úspory domácností se spolu s úsporami firem podílejí na soukromých úsporách v ekonomice a tvoří zdroj pro investice. Domácnosti tedy vystupují i v roli věřitele, který půjčuje sektoru firem, ale také kryje deficit vlády.

Úspory představují odloženou spotřebu. K vytváření úspor je člověk motivován úroky, které jsou odměnou za ochotu spořit. Čím je úrok vyšší, tím je ochota spořit vyšší. Ta také narůstá s rostoucími příjmy. V rozhodování, zda důchod spotřebovat ihned, nebo jeho část uspořit nás ovlivňují i časové preference, které jsou individuální. Motivace pro tvorbu úspor jsou různé, určitý přehled motivací nabízí Hubinková (2008, s. 110). Dle tohoto rozdělení lidé spoří pro budoucí spotřebu, například na dovolenou, na koupi domu, na horší časy atd. Někdo je ale ke spoření motivován samotnými úroky, což má význam v situaci, kdy se nemění reálná hodnota úspor a úroková míra je tedy vyšší než inflace. Někteří staří lidé mají pocit, že by měli po sobě něco zanechat mladší generaci, motivem ke spoření je u nich tedy akumulace kapitálu za účelem poslední vůle. Posledním motivem, který doktorka Hubinková uvádí, je biologický motiv

hromadění statků. Touha po hromadění peněz je u některých jedinců prý téměř chorobná.

Tvorba úspor má ale i svá úskalí. Nepřítelem úspor je inflace, která v případě, že je vyšší než úroková míra, naspořené prostředky reálně znehodnocuje.

„V případě inflačních tlaků je podstatné, v jaké situaci se daná osoba nachází. V době znehodnocení peněz většina lidí svou hotovost utrácí a příliš nespoří. V nejisté sociální situaci (např. hrozba nezaměstnanosti) se naopak peníze spoří jako určitá jistota do budoucnosti. Podobně díky nejistotě důchodových soustav jednají starší lidé, kteří více spoří, pokud jim to alespoň trochu výše důchodu umožňuje.“ (Hubinková, 2008, s. 111)

Z keynesiánské spotřební funkce, kterou se zabývá kapitola 4.1 lze odvodit také funkci úspor. Jelikož je důchod rozdělen mezi spotřebu a úspory dají se úspory vyjádřit následujícím vzorcem:

$$S = Y_d - C$$

Po dosazení za C dostáváme formu:

$$S = -C_A + (1 - c)Y_d$$

$$S = S_A + s \cdot Y_d$$

Jelikož mezní sklon ke spotřebě (c) se pohybuje v intervalu od 0 do 1, pak dopočet do 1 představuje mezní sklon k úsporám. To co není z dodatečné jednotky důchodu spotřebováno, je uspořeno.

Kromě prostého vyjádření úspor v nominální výši můžeme sledovat také ukazatel míry úspor, který se dá využít ke komparaci. Vyjadřuje podíl hrubých úspor na hrubém disponibilním příjmu. Ukazuje nám tedy průměrný sklon domácností k úsporám.

„Její konkrétní hodnota je však ještě ovlivněna hodnotou úspor, které si domácnosti za dané období vytvořily u penzijních fondů (tzv. změny čistého podílu domácností na rezervách penzijních fondů). Jedná se o částku, kterou si domácnosti skutečně uspořily, ale nemohou ji dále použít. To je při hodnocení konkrétních údajů nutné mít na zřeteli.“ (Hronová, Hindls, 2008, s. 195)

Své úspory domácnosti drží v různých formách a mohou se také rozhodnout, zda budou spořit v domácí, nebo cizí měně. Základní formy úspor domácností uvádí následující výčet:

- Hotovost
- Netermínované vklady u bank v domácí měně, či na devizových účtech
- Termínované vklady
- Stavební spoření
- Penzijní připojištění
- Životní pojištění
- Podílové fondy
- Cenné papíry

Hotovost a netermínované vklady u bank jsou likvidní formou úspor, která ale v dnešní době nízkých úrokových sazeb přináší prakticky nulový výnos. Ovšem kvůli transakčním motivům domácnosti část svých úspor drží v této formě. Termínované vklady již přinášejí úrok v průměru mezi jedním a třemi procenty, v závislosti na výši a době vkladu, svou roli ale hraje i výpovědní lhůta. Stavební spoření vzniklo za účelem financování bydlení. V dnešní době jej lze využít na cokoli. Úrok se u tohoto produktu pohybuje kolem jednoho procenta ročně, výhodou je ale spoluúčast státu, který při určité výši roční uložené částky poskytuje příspěvek. Banky také poskytují možnost sjednání úvěru ke stavebnímu spoření s výhodnějším úrokem. Využití úvěru je již vázáno pouze na pořízení, rekonstrukci nebo opravu bydlení. Penzijní připojištění je dobrovolná forma spoření na důchod, která je součástí třetího důchodového pilíře a je sní taktéž spojen státní příspěvek. Výnosnost penzijního připojištění záleží na hospodaření penzijního fondu a na zvolené investiční strategii. Životní pojištění slouží nejen k zajištění rizik, která člověka mohou během života potkat, ale může sloužit také jako investiční a spořicí produkt. Některé pojišťovny nabízejí dokonce garantované zhodnocení uložených prostředků. Výše zhodnocení ovšem opět záleží na dané společnosti a zvolené investiční strategii. Investice do cenných papírů je potenciálně nejvýnosnější formou spoření, je ale spojená s nejvyšším rizikem. Obecně se dá říci, že cenné papíry ve formě dluhopisů jsou méně rizikové než ve formě akcií firem. Určitou variantu představují podílové fondy emitující podílové listy, které jsou navázány na koš akcií nebo dluhopisů. Dochází tak k diverzifikaci rizika.

1.6 Majetek a zadlužení

1.6.1 Majetek domácností

Domácnosti drží majetek ve dvou základních formách. Těmi jsou finanční a nefinanční aktiva. Mezi nefinanční aktiva řadíme:

- Obydlí
- Ostatní budovy a stavby
- Stroje a zařízení

Druhou formu tvoří aktiva finanční, mezi něž patří:

- Oběživo a vklady
- Cenné papíry jiné než účasti
- Akcie a ostatní účasti
- Pojistné technické rezervy (např. životní pojištění a penzijní připojištění)

Hodnota finančního majetku domácností se také využívá pro srovnání se zadlužením domácností. Těmito ukazateli se budu zabývat v textu níže.

1.6.2 Zadlužení

V kapitole 1.2 bylo řečeno, že domácnosti plní v ekonomice roli věřitele. I ony ale využívají financování z cizích zdrojů ke krytí své spotřeby nebo investic. Chování v oblasti zadlužení ovlivňují jednak výdaje domácností na spotřebu, a také situace na úvěrovém trhu. Za situace nízkých úrokových sazeb jsou peníze pro domácnosti „levné“ a dochází k nárůstu zadluženosti. Naopak v situaci vysokých úrokových sazeb domácnosti spíše spoří. Poznatky z této kapitoly nám pomohou k posouzení, jak velkou zátěž představují dluhy domácností nejen pro jejich rozpočty, ale také jak zatěžují celou ekonomiku a zda pro ni již nepředstavují riziko.

Jak poznamenává Smrčka (2010, s. 366 - 369), zadlužení domácností v dnešní podobě bylo ještě na počátku 20. století neznámou záležitostí. Soukromé osoby měly nanejvýš podnikatelský úvěr, který ale měly zajištěn jiným majetkem. Jednalo se tak spíše o zprostředkování likvidity. Rozmach úvěrů domácnostem se objevil ve vyspělém světě až na konci 2. světové války a v postkomunistických zemích až od 90. let. Po roce 2000 pak zadlužení domácností postkomunistických zemí rostlo téměř exponenciálně.

Hledisek, podle kterých lze charakterizovat strukturu úvěru domácností je vícero. Úvěry můžeme třídit dle doby splatnosti, poskytovatele, měny nebo účelu. Pro bližší specifikaci je využito metodiky ČNB.

Z hlediska doby splatnosti se úvěry dělí na krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé, přičemž doba splatnosti se pohybuje u krátkodobých do 1 roku, u střednědobých od 1 roku do 5 let a u dlouhodobých nad 5 let. Při dělení podle měny se dají rozlišit na úvěry v domácí měně a na úvěry v cizí měně. (ČNB, 2015 a)

Získat úvěr je možné od mnoha subjektů na trhu. Základním typem subjektů jsou měnové finanční instituce, které vymezuje metodika ČNB takto.:

„Měnové finanční instituce (dále jen „MFI“), zahrnuje centrální banku, rezidentské banky a ostatní finanční instituce oprávněné přijímat vklady a poskytovat úvěry. Kromě bank jde tedy také o spořitelní a úvěrová družstva.“ (ČNB, 2015 b)

Tyto instituce podléhají dohledu centrální banky a mohou provádět činnosti pouze v rámci udělené licence. Druhou skupinou jsou dle metodiky ČNB „zprostředkovatelé financování aktiv“. Mezi ně se řadí například leasingové společnosti, faktoringové a forfaitingové společnosti a v neposlední řadě společnosti poskytující spotřebitelské úvěry. (ČNB, 2015 c)

Zatímco měnové finanční instituce prověřují bonitu svých klientů, u druhé skupiny finančních zprostředkovatelů získají úvěr i klienti, jejichž schopnost splácet dluh, je nízká. Spolu s vyššími úroky u těchto půjček je poté větší pravděpodobnost, že v budoucnu dojde k problémům se splácením. V případě, že je dlužník se splátkou v prodlení více než 90 dní, jedná se o úvěr v selhání. Vysoké procento úvěrů v selhání na celkovém objemu úvěrů představuje problém pro bankovní sektor.

Motivy k přijetí úvěru mohou být u domácností různé. Metodika ČNB přináší základní rozdělení úvěrů podle účelu vynaložených prostředků. První skupinou jsou úvěry na spotřebu zboží a služeb. Druhou skupinou jsou úvěry na pořízení, stavbu, nebo rekonstrukci bydlení, kam se řadí například hypotéky nebo úvěry ze stavebního spoření. Poslední skupinou jsou úvěry ostatní, kam se řadí půjčky pro podnikatelské účely aj. (ČNB, 2015 d)

Vývoj zadluženosti domácností nám umožňuje sledovat řada ukazatelů. Lze sledovat celkovou výši úvěrů domácností nebo čistý přírůstek úvěrů, který představuje rozdíl mezi nově přijatými úvěry a splátkami úvěrů. Přehled o významnosti zadlužení pro ekonomiku a samotné domácnosti ale představují ukazatele vztahované k jiným veličinám. Jak velký význam má zadlužení domácností pro ekonomiku, nám přibližuje ukazatel podílu dluhu domácností na HDP. Ten vztahuje zadlužení domácností k velikosti ekonomiky a umožňuje nám tak zjistit, zda daná výše zadlužení domácností představuje pro ekonomiku riziko, či ne. Můžeme také zjistit, jak velké zadlužení mají domácnosti vzhledem ke svým příjmům. To vyjadřuje ukazatel podílu dluhu domácností na jejich hrubém disponibilním důchodu.

Další ukazatele, kterým bude věnována pozornost, již využívají ke zjištění míry zadluženosti domácností také informace o jejich majetku. Pro tyto potřeby se využívají informace o finančních aktivech domácností.

Jako první uvádím ukazatel, který vyjadřuje zatížení rozpočtů domácností dluhem. Je jím ukazatel čistého finančního majetku domácností v poměru k ročnímu hrubému disponibilnímu důchodu. Čisté finanční jmění zjistíme jako rozdíl finančních aktiv domácností a jejich závazků ve formě úvěrů. Vyšší podíl čistého finančního majetku na hrubém disponibilním důchodu značí lepší situaci pro rozpočet domácností.

Úspory a finanční majetek domácností je tvořen mimo jiné vklady u bank. Další ukazatel vyjadřuje, jaký je podíl úvěrů domácností na jejich vkladech. Zjistíme tím, jak velká část vkladů je potřeba ke splacení všech úvěrů domácností, potažmo jak velká část vkladů domácnostem po splacení úvěrů zbývá.

1.7 Syntéza teoretické části

Tato kapitola syntetizuje zjištěné poznatky teoretické části a poslouží jako podklad pro analýzu v praktické části.

Z teoretické části práce vyplývá, že situaci domácnosti do značné míry determinuje výše jejího hrubého disponibilního důchodu. Vyšší důchod umožní domácnostem vyšší spotřebu i tvorbu větších úspor bez nutnosti zadlužení. Lze také rozlišovat, z jakých zdrojů důchod domácnosti pochází. Převaha pracovních příjmů a příjmů z podnikání značí zdravou situaci domácností, zatímco velký podíl příjmů sociálních poukazuje na závislost domácností na státu a jeho sociální politice. To může značit sníženou pracovní aktivitu obyvatelstva, nebo jiné problémy, na které se obvykle sociální politika státu snaží reagovat.

Svůj hrubý disponibilní důchod domácnosti rozdělují mezi spotřebu a úspory. Tradiční roli domácností, jakožto spotřebitelů je ale nutné vnímat a posuzovat v kontextu s další úlohou v ekonomice a to významným tvůrcem národních úspor.

Nárůst výdajů na konečnou spotřebu domácností je sám o sobě pro domácnosti jevem pozitivním. Pořídily více statků a služeb, které uspokojují jejich potřeby. Pozitivní jev je to i pro celou ekonomiku, neboť dochází ke stimulaci agregátní poptávky a růstu HDP. Pokud ale není zvýšení spotřeby odrazem zvýšeného hrubého disponibilního důchodu, dochází ke zvýšení průměrného sklonu ke spotřebě, snižuje se míra úspor a může docházet k růstu zadlužení, což již pozitivní není. Dle poznatků Milтона Friedmana se průměrný sklon ke spotřebě pohybuje stabilně okolo hodnoty 0,9.

Kam směřují výdaje domácností, umožňuje sledovat standardizovaná klasifikace výdajů dle potřeby COICOP.

Nespotřebovaná část disponibilního důchodu domácností vytváří úspory. Vyšší míra úspor domácností je pozitivní v tom ohledu, že poskytuje domácnostem větší jistotu v případě nečekaných výdajů, nebo při ztrátě příjmů. Úspory jsou domácnostmi vytvářeny z mnoha důvodů. Ať už jako prostředek pro budoucí spotřebu, například koupi domu nebo dovolenou, tak i v nejisté sociální situaci, jako pojistka pro budoucnost. Situace, kdy se zvyšuje nezaměstnanost, ekonomika stagnuje nebo se dostává do recese tak vybízí k vytváření větších úspor. Úspory domácností jsou ale

pozitivní i pro celou ekonomiku, neboť z přebytků sektoru domácností jsou hrazeny deficitní sektory ekonomiky.

V případě, že domácnosti potřebují větší objem prostředků, než jsou jejich hrubé disponibilní příjmy, uchylují se k úvěrům a roste zadlužení. Zadlužení je jevem veskrze negativním, neboť představuje závazek do budoucna. V budoucnu bude muset být dluh splacen, což zatíží situaci domácnosti. Zatížení rozpočtu domácností dluhem vyjadřuje ukazatel poměru čistého finančního majetku domácností a jejich hrubého disponibilního důchodu. Čím vyšší hodnota ukazatele, tím lépe pro rozpočet domácností. Význam dluhu domácností pro celou ekonomiku vyjadřuje ukazatel zadlužení v poměru k HDP. Poměřením úvěrů a vkladů u bank pak zjistíme, zda ke splacení dluhu domácností postačí jejich vklady u bank, či nikoli. U posledních dvou zmíněných ukazatelů je naopak žádoucí dosažení co nejnižších hodnot.

2. Praktická část

V praktické části práce budou postupně analyzovány příjmy, výdaje, úspory a zadlužení domácností. Analýza je založena na datech z let 2008–2013, přičemž zdrojem dat je nejčastěji Eurostat a národní statistické úřady.

Předpoklad, který bude v praktické části ověřován, je takový, že ukazatele budou vykazovat zhoršení situace domácností, přičemž nejvýrazněji se zhorší situace maďarských domácností.

2.1 Faktory omezující analýzu

Praktická část bakalářské práce analyzuje ekonomické chování domácností zemí Visegrádské skupiny. Většina ukazatelů, na základě nichž je analýza provedena, pracuje s daty získanými z Eurostatu, pro přehlednost převedenými na stejnou měnu, euro. Právě v tom spočívá úskalí, které analýzu do jisté míry limituje. Změny, které ukazatele vystihují, nemusí být vždy způsobeny změnou v chování samotných domácností, nýbrž mohou být zapříčiněny, nebo ovlivněny jiným vnějším faktorem, politickým rozhodnutím, či rozhodnutím centrální banky státu. Takové vnější zásahy, které ovlivní kurz měny dané země vůči euru, se následně promítnou do statistik zvýšením, či snížením hodnot v důsledku přepočtu na euro a ovlivní i mou analýzu. S těmito faktory však analýza nepočítá. Tato kapitola uvádí přehled nejvýznamnějších faktorů, jež analýzu limitují.

2.1.1 Apreciace slovenské koruny před vstupem do Eurozóny

Slovensko vstoupilo do Eurozóny 1. 1. 2009 a přijalo tak měnu euro. Každá země, která chce euro přijmout, musí splňovat Maastrichtská kritéria, mezi něž patří i vstup do Evropského mechanismu směnných kurzů ERM II. Pro členskou zemi to znamená udržovat kurz své měny ve flukтуаčním pásmu $\pm 15\%$ od stanoveného středního kurzu, takzvané centrální parity.

Slovensko do ERM II vstoupilo 28. 11. 2005 se stanoveným středním kurzem 38,455 SKK/EUR. Jak uvádí Jan Pekař, slovenská národní měna však výrazně posílila, což je dáno růstem produktivity a celkovým hospodářským růstem země. K posilování kurzu přispívají také spekulanti. (Pekař, 2008) Slovenská vláda tedy požádala ECB a Evropskou komisi o oficiální revaluaci, zhodnocení, koruny vůči euru, čemuž bylo vyhověno.

K první revaluaci došlo 19. 3. 2007, kdy byla centrální parita upravena o 7,8 % na 35,4424 SKK/EUR. Druhá revaluace přišla 29. 5. 2008 a znamenala téměř 18% posílení koruny vůči euru na 30,126 SKK/EUR.

Toto posílení slovenské koruny vůči euru se do statistik promítlo nadhodnocením absolutní výše hodnoty ukazatelů, jako jsou úspory, hrubé disponibilní důchody nebo výdaje na konečnou spotřebu.

2.1.2 Měnové intervence ČNB

Cílem České národní banky je udržovat cenovou stabilitu, čehož se snaží dosáhnout cílováním inflace na úroveň 2 %. V běžném prostředí k naplňování svého cíle používá hlavně určování základních úrokových sazeb. V době, kdy jsou již tyto sazby na minimu, je ČNB nucena přistoupit i k jiným nástrojům. Bankovní rada ČNB rozhodla již na podzim roku 2012 o tom, že dalším nástrojem bude měnový kurz. K měnovým intervencím pak přistoupila 7. listopadu 2013, kdy rozhodla o tom, že oslabí kurz koruny na hranici 27 CZK/EUR a tuto hladinu bude udržovat.

Jak uvádí ČNB: „Oslabení kurzu koruny vede ke zvýšení dovozních cen, a tím i celkové cenové hladiny v tuzemsku. V menší míře podpoří i domácí ekonomickou aktivitu. Vlivem nárůstu dovozních cen lze sice očekávat nižší koupěschopnost domácností, jejich poptávka však může být ve zvýšené míře přesměrována k domácímu zboží a službám a podpořena nižšími reálnými úrokovými sazbami v důsledku zvýšených inflačních očekávání. Zároveň slabší kurz podporuje české vývozy, a tím roste konkurenceschopnost a ziskovost podniků a i jejich ochota investovat. Oživení výroby následně přispívá k nárůstu zaměstnanosti a mezd, což zvyšuje kupní sílu domácností.“ (ČNB, 2015 e)

Ačkoli měnové intervence ČNB přichází až na konci mnou sledovaného období, údaje pro Českou republiku za rok 2013 jsou tímto ovlivněny. Oslabení kurzu koruny způsobilo podhodnocení absolutní výše ukazatelů.

2.2 Korelační analýza

V této kapitole budu pomocí korelační analýzy zjišťovat závislost mezi proměnnými jako je hrubý disponibilní důchod, výdaje na konečnou spotřebu, úspory a hrubý domácí produkt. Korelační analýza by měla podpořit nebo vyvrátit závěry teoretické části práce o tom, že spotřební výdaje a úspory záleží na hrubém disponibilním důchodu domácností. K provedení analýzy využiji dat za období 2002-2013 pro Českou republiku.

Tabulka 1: Data ke korelační analýze, Česká republika (mil. EUR)

	HDP	HDD	Spotřeba	Úspory
2002	86 828	48 206	43 027	5 179
2003	87 960	48 467	43 660	4 807
2004	95 879	51 084	46 456	4 628
2005	109 394	57 666	51 866	5 799
2006	123 743	64 998	57 547	7 450
2007	138 004	70 625	63 007	7 618
2008	160 962	84 411	75 645	8 767
2009	148 357	82 018	71 529	10 490
2010	156 370	86 318	75 935	10 383
2011	163 583	88 952	79 580	9 348
2012	160 707	87 880	78 351	9 524
2013	156 933	85 088	76 935	8 050

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Korelační analýzu provedu za pomoci nástroje CORREL v programu MS EXCEL. Postupně provedu analýzu závislosti hrubého disponibilního důchodu na HDP, závislost výdajů na spotřebu na hrubém disponibilním důchodu, závislost hrubých úspor na hrubém disponibilním důchodu, a také závislost hrubých úspor na spotřebě. Výsledkem je korelační koeficient. Jeho hodnota se pohybuje v intervalu $<0,1>$, přičemž čím vyšší hodnota, tím silnější závislost. Znaménko pak značí, zda jde o závislost přímou (+) nebo nepřímou (-). Zjištěnou závislost ověřím testem o korelačním koeficientu. Vypočtu tedy testové kritérium t , které porovnám s hodnotou příslušného kvantilu Studentova rozdělení, které je dostupné v tabulkách. Pokud hodnota testového kritéria bude spadat do kritického oboru W , dojde k zamítnutí hypotézy H_0 , která říká,

že korelační koeficient je roven 0, a tedy, že neexistuje mezi proměnnými závislost. Platit tedy bude hypotéza H_1 , která tvrdí, že koeficient je různý od nuly, a tedy, že závislost existuje. Testy jsou provedeny na 5% hladině významnosti ($\alpha = 0,05$) při počtu 12 -ti pozorování ($n=12$). Výstupy této analýzy jsou následující.

Závislost mezi HDP a hrubým disponibilním důchodem

Tabulka 2: Korelace HDP a HDD

	<i>HDP</i>	<i>HDD</i>
HDP	1	
HDD	0,993535	1

$$t = \frac{r_{xy} \cdot \sqrt{n-2}}{\sqrt{1 - r_{xy}^2}} = \frac{0,993535 \cdot \sqrt{10}}{\sqrt{1 - 0,993535^2}} = 39,07$$

$$W_\alpha = \{|t| \geq t_{1-\alpha/2}\} \quad t_{0,975} = 2,228 \quad t > t_{0,975} \rightarrow H_1$$

Závislost mezi hrubým disponibilním důchodem a výdaji na konečnou spotřebu

Tabulka 3: Korelace mezi HDD a spotřebou

	<i>HDD</i>	<i>Spotřeba</i>
HDD	1	
Spotřeba	0,998745	1

$$t = \frac{r_{xy} \cdot \sqrt{n-2}}{\sqrt{1 - r_{xy}^2}} = \frac{0,998745 \cdot \sqrt{10}}{\sqrt{1 - 0,998745^2}} = 63,06$$

$$W_\alpha = \{|t| \geq t_{1-\alpha/2}\} \quad t_{0,975} = 2,228 \quad t > t_{0,975} \rightarrow H_1$$

Závislost mezi hrubým disponibilním důchodem a hrubými úsporami

Tabulka 4: Korelace HDD a hrubých úspor

	HDD	Úspory
HDD	1	
Úspory	0,937656	1

$$t = \frac{r_{xy} \cdot \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}} = \frac{0,937656 \cdot \sqrt{10}}{\sqrt{1-0,937656^2}} = 8,53$$

$$W_{\alpha} = \{|t| \geq t_{1-\alpha/2}\} \quad t_{0,975} = 2,228 \quad t > t_{0,975} \rightarrow H_1$$

Závislost mezi výdaji na konečnou spotřebu a hrubými úsporami

Tabulka 5: Korelace mezi výdaji na konečnou spotřebu a hrubými úsporami

	Spotřeba	Úspory
Spotřeba	1	
Úspory	0,919078	1

$$t = \frac{r_{xy} \cdot \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}} = \frac{0,919078 \cdot \sqrt{10}}{\sqrt{1-0,919078^2}} = 7,38$$

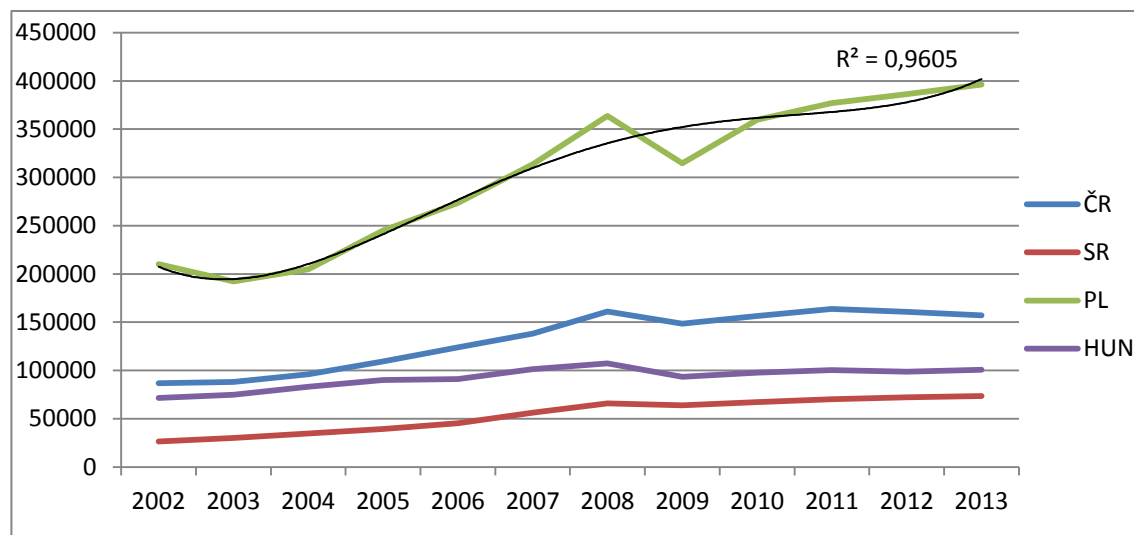
$$W_{\alpha} = \{|t| \geq t_{1-\alpha/2}\} \quad t_{0,975} = 2,228 \quad t > t_{0,975} \rightarrow H_1$$

Analýza ukázala, že mezi jednotlivými proměnnými existuje silná přímá závislost, přičemž nejsilnější je mezi hrubým disponibilním důchodem a spotřebou (0,998). Test dále ukázal, že na 5% hladině významnosti a při počtu 12 pozorování se jedná o závislosti statisticky významné. Lze tedy říci, že hrubý disponibilní důchod domácností závisí na HDP, výdaje na konečnou spotřebu a hrubé úspory korelují s hrubým disponibilním důchodem, dokázána je i závislost spotřebních výdajů a úspor. Závěry korelační analýzy tedy podporují poznatky teoretické části práce.

2.3 Základní makroekonomické ukazatele

Pro počáteční přehled o vývoji a stavu ekonomiky jednotlivých států uvádím data o inflaci, HDP a nezaměstnanosti. Poslouží mi také jako prostředek pro interpretaci vývoje dalších ukazatelů.

Graf 1: HDP v běžných cenách (mil. EUR)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Na údajích o vývoji HDP (graf. 1) můžeme pozorovat, jak v roce 2009 dopadla na ekonomiky všech čtyř sledovaných států ekonomická krize, která se projevila poklesem nominálního HDP. Na Slovensku a v Polsku již následně HDP až do konce období rostlo, ovšem česká ekonomika se v roce 2013 opět propadla, maďarská již o rok dříve.

Tabulka 6: HICP (%)

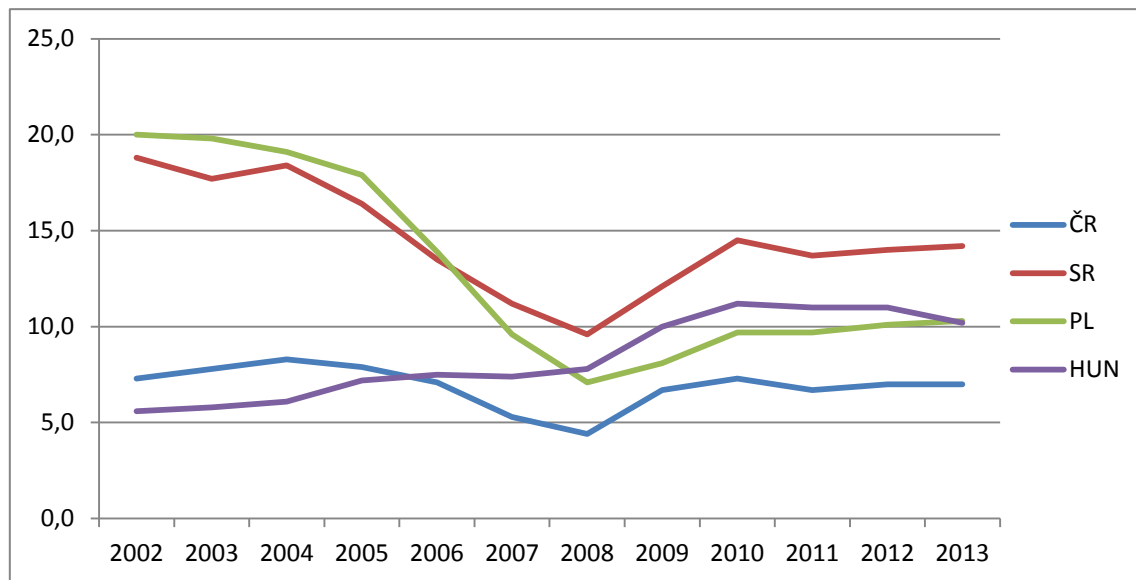
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	6,3	0,6	1,2	2,1	3,5	1,4
Slovensko	3,9	0,9	0,7	4,1	3,7	1,5
Polsko	4,2	4,0	2,7	3,9	3,7	0,8
Maďarsko	6,0	4,0	4,7	3,9	5,7	1,7

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Můžeme vidět, že harmonizovaný index spotřebitelských cen, který sestavuje Eurostat pro mezinárodní srovnání inflace, na konci sledovaného období výrazně klesá. I přes cílování inflace na úroveň 2 % se centrální banky obávají dalšího poklesu a případné deflace. Právě z tohoto důvodu přistoupila Česká národní banka k devizovým

intervencím a oslabení koruny. Slovensko takovou možnost nemá, neboť je součástí eurozóny a nástroje měnové politiky tak může využívat ve značně omezené míře.

Graf 2: Nezaměstnanost (%)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Graf 2 zachycuje, jak se ekonomická krize projevila na trhu práce. Je patrné, že v krizovém roce 2009 dochází k nárůstu nezaměstnanosti. V období 2008-2013 má nejmenší problémy s nezaměstnaností Česká republika, kde se nezaměstnanost pohybuje kolem 7 %. V Polsku po celé období nezaměstnanost mírně roste až k 10,3 %. Maďarsko dosáhlo vrcholu nezaměstnanosti v roce 2010 (11,2 %) a od té doby o 1 p.b. klesla, na 10,2. Nejhorší je na tom z hlediska nezaměstnanosti jednoznačně Slovensko, kde je dokonce dvojnásobná oproti České republice.

2.4 Příjmy

Od příjmů domácností se odvíjí jejich další chování a rozhodování, zda svůj důchod uspořít nebo spotřebovat, kam své peníze uložit, apod. V následující kapitole tak bude analyzována příjmová stránka domácností.

2.4.1 Hrubý disponibilní důchod

V první řadě uvádím hrubý disponibilní důchod, který představuje výši příjmů, se kterými domácnosti hospodaří, a který také slouží ke konstrukci dalších ukazatelů.

Tabulka 7: Hrubý disponibilní důchod domácností (mil. EUR)¹

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	84 411	82 018	86 318	88 952	87 880	85 088
Slovensko	38 443	40 393	41 845	42 647	43 157	44 570
Polsko	224 184	197 345	224 183	228 551	235 244	241 986
Maďarsko	58 870	52 584	54 583	57 842	57 251	57 412

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Jak můžeme sledovat, vývoj hrubého disponibilního důchodu odpovídá do značné míry vývoji HDP. Ve střednědobém horizontu můžeme vysledovat trend mírného nominálního růstu hrubého disponibilního důchodu. Pokud ale vezmeme v úvahu inflaci, pak v reálném vyjádření hrubý disponibilní důchod v roce 2009 s nástupem ekonomické krize klesl, po mírném oživení z let 2010 a 2011 pak opět klesá. Výjimku tvoří Slovensko, kde v roce 2009 dochází pouze ke zpomalení tempa růstu a reálný pokles se projevuje až od roku 2011.

V průměru rostl hrubý disponibilní důchod meziročně reálně nejvíce na Slovensku a to průměrným ročním tempem 3,16 %. V České republice a Polsku tempo dosahovalo 1 % ročně. Maďarsko jako jediné vykázalo záporné průměrné roční tempo růstu hrubého disponibilního důchodu a to ve výši -4 % ročně.

Celkově ve sledovaném období hrubý disponibilní důchod domácností v České republice reálně klesl o 14,3 %, v Polsku o 11,4 % a v Maďarsku dokonce o 28,5 %. Na Slovensku, jako v jediné zemi, došlo nejen k výraznému nominálnímu nárůstu o 15,9 %,

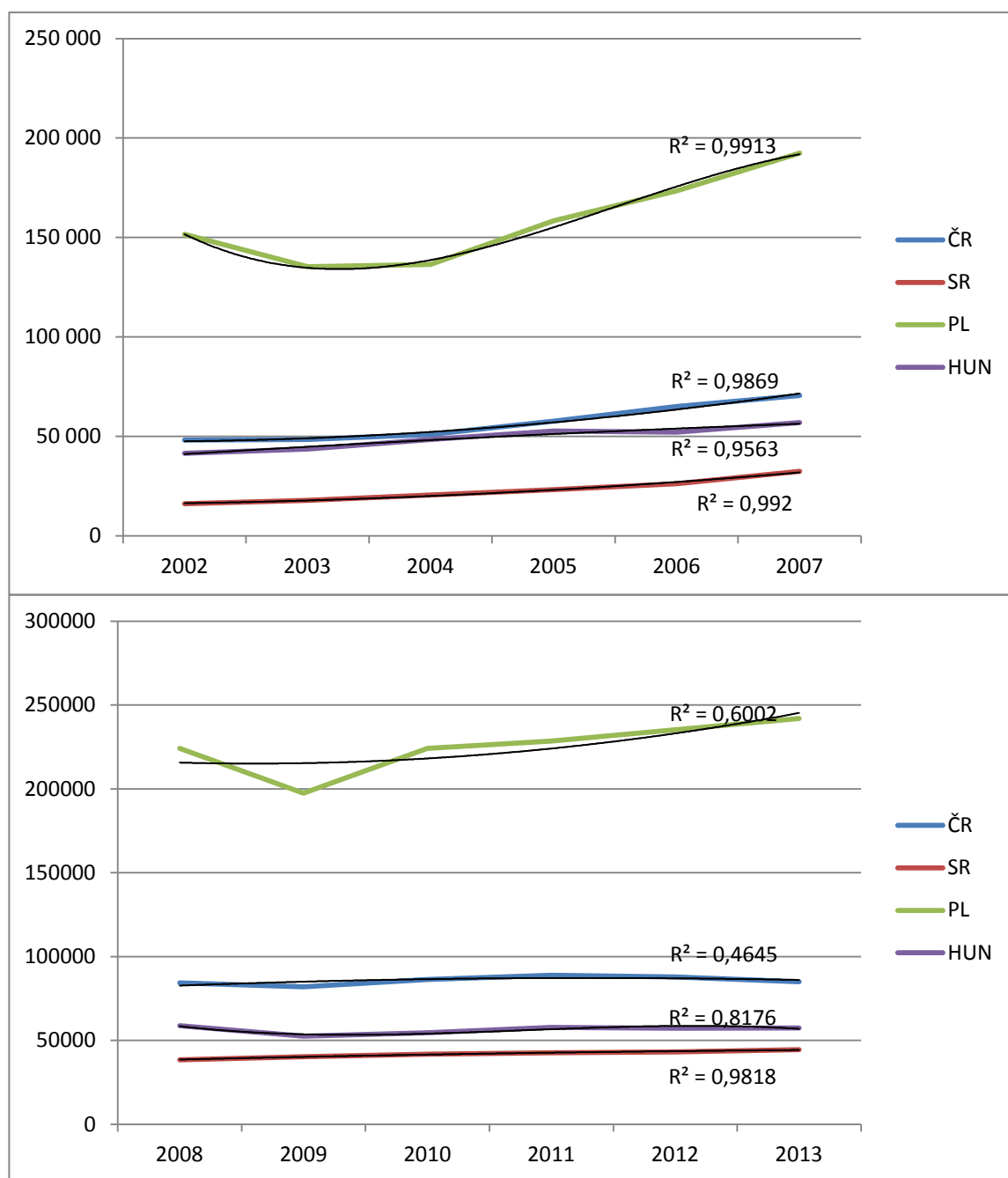
¹ Nepoměrně vysoké hodnoty u polských domácností jsou způsobeny počtem obyvatel, který v Polsku žije. Suma důchodů 38,5 mil. obyvatel je vyšší než suma důchodů 10,5 mil. Čechů, 9,9 mil. Maďarů a 5,4 mil. Slováků. Tento rozdíl bude patrný i u jiných ukazatelů.

ale i reálnému nárůstu o 1,1 %. Slovensko těžilo z reforem, které nastartovala Dzurindova vláda křesťanských demokratů již roku 2004. Spočívaly ve zjednodušení daňového systému, zavedení rovné 19% daně nebo reformy trhu práce. Tyto reformy nepřibrzdila ani změna vládní garnitury, kdy se do čela slovenské vlády poprvé v roce 2006 postavil levicový Robert Fico. Mezi lety 2010-2012 vládla premiérka Iveta Radičová, opět reprezentující křesťanské demokraty, která tudíž také neměla důvod reformní proces započatý její stranou brzdit.

Z vývoje disponibilního důchodu domácností můžeme vidět, že ekonomická krize se v období 2008 – 2013 projevila snížením reálných příjmů domácností České republiky, Polska a Maďarska. Důvodem je zhoršená ekonomická situace, která se negativně promítá i na trh práce. Lidem stagnují nebo klesají příjmy, v mnoha případech přicházejí o práci. Slovenské domácnosti si navzdory tomu nepatrně polepšily.

Při porovnání vývoje v období 2002-2007 a 2008-2013 vidíme, jak se vyvíjely trendy v oblasti hrubého disponibilního důchodu domácností. Jejich průběh odpovídal vývoji HDP. Všechny čtyři země vstoupily společně 1. 5. 2004 do EU, což se taktéž kladně projevilo ve vývoji HDD. Lze vypožorovat, že právě od roku 2004 nastupuje rostoucí trend, který však po roce 2008 zpomaluje. Nejpatrnější je tento vliv u domácností v Polsku a České republice.

Graf 3: Vývoj hrubého disponibilního důchodu domácností 2002-2013 (v mil. EUR)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

V případě Polska je patrný rostoucí trend, který je však v krizovém roce 2009 vychýlen, neboť došlo jak k poklesu HDP tak hrubého disponibilního důchodu. V České republice se od roku 2002 do roku 2008 prosazoval taktéž rostoucí trend, od zlomu v roce 2009 však dochází spíše ke stagnaci. Velice podobný vývoj zaznamenáváme i v Maďarsku. Na Slovensku dochází k dlouhodobému růstu.

2.4.2 Struktura hrubého disponibilního důchodu

Důležité je ale znát i strukturu složení hrubého disponibilního důchodu, neboť nárůst příjmů ze sociálních dávek a podpor na úkor příjmů z pracovně právních vztahů může poukazovat na zhoršující se sociální situaci ve společnosti, kdy se více lidí opírá o dávky sociálního systému. V této části kapitoly bude pozornost věnována struktuře hrubého disponibilního důchodu domácností. Údaje v tabulkách představují průměrné hodnoty na jednu domácnost v dané zemi.

Tabulka 8: Struktura HDD domácností ČR (%)

	2009	2010	2011	2012	2013
Příjmy ze závislé činnosti	60,2	59,6	59,5	59,5	59,6
Příjmy z podnikání	14,7	14,0	13,9	13,4	13,5
Sociální příjmy	22,2	23,3	23,6	24,2	24,1
Ostatní příjmy	2,9	3,0	3,0	2,8	2,9

(Zdroj dat: ČSÚ, výpočty vlastní)

Z hlediska zdrojů hrubého disponibilního důchodu českých domácností došlo ve sledovaném období k mírným změnám. Zatímco příjmy ze závislé činnosti se stabilně pohybují kolem 60 -ti procent, u příjmů z podnikání je patrný klesající trend. Ten je kompenzován nárůstem příjmů sociálních, u nichž se naopak projevuje trend rostoucí. Z takového vývoje usuzuji, že české domácnosti ekonomickou krizi pocítily. Nejistota, se kterou je ekonomická krize spjata odrazuje od podnikatelských aktivit, a tudíž klesají i příjmy z nich. Naopak problémy, které krize přináší, si vyžadují zásahy vlád v oblasti sociálních opatření, což má opět za následek vyšší podíl sociálních příjmů.

Tabulka 9: Struktura HDD domácností Slovenska (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Příjmy ze závislé činnosti	60,7	59,8	56,4	57,6	57,8	57,6
Příjmy z podnikání	9,9	8,9	10,7	10,9	10,3	10,1
Sociální příjmy	23,1	24,9	28,3	26,8	27,6	28,1
Ostatní příjmy	6,1	6,1	4,3	4,7	4,3	4,2

(Zdroj dat: ŠÚSR, výpočty vlastní)

Na údajích za slovenské domácnosti vidíme, že zde došlo k mnohem většímu nárůstu podílu sociálních příjmů, než tomu bylo u českých domácností. V průměru o 1p.b. ročně, oproti 0,475p.b. v České republice. K nejvýraznějšímu výkyvu došlo v roce 2010, kdy se podíl sociálních příjmů zvýšil o 3,4p.b. Odpovídá tomu také pokles v příjmech ze závislé činnosti ve výši 3,3p.b. Zajímavé je, že snížení celkového podílu pracovních příjmů bylo ovlivněno snížením příjmů ze závislé činnosti, zatímco příjmy z podnikání tvořili dokonce větší část zdrojů domácností.

Tabulka 10: Struktura HDD domácností Polska (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Příjmy ze závislé činnosti	55,7	55,4	55,5	56,4	55,6	55,0
Příjmy z podnikání	13,4	13,5	13,9	13,0	13,1	13,5
Sociální příjmy	26,1	26,7	25,9	26,1	26,5	26,6
Ostatní příjmy	4,7	4,7	4,8	4,4	4,6	4,4

(Zdroj dat: GUS, výpočty vlastní)

Vývoj struktury příjmů polských domácností nemá jasný trend. Podíly střídavě rostou a klesají, nedochází však k výrazným výkyvům. Podíl příjmů ze závislé činnosti osciluje kolem hodnoty 55,6 % a podíl příjmů z podnikání kolem 13,4 %. Sociální příjmy se pohybují kolem hodnoty 26,3 %, avšak můžeme sledovat mírný nepřetržitý nárůst od roku 2010.

Tabulka 11: Struktura HDD domácností Maďarska (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Příjmy ze závislé činnosti	57,2	57,0	56,0	57,4	57,0	59,6
Příjmy z podnikání	9,2	9,0	9,9	9,1	9,8	8,2
Sociální příjmy	31,9	32,3	32,0	31,3	31,2	30,2
Ostatní příjmy	1,7	1,7	2,1	2,2	2,0	2,0

(Zdroj dat: KSH, výpočty vlastní)

Ve struktuře zdrojů hrubého disponibilního důchodu maďarských domácností je na první pohled patrný vyšší podíl sociálních příjmů oproti ostatním třem zemím, který ale od roku 2009 klesá. Naopak nejnižší podíl ze všech zemí mají maďarské domácnosti v kategorii příjmů z podnikání. Od roku 2008 do roku 2012 tato hodnota kolísala okolo 9,4 %, v roce 2013 klesl až na 8,2%. Pokles příjmů z podnikání i příjmů sociálních v roce 2013 byl vyvážen nárůstem podílu příjmů ze závislé činnosti, který v posledním sledovaném roce výrazně narostl a to o 2,6 %. Vývoj v roce 2013 je příslibem pozitivního vývoje do budoucna, zda tento pozitivní směr bude pokračovat i v dalších letech je ale otázkou.

Ze srovnání struktury hrubého disponibilního důchodu domácností mezi zeměmi Visegrádské skupiny vyplývá nejvyšší závislost maďarských domácností na sociálních příjmech, význam sociálních příjmů zde ale klesá. Zároveň v Maďarsku představuje podnikání nejmenší zdroj příjmů ze všech srovnávaných zemí. Stejně je tomu tak i v kategorii ostatních příjmů. Nejpozitivněji se jeví situace u českých domácností. Podíl pracovních příjmů je ze všech srovnávaných zemí nejvyšší a to jak příjmy ze závislé činnosti, tak i příjmy z podnikání. Naopak závislost na sociálních příjmech je u českých domácností nejnižší. Zajímavým zjištěním je dle mého názoru fakt, že příjmy z podnikání tvoří u polských a českých domácností výrazně větší zdroj příjmů než ve zbylých dvou zemích. Zatímco v Čechách a v Polsku je to v průměru za celé sledované období 13,9 % a 13,4 %, na Slovensku a v Maďarsku je to jen 10,1 % a 9,2 %.

2.4.3 Průměrná a minimální mzda

Pro porovnání výše důchodu v jednotlivých ekonomikách použijí ukazatel průměrné mzdy. Protože každý stát má svou domácí měnu, uvádím měsíční průměrnou mzdu v těchto měnách.

Tabulka 12: Průměrná hrubá měsíční mzda (v národních měnách; 1EUR= 27Kč, 3,9PLN, 305HUF)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika (Kč)	22 653	23 425	23 903	24 466	25 100	25 078
Slovensko (EUR)	723,03	744,5	769	786	805	824
Polsko (PLN)	2 943,9	3103	3225	3400	3521,7	3650,1
Maďarsko (HUF)	198 741	199 837	202 525	213 094	223 060	230 714

(Zdroj dat: ČSÚ, ŠÚSR, KHS, GUS, výpočty vlastní)

Průměrná mzda se do značné míry vyvíjí dle výkonnosti ekonomiky. Pokud ekonomika roste, daří se i firmám a ty přidávají svým zaměstnancům. Jak můžeme vidět na příkladu České republiky, stejně jak klesalo tempo růstu ekonomiky, klesalo i tempo reálného růstu průměrné mzdy. Pokles české ekonomiky v letech 2012 a 2013 znamenal i reálný pokles průměrné mzdy. Celkově se však za celé období průměrná mzda reálně zvýšila v rozmezí od 1,9 % v České republice, po 8,9 % v Polsku. V Maďarsku se jako v jediné zemi průměrná mzda reálně snížila, o 3,9 %. Nejrychleji rostla průměrná mzda v Polsku. Průměrné tempo reálného růstu zde dosahovalo 1,4 % ročně. Následuje Slovensko s 0,5 % ročně a Česká republika s 0,3 % ročně. V Maďarsku bylo průměrné roční tempo růstu záporné, dosahovalo -1,3 % ročně.

Na rozdíl od průměrné mzdy, minimální mzda je stanovována administrativně, rozhodnutím vlády dané země. Minimální mzda je nejnižší přípustná cena, za kterou může zaměstnavatel najímat pracovníky. Výše minimální mzdy závisí nejen na vládě, ale také na odborech a zástupcích zaměstnavatelů, kteří tvoří tzv. tripartitu. Vyšší minimální mzda může být výsledkem silného postavení odborů v zemi, příznivé podmínky pro růst minimální mzdy ale vytváří i sociálně - demokratické vlády. Příliš vysoká minimální mzda má však negativní důsledky na zaměstnanost, neboť zabraňuje najímání méně kvalifikované pracovní síly. V následující tabulce je zaznamenán vývoj minimální mzdy v eurech.

Tabulka 13: Minimální mzda (EUR/měsíc)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	300,44	297,67	302,19	319,22	310,23	318,08
Slovensko	241,19	295,50	307,70	317,00	327,00	337,70
Polsko	313,34	307,21	320,87	348,68	336,47	392,73
Maďarsko	271,94	268,09	271,80	280,63	295,63	335,27

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Můžeme vidět, že ve všech čtyřech sledovaných státech se minimální mzda nominálně zvýšila. Porovnávat nominální výši minimální mzdy není možné, neboť v každé zemi je jiná cenová hladina a jiná kupní síla. Můžeme ale porovnat, jak se minimální mzda vyvíjela. Abychom dostali přesný obraz o vývoji minimální mzdy, musíme změny vyjádřit reálně, po započtení inflace. V České republice minimální mzda v tomto období reálně o 2,9 % klesla, čemuž přispěly pravicové vlády, které byly v tomto období v ČR u moci. Naopak na Slovensku můžeme vidět, že v roce 2009, tedy rok před volbami, Ficova levicová vláda zvýšila minimální mzdu, reálně až o 22 %. Vítězně však z voleb vyšla slovenská pravice v čele s Ivetou Radičovou, během jejíž vlády minimální mzda klesala. Druhá Ficova vláda s počátkem v roce 2012 se však navrátila k růstovému trendu minimální mzdy na Slovensku. Jak v Polsku, tak i v Maďarsku byly po celé sledované období u moci pravicové vlády Donalda Tuska, respektive Viktora Orbána. Zatímco v Polsku není patrná žádná tendence, minimální mzda střídavě rostla a klesala, na případu Maďarska je vidět klesající trend minimální mzdy, který ale končí roku 2013 jejím výrazným nárůstem.

V porovnání roku 2008 a 2013 dosáhla minimální mzda nejvyššího nárůstu na Slovensku a to o 20 %. Druhý nejvyšší nárůst 12,4 % byl zaznamenán v Maďarsku, minimální mzda vzrostla o 10,2 % i v Polsku. V této souvislosti vysoký růst minimální mzdy na Slovensku negativně přispívá k vysoké míře tamní nezaměstnanosti v porovnání s ostatními státy.

2.5 Spotřeba

2.5.1 Výdaje na konečnou spotřebu domácností

Základním údajem vyjadřujícím výdaje domácností na spotřební statky a služby je ukazatel výdajů na konečnou spotřebu domácností. Jeho vývoj v jednotlivých zemích je zachycen v následující tabulce.

Tabulka 14: Výdaje na konečnou spotřebu domácností (mil. EUR)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	75 645	71 529	75 935	79 580	78 351	76 935
Slovensko	36 735	37 930	38 353	39 583	40 769	40 995
Polsko	222 055	191 210	217 895	228 052	234 032	
Maďarsko	55 672	48 421	49 655	51 160	51 445	51 384

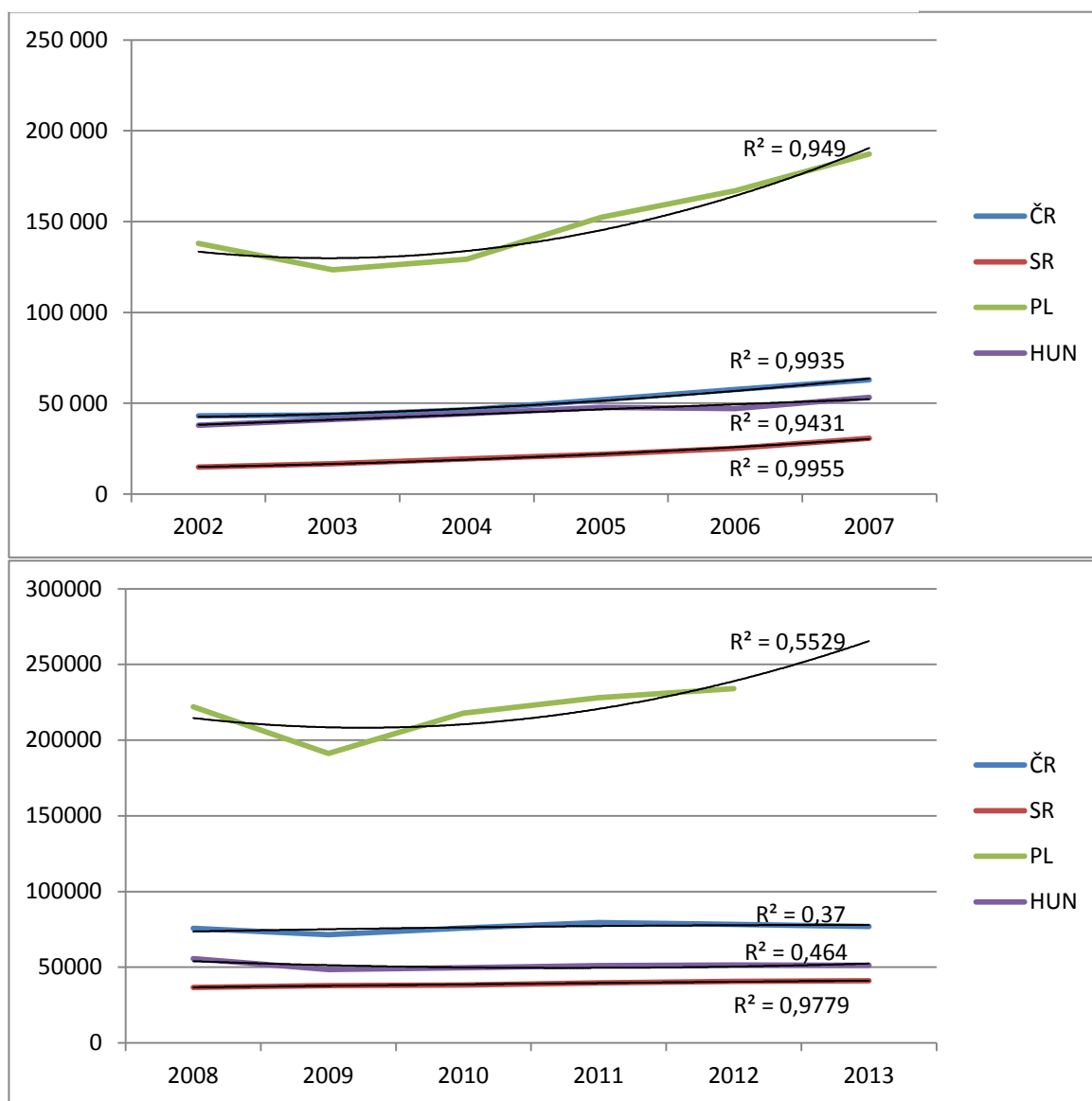
(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Výdaje domácností na konečnou spotřebu zaznamenaly podobný vývoj, jako disponibilní důchod, což odpovídá poznatkům teoretické části. Lze tedy pozorovat i stejné trendy. Z dat vyplývá, že v roce 2009 došlo k výraznému poklesu výdajů na konečnou spotřebu domácností, reálně až o 17 %. Výjimkou je Slovensko, kde výdaje na konečnou spotřebu, stejně jako hrubý disponibilní důchod v roce 2009 pouze výrazně snížily tempo růstu, mírný pokles, do 1 % ročně, přichází až s rokem 2011. U maďarských domácností můžeme po celé období sledovat trend klesajících výdajů na spotřebu v reálném vyjádření.

V České republice a v Polsku došlo v období 2008–2013 i přes nominální růst k reálnému poklesu výdajů na spotřebu o 13 %. V Maďarsku klesaly výdaje jak reálně, tak i nominálně a celkový pokles činil v reálném vyjádření více než 33 %. I slovenské domácnosti své spotřební výdaje reálně omezily. Přestože zaznamenaly nejnižší pokles, činil 3 %. Jak můžeme vidět, s ohledem na to, že spotřeba nečiní celý disponibilní důchod domácností, vývoj výdajů na spotřebu zhruba odpovídá vývoji hrubého disponibilního důchodu.

Graf 4 znázorňuje vývoj výdajů na konečnou spotřebu v období 2002–2007 a 2008–2013. Pro vyjádření trendů jsem opět využil trendové křivky.

Graf 4: Výdaje na konečnou spotřebu domácností 2002-2013 (nominálně, mil. EUR)

(Zdroj dat: Eurostat, zpracování vlastní)

Z grafu vyplývá, že v období do roku 2007 byl trend rostoucích výdajů na konečnou spotřebu. V dalším období od roku 2008 do roku 2013 se tento trend s výjimkou Polska zastavil a výdaje spíše stagnovaly. V reálném vyjádření se tento trend potvrzuje. Zatímco do roku 2007 výdaje reálně rostly průměrným ročním tempem od 4 % v Polsku a Maďarsku po 10 % na Slovensku, v období 2008-2013 již docházelo jen k průměrnému ročnímu růstu od 1 % do 3 %. V Maďarsku došlo dokonce ke 4% poklesu výdajů.

Jelikož mají sledované státy svá specifika, nemají jednotnou měnu, mají odlišné cenové úrovně a podstatný rozdíl je i v počtu jejich obyvatel, je potřeba využít i jiných ukazatelů, které budou tyto odlišnosti reflektovat. Pro mezinárodní srovnání má větší vypovídací hodnotu jednotka standardu kupní síly (PPS), která eliminuje cenové úrovně

v jednotlivých zemích. V následující tabulce jsou opět uvedeny hodnoty výdajů na konečnou spotřebu domácností, avšak ve standardu kupní síly přepočteném na jednoho obyvatele. Stírá se tak i rozdíl v počtu obyvatel státu.

Tabulka 15: Výdaje na konečnou spotřebu domácností (PPS/obyvatele)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	9 700	9 700	9 800	10 200	10 300	10 300
Slovensko	10 200	10 200	10 400	10 700	11 000	11 100
Polsko	8 500	8 600	9 300	9 900	10 400	10 500
Maďarsko	8 400	8 100	8 300	8 700	9 000	9 000

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Můžeme vidět, že ačkoli v absolutní výši byly výdaje slovenských domácností na spotřebu v porovnání s ostatními zeměmi nejnižší, což je dáno nejnižším počtem obyvatel státu, ve standardu kupní síly na obyvatele jsou jejich výdaje naopak nejvyšší. Českou republiku přeskočilo na druhém místě Polsko. V roce 2008 byly výdaje v České republice o 1200 jednotek vyšší, rozdíl se ale postupně snižoval a v roce 2012 již byly výdaje o 100 jednotek vyšší v Polsku. U všech států se v tomto období projevil rostoucí trend výdajů. K jedinému poklesu došlo v roce 2009 v Maďarsku. Nejvyšší procentuální změny za celé sledované období dosáhly výdaje u polských spotřebitelů. Celkový nárůst oproti roku 2008 činil 23,5 %. Druhý nejvyšší byl pak s 8,8 % na Slovensku, třetí nejvyšší nárůst výdajů zaznamenalo Maďarsko s nárůstem 7,1 %. V České republice se výdaje na konečnou spotřebu domácností v PPS přepočtené na obyvatele za sledované období zvýšily nejméně a to o 6,2 %.

2.5.2 Sklon ke spotřebě

Dalším ukazatelem, který nám přibližuje spotřební chování domácností, je průměrný sklon ke spotřebě. Jeho vývoj je zachycen v tabulce 16. Za rok 2013 bohužel nejsou k této statistice v Polsku k dispozici data.

Tabulka 16: Průměrný sklon ke spotřebě

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Česká republika	0,90	0,87	0,88	0,89	0,89	0,90
Slovensko	0,96	0,94	0,92	0,93	0,94	0,92
Polsko	0,99	0,97	0,97	1,00	0,99	
Maďarsko	0,95	0,92	0,91	0,88	0,90	0,90

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

V kapitole 1.7 zmiňuji, že dle poznatků Miltona Friedmana se průměrný sklon ke spotřebě dlouhodobě stabilně pohybuje kolem hodnoty 0,9. Pokud se podíváme na hodnoty vztahující se k zemím Visegrádské skupiny, pak v průměru je jejich průměrný sklon ke spotřebě vyšší. Na spotřebu tedy vydávají větší část svého hrubého disponibilního důchodu. Nejvíce se hodnotě 0,9 blíží domácnosti České a Maďarské. Největší část důchodu pak spotřebovávají domácnosti Polské, jejichž průměrný sklon ke spotřebě je v průměru o 6 p. b. vyšší, než zmíněných 0,9, dokonce se blíží až hodnotě 1, což znamená, že polské domácnosti využili svůj disponibilní důchod téměř výhradně na spotřebu.

Ve všech státech je znát trend snižování průměrného sklonu ke spotřebě do roku 2010, v dalších letech se ale trend obrací a opět roste. V porovnání s obdobím 2002-2007 domácnosti ale průměrný sklon ke spotřebě v průměru o 1 p. b. snížily, s výjimkou těch polských, u nichž o 4 p. b. narostl.

Obecně platí, že orientace domácností na spotřebu je v zemích Visegrádské čtyřky vyšší, než by dle teoretických poznatků měla být, což má za následek nízkou míru úspor, které poté v národním hospodářství chybí. Příčiny takového chování domácností shledávám v socialistické minulosti všech čtyř států. Nedostatek zboží a jeho malá pestrost v dobách minulých může lidi vést k tomu, aby si tuto újmu vynahradili nyní.

2.5.3 Struktura výdajů na konečnou spotřebu

Následující část kapitoly bude věnována struktuře výdajů domácností na spotřebu, neboť i ze skladby výdajů a jejich změn je možné vyčíst, jak se situace domácností mění. V této kapitole využívám standardizované mezinárodní třídění COICOP (Classification of individual consumption by purpose).

Jako první uvádím strukturu spotřebních výdajů českých domácností. V tabulce jsou uvedeny podíly jednotlivých skupin výdajů na celkových spotřebních výdajích domácností vyjádřené v procentech.

Tabulka 17: Struktura výdajů na spotřebu domácností v České republice (% z celku)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Potraviny a nealkoholické nápoje	14,5	14,1	14,1	14,6	15	15,7
Alkoholické nápoje, tabák, narkotika	7,2	7,8	8,0	8,2	8,3	8,4
Odívání a obuv	3,8	3,4	3,3	3,1	3,1	3,0
Bydlení, voda, energie a paliva	25,3	27,1	27,6	27,1	27,5	27,3
Bytové vybavení a zařízení domácnosti	5,7	5,3	5,4	5,4	5,3	5,2
Zdraví	2,7	2,5	2,5	2,4	2,5	2,4
Doprava	9,8	9,3	9,0	9,5	9,3	9,1
Telekomunikace a pošta	3,3	3,2	3,1	3,0	2,9	2,9
Rekreace a kultura	10,5	9,9	9,6	9,3	9,2	8,9
Vzdělání	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Stravování a ubytování	7,6	8,1	8,1	8,5	8,1	8,2
Ostatní zboží a služby	8,9	8,4	8,7	8,2	8,2	8,3

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Jak můžeme vidět, procentuálně nejvýznamnější položkou jsou výdaje na bydlení, vodu, energie a paliva, jež dosahují 27 % celkových spotřebních výdajů českých domácností. V období 2008-2013 navíc vzrostly, což je důsledek jednak deregulace nájemného, ke které došlo v letech 2007-2012 a která umožnila zvýšit nájemné u stovek tisíc bytů, ale také je to důsledek neustále rostoucí cen vodného a stočného. Na druhou stranu od roku 2006 si spotřebitelé mohou vybírat dodavatele elektrické energie a plynu, což jim umožňuje ušetřit a zvyšuje to konkurenci mezi

dodavateli. Druhou nejvýznamnější položkou jsou výdaje na potraviny a nealkoholické nápoje. Ty jsou ovlivněny hlavně sazbou DPH. Základní sazba DPH činila v roce 2008 19 % a snížená sazba 9%. V dalších letech dochází k navyšování obou sazeb až na 21 % a 15% v roce 2013. Vývoj sazeb DPH se tak odráží ve spotřebních výdajích na potraviny. Zvýšil se také podíl výdajů na alkoholické nápoje, tabák a narkotika. Oproti tomu se snižoval podíl výdajů na odívání a obuv, na bytové vybavení a zařízení nebo třeba na telekomunikace a poštu. Nejvýraznější pokles zaznamenáváme ve složce výdajů na rekreaci a kulturu, konkrétně o 1,6p.b. V době ekonomické krize lidé snižují výdaje na dovolenou, dokáží si odepřít návštěvy kina, aby ušetřili. Pouze k mírným změnám došlo v položkách výdajů na zdraví a na vzdělání. Ve struktuře spotřebních výdajů českých domácností můžeme tedy sledovat zvyšování podílů výdajových skupin, do kterých spadají statky a služby sloužící k uspokojení spíše základních potřeb domácností, a které se hůře omezují. Hypotézu, že domácnosti musely nejen v důsledku krize změnit své ekonomické chování, dokládá také snížení výdajů, které zvyšují komfort a vyžití domácností.

Tabulka 18: Struktura výdajů na spotřebu domácností Slovenska (% z celku)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Potraviny a nealkoholické nápoje	17,3	17,3	17,2	17,3	17,5	17,6
Alkoholické nápoje, tabák, narkotika	4,8	4,8	5,0	5,0	5,0	5,0
Odívání a obuv	4,4	4,2	4,1	4,0	3,9	3,9
Bydlení, voda, energie a paliva	25,6	25,7	25,6	25,7	25,9	25,6
Bytové vybavení a zařízení domácnosti	6,6	6,4	6,3	6,0	5,9	5,8
Zdraví	3,5	3,8	4,0	4,0	4,0	4,1
Doprava	7,4	7,3	7,2	7,3	7,6	7,4
Telekomunikace a pošta	3,6	3,7	3,8	3,6	3,5	3,4
Rekreace a kultura	9,5	9,5	9,6	9,5	9,5	9,5
Vzdělání	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6
Stravování a ubytování	6,5	5,8	5,7	5,5	5,4	5,4
Ostatní zboží a služby	9,6	9,9	10,2	10,6	10,3	10,6

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Údaje o struktuře spotřebních výdajů slovenských domácností zachycuje tabulka 18. Můžeme vidět, že taktéž u slovenských domácností jsou nejvýznamnější položkou výdaje na bydlení, vodu, energie a paliva, nedochází však k jejich zvyšování, kolísají mezi hodnotou 25,6 % a 25,7 %. Stejný vývoj jako v ČR je i u položky potraviny a nealkoholické nápoje. V roce 2010 byla k dosavadním sazbám 19 % a 10% zavedena ještě 6% sazba na vybrané produkty, což se odráží i ve výdajích domácností. Ta byla ovšem hned následující rok zrušena, a navíc se základní sazba zvýšila z 19 % na 20 %. Stejně tak jako u českých domácností došlo ke snížení procentuálního zastoupení výdajů na odívání a obuv a na bytové vybavení a zařízení, na čemž se podílí trend nakupování v akcích a slevách, které si spotřebitelé velice oblíbili. Naopak na rozdíl od České republiky na Slovensku vzrostly výdaje spojené se zdravím a výdaje na vzdělání. Rekreační a kultura představuje položku, která drží u slovenských domácností stabilní podíl a podíl výdajů na stravování a ubytování dokonce vzrostl.

Tabulka 19: Struktura výdajů na spotřebu domácností Polska (% z celku)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Potraviny a nealkoholické nápoje	20,0	19,6	19,3	18,5	18,3	18,0
Alkoholické nápoje, tabák, narkotika	7,5	8,1	8,0	7,8	7,9	7,7
Odívání a obuv	4,0	3,8	4,1	4,1	4,3	4,5
Bydlení, voda, energie a paliva	21,1	22,7	22,6	22,5	21,2	21,2
Bytové vybavení a zařízení domácnosti	4,3	4,3	4,4	4,4	4,6	4,5
Zdraví	3,9	4,1	4,1	4,4	4,5	4,7
Doprava	11,5	10,7	10,8	11,5	11,6	11,9
Telekomunikace a pošta	3,1	3,0	3,0	2,9	2,7	2,6
Rekreace a kultura	7,6	7,6	7,7	7,7	7,9	7,6
Vzdělání	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1
Stravování a ubytování	2,8	2,8	2,8	2,8	2,9	3,1
Ostatní zboží a služby	13,0	12,0	12,1	12,4	12,9	13,1

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

U polských domácností, jež zachycuje tabulka 19, vidíme poněkud odlišný trend než u domácností českých a slovenských. Podíl výdajů na potraviny a nealkoholické

nápoje klesl o 2 p. b. a to i přesto, že v roce 2011 vzrostly snížené sazby DPH ze 7 % na 8 % a ze 3 % na 5 %. Výdaje na bydlení, vodu, energie a paliva nejprve do roku 2010 o 1,6 p. b. stouply, poté ale již klesaly a v roce 2013 se vrátily na téměř stejnou úroveň jako v roce 2008. Odlišný je ale i vývoj podílu výdajů na bytové vybavení a zařízení a na odívání a obuv. Tyto skupiny výdajů oproti předešlým dvěma sledovaným zemím zvýšili svůj podíl na celkových výdajích. Ve struktuře výdajů polských domácností taktéž klesal podíl výdajů na vzdělání, telekomunikace a poštu, zvýšil se naopak podíl výdajů spojených se zdravím. Zastoupení výdajů na rekreaci a kulturu mírně rostlo, aby se následně vrátilo na výchozí úroveň. Stravování a ubytování své zastoupení ve struktuře výdajů nepatrně zvýšilo.

Tabulka 20: Struktura výdajů na spotřebu domácností Maďarska (% z celku)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Potraviny a nealkoholické nápoje	17,4	17,0	16,9	17,2	17,5	18,3
Alkoholické nápoje, tabák, narkotika	7,5	7,7	7,3	7,3	7,7	8,2
Odívání a obuv	3,2	2,9	2,8	2,9	2,7	2,8
Bydlení, voda, energie a paliva	19,7	21,5	22,3	21,9	21,7	20,6
Bytové vybavení a zařízení domácnosti	5,0	4,7	4,6	4,3	4,2	4,1
Zdraví	3,9	4,2	4,4	4,5	4,4	4,4
Doprava	14,8	13,3	12,3	13,3	13,0	13,0
Telekomunikace a pošta	3,8	3,6	3,8	3,8	3,8	3,8
Rekreace a kultura	7,8	7,7	7,7	7,5	7,6	7,4
Vzdělání	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,6
Stravování a ubytování	6,5	6,7	6,9	6,7	6,8	7,0
Ostatní zboží a služby	9,0	9,3	9,5	9,3	9,1	8,9

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Posledním sledovaným státem je Maďarsko. Údaje o struktuře výdajů maďarských domácností na spotřebu přináší tabulka 20. Stejně jako u ostatních, i u maďarských domácností tvoří nejvýznamnější výdajovou položku výdaje spojené s bydlením a energiemi, následované výdaji na potraviny a nealkoholické nápoje. Jejich vývoj však není tak jednoznačný. V roce 2009 klesá maďarským domácnostem o 17 %

hrubý disponibilní důchod, klesají výdaje na konečnou spotřebu a také klesá průměrný sklon ke spotřebě. Navíc v roce 2009 Maďarsko zvýšilo DPH z 20 % na 25 %, což se promítlo i do cen potravin. V souvislosti s nižšími důchody to Maďary donutilo šetřit i v této výdajové oblasti. V dalších letech už u maďarských domácností sledujeme stejné trendy jako u těch českých a slovenských.

Z analýzy struktury spotřebních výdajů domácností je vidět, že obecně došlo k nárůstu významnosti složky výdajů na potraviny a nealkoholické nápoje. Domácnosti musely také větší část svého důchodu věnovat na bydlení, energie a paliva. Znamená to, že na úkor výdajů, které jsou spojeny se základními potřebami domácností, jako je strava a bydlení, a které jsou pro domácnosti do značné míry nezbytné, musely domácnosti na druhé straně vydat méně ze svého důchodu na statky a služby, které spíše zvyšují jejich komfort. Pokleslo tedy zastoupení výdajů na odívání a obuv nebo i na vybavení a zařízení domácnosti. Tyto výdaje se ze své povahy dají odsunout na později, nebo alespoň do značné míry omezit.

Zajímavé je, že výše zmíněné neplatí pro domácnosti polské, kde byl vývoj jiný. Své zastoupení zvýšily odívání a obuv, a také vybavení a zařízení domácnosti. Naopak podíl výdajů na potraviny a nealkoholické nápoje klesl, což je opačný vývoj oproti ostatním třem státům. Tento jev je ale v souladu s tím, že Polské domácnosti spotřebovávaly stále větší část svého disponibilního důchodu, v roce 2012 vydaly na spotřebu dokonce 99 % z něj. Navíc v Polsku rostly výdaje na konečnou spotřebu vyjádřené v PPS na obyvatele nejvíce ze všech sledovaných států. V důsledku zvýšeného průměrného sklonu ke spotřebě tak u polských domácností jako u jediných nebyl ve struktuře výdajů znát negativní vliv.

Překvapivým zjištěním je pro mne fakt, že výdaji na alkohol, tabák a narkotika domácnosti ani v jedné zemi nešetřily, ba naopak jejich podíl ve struktuře výdajů vzrostl. Hlavní příčinou je růst spotřebních daní uvalovaných na tabák, ale i alkohol, kterými se vlády snaží omezovat nežádoucí spotřebu návykových látek. Vysvětlení by mohlo být i takové, že jak alkohol, tabák, tak i narkotika jsou návykové látky, jejichž omezení spotřeby vyžaduje silnou vůli a není tak snadné, jako u jiných statků. Další aspektem, který by mohl vést k nárůstu podílu této skupiny výdajů je zhoršená sociální situace, neboť vyšší nezaměstnanost a další důsledky ekonomické krize mohou lidi vést

k většímu užívání návykových látek, ke kterým se ubírají, jako k možnému řešení svých problémů.

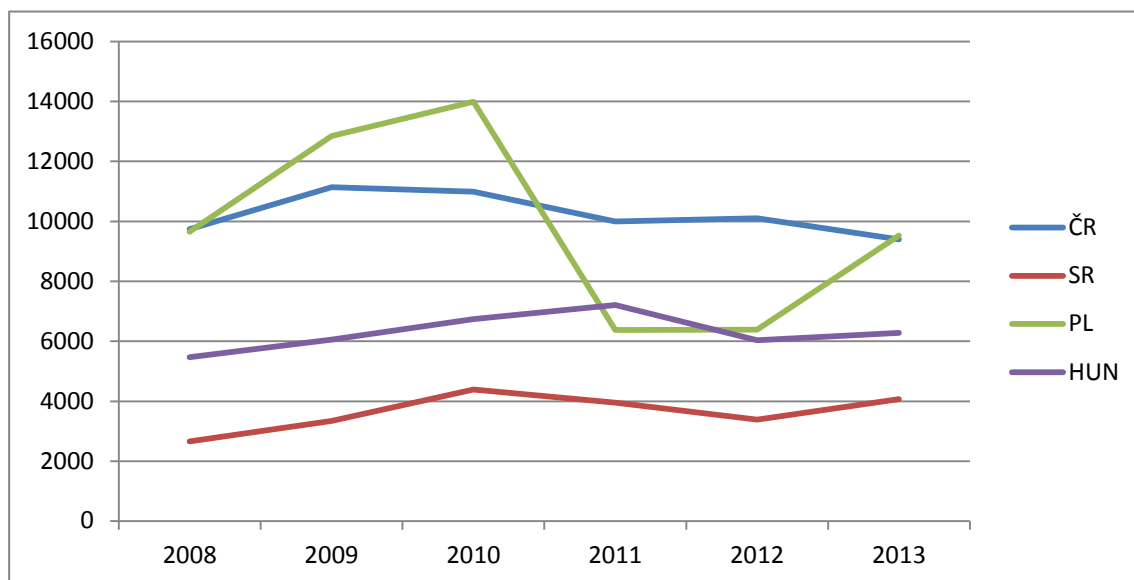
2.6 Úspory

Již několikrát bylo poznamenáno, že domácnosti obecně plní v národním hospodářství roli věřitele. Úspory jsou tvořeny rozdílem mezi disponibilním důchodem a výdaji na spotřebu domácností, přičemž z jejich přebytků jsou financovány deficitní sektory národního hospodářství.

2.6.1 Hrubé úspory

Hrubé úspory domácností představují nespotřebovanou část jejich hrubého disponibilního důchodu. Graf 5 zaznamenává jejich vývoj ve sledovaném období.

Graf 5: Hrubé úspory domácností (mil. EUR)

(Zdroj dat: Eurostat, zpracování vlastní)

Z hlediska úspor lze pozorovat u zemí Visegrádské skupiny růst úspor v souvislosti s příchodem krize v letech 2008 a 2009. Takovýto vývoj je důsledkem opatrnějšího chování domácností, z důvodu nejistého ekonomického vývoje, a snížené spotřeby. Dále vidíme, že nejdynamičtěji se úspory vyvíjely v Polsku, kde roku 2011 dochází k 54 % poklesu úspor domácností.

Zásadní událost, která ovlivnila výši úspor maďarských domácností je „znárodnění“ soukromých penzí. Vláda Viktora Orbána rozhodla o změně podmínek pro spoření ve druhém pilíři penzijního systému, čímž přinutila občany přejít zpět do průběžného systému a peníze na soukromých fondech zabavila. Střadatelé, kteří by ve

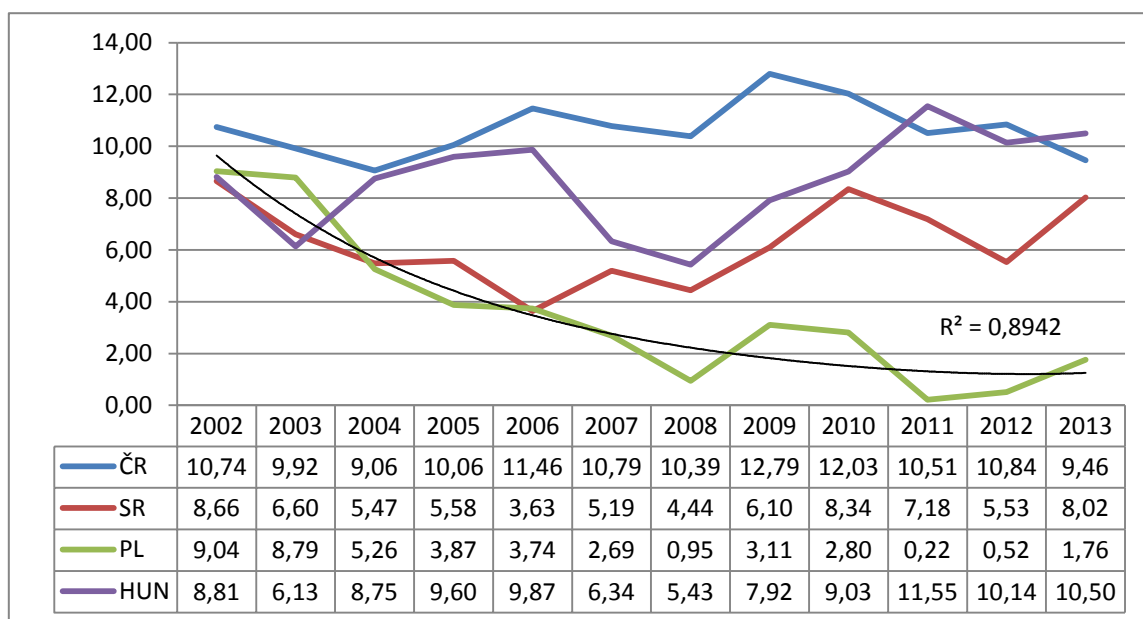
druhém pilíři zůstali, by v budoucnu přišli o tři čtvrtiny důchodu. Zabavené prostředky vláda použila ke snížení deficitu veřejných financí. Tento krok se projevil na výši úspor maďarských domácností, což můžeme v grafu vidět jako pokles mezi lety 2011 a 2012.

Reálně úspory domácností, s výjimkou Slovenska, v období 2008-2013 klesly. Nejvíce v Polsku, o 20 %, v České republice o 18 % a v Maďarsku o 11 %. Na Slovensku oproti tomu o 38 % vzrostly. Vývoj úspor tedy koresponduje s vývojem disponibilního důchodu a výdajů na konečnou spotřebu.

2.6.2 Míra úspor

S tím, jak se vyvíjí výdaje domácností na spotřebu a disponibilní důchod domácností, vyvíjí se i míra úspor. Graf 6 zaznamenává míru úspor domácností v procentech hrubého disponibilního důchodu.

Graf 6: Míra úspor domácností (% hrubého disponibilního důchodu)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Vidíme, že trendy ve vývoji míry úspor domácností nejsou zcela jednoznačné a míra úspor kolísá. Stejně jako u hrubých úspor, i zde je znát nástup krize v roce 2009 a s ním spojené zvýšení míry úspor z opatrnostních důvodů. V Polsku se prosazuje dlouhodobě klesající trend míry úspor, který se však roku 2011 odráží od úplného dna, neboť v tomto roce míra úspor polských domácností nedosahovala ani 1 %. Míra úspor českých domácností dlouhodobě kolísá v pásmu 9-12,8 %, v posledním roce ale klesá.

Dlouhodobě mají nejvyšší míru úspor české domácnosti, v průměru za celé období 2008-2013 11 %, což je oproti průměru předcházejících let nárůst o 1 p.b. Nárůst o necelý 1 p.b. zaznamenaly i maďarské a slovenské domácnosti. Míra úspor zde činila v průměru za roky 2008-2013 9 %, respektive 6,6 %. K poklesu míry úspor o 4 p.b. došlo naopak v Polsku, kde je suverénně nejnižší a činí v průměru pouhých 1,6 %.

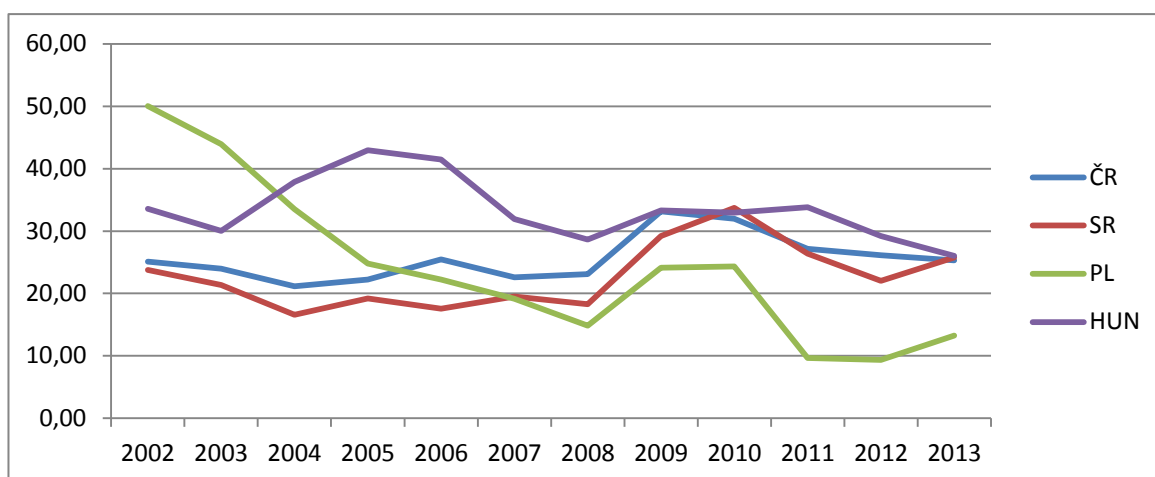
V porovnání s vyspělými ekonomikami domácnosti Visegrádské čtyřky mírou úspor domácností zaostávají. Průměr EU (28) činí 11,03 %, ekonomiky jako Německo (16,26 %), Francie (14,72 %), nebo Švédsko (18,08 %) se ale pohybují ještě výše. (Eurostat, 2015) Průměru EU tak dosahuje pouze ČR, ovšem v porovnání s vyspělými ekonomikami značně zaostávají všechny čtyři země.

2.6.3 Podíl úspor domácností na národní úspoře

„Z pohledu zdrojů financování je pozice domácností v rámci celého národního hospodářství velmi důležitá. Jsou tím sektorem, který zajišťuje dostatek zdrojů pro tvorbu národní úspory, a zároveň subjektem, který vytváří dostatek volných zdrojů v ekonomice tak, aby zmírnily deficit, jímž tradičně končí hospodaření vládních institucí, a zároveň tím přispívaly ke snižování deficitu země vůči zahraničí.“ (Hronová, Hindls, 2008, s. 196)

Graf 7 zobrazuje vývoj podílu úspor domácností na národní úspoře v letech 2002-2013. Je patrné, že podíl českých a slovenských domácností na národní úspoře se v letech 2002-2007 pohyboval stabilně kolem 23,5 % respektive 19,5 %. S příchodem krize, v letech 2008 a 2009, jejich podíl roste a v následujícím období 2008-2013 se již pohybuje na 28 % resp. na 26 %. V Maďarsku je znát oproti tomu mírně klesající tendence od roku 2005. Při porovnání obou období zjišťují, že v průměru se podíl maďarských domácností na národní úspoře snížil z 36 % na 30 %. Polské domácnosti snížily svůj podíl na národních úsporách radikálně z 50 % v roce 2002 na konečných 13% v roce 2013. Klesající tendence v průběhu obou období je více než zřejmá. V průměru dochází k poklesu z 32 % v letech 2002-2007 na 16 % v období 2008-2013.

Graf 7: Podíl hrubých domácích úspor na národní úspoře (%)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Z grafu také vyplývá, že v analyzovaném období 2008-2013 nedosahuje podíl úspor domácností na úspoře národního hospodářství žádného státu ani 35 %. Nejlépe však ze zemí visegrádské čtyřky plní funkci tvůrce národních úspor domácnosti maďarské. Ať už v průměru, nebo v každém jednotlivém roce, je podíl úspor domácností na národních úsporách nejnižší v Polsku (2008-2013). Spolu s vysokou orientací na spotřebu, celkově nízkými hrubými úsporami, i velice nízkou mírou úspor lze konstatovat, že polské domácnosti neplní funkci tvůrce úspor a věřitele ekonomiky. Ačkoli sektory domácností ostatních zemí vycházejí ze srovnání s Polskem o poznání lépe, ani ony nevytváří dostatek volných prostředků pro financování investic a pokrytí deficitu vládního sektoru a sektoru nefinančních podniků.

2.7 Majetek a zadlužení

Majetek domácností se skládá z finančního a nefinančního jmění. Ekonomická krize ovlivnila vývoj na finančních trzích, čemuž se přizpůsobují i domácnosti. V době ekonomické krize dochází k poklesu úrokových měr u hypotečních úvěrů, úroky na běžných účtech se v současnosti blíží nule. Nejistota ekonomického prostředí postihuje podniky, řada z nich bankrotuje, v důsledku čehož se akcie a cenné papíry stávají v této době více rizikovými.

Těmito a dalšími aspekty jsou domácnosti ovlivňovány při rozhodování o struktuře svého majetku.

2.7.1 Nefinanční majetek

Nejvýznamnějšími položkami ve struktuře nefinančních aktiv domácností jsou domy a byty, které slouží jako obydlí, ostatní budovy a stavby s jiným využitím než jako obydlí a stroje a zařízení. Strukturu nefinančního majetku domácností zaznamenává, ze čtyř mnou zkoumaných zemí, pouze Český statistický úřad a Maďarský statistický úřad. Ostatní dva bohužel nerozlišují nefinanční majetek domácností a poskytují pouze údaje za celé národní hospodářství. Tato subkapitola tak poskytuje pouze srovnání českých a maďarských domácností.

Tabulka 21: Struktura nefinančního majetku (mil. EUR, z toho %)

	Česká republika			Maďarsko		
	2008	2010	2013	2008	2010	2013
Nefinanční aktiva	187 625,2	186 556,8	189 760,5	137 171,5	131 973,3	130 354,4
Z toho: Obydlí	84,1	82,7	81,0	83,5	83,9	84,1
Ostatní budovy a stavby	5,1	5,3	5,2	12,3	12,0	12,0
Stroje a zařízení	4,4	4,6	4,9	3,3	3,1	3,0

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Nefinanční majetek domácností tvoří v České republice 25 % celkových nefinančních aktiv v ekonomice. V Maďarsku je to 32 %. V absolutní výši nefinanční aktiva českých domácností, i přes pokles v roce 2010, ve sledovaném období vzrostla o 1,14 %. V Maďarsku klesala nefinanční aktiva nejen v roce 2010, pokles pokračoval i v roce 2013 a celkový pokles činil 5 %.

Ve struktuře majetku českých domácností můžeme vidět trend klesajícího podílu obydlí, který klesl ve srovnání začátku a konce období o 2,5 %. I přesto se zvýšil podíl obydlí vlastněných domácnostmi na všech obydlích v národním hospodářství o 5,1p.b., na 84,3 %. Podíl ostatních budov a staveb se ve struktuře nefinančního majetku českých domácností stabilně pohybuje okolo 5,2 %, podíl strojů a zařízení vykazuje mírně rostoucí trend, nepřesahuje však 5 %. Tyto dvě položky se podílejí na celkové hodnotě za národní hospodářství pouze 3 a 8 %. Jejich podíl ale nepatrně roste.

S tím, jak se snižovala celková nefinanční aktiva maďarských domácností, snižoval se i jejich podíl na celkovém nefinančním majetku v národním hospodářství. Oproti českým domácnostem můžeme sledovat opačné trendy ve vývoji struktury nefinančního majetku. Podíl majetku ve formě bydlení postupně roste, stejně jako podíl na obydlích v NH, který činí 96,7%. Maďarské domácnosti tedy vlastní větší část obydlí národního hospodářství než domácnosti české. Klesající trend můžeme vidět u ostatních budov a staveb, jejichž procentuální zastoupení ve struktuře nefinančního majetku je více než dvojnásobné oproti zastoupení ve struktuře českých domácností. Stejně je tomu i z pohledu podílu na národohospodářské hodnotě. Vývoj je ale opačný. Zatímco české domácnosti vlastní stále více ostatních budov a staveb, maďarské domácnosti stále méně. Stejně se vyvíjí i podíl strojů a zařízení.

Základním poznatkem tedy je, že hodnota celkových nefinančních aktiv v České republice na rozdíl od Maďarska stoupá a nejvýznamnější položkou jsou aktiva ve formě obydlí. Stejný vývoj byl zaznamenán i z hlediska podílu na národohospodářských hodnotách.

2.7.2 Finanční majetek

Menší část majetku domácností tvoří majetek finanční. Ten nabývá formy oběživa a vkladů, akcií a podílových listů, ostatních cenných papírů nebo pojistných a technických rezerv.

Nejvýznamnější zastoupení ve struktuře finančního majetku domácností představuje oběživo a vklady, které plní funkci tzv. transakčních zůstatků. Zaměřenost domácností na spotřebu je nutí držet velkou část svých prostředků v likvidní formě, ze kterých průběžně platí své výdaje. Část těchto prostředků je držena i z opatrnostního důvodu, pro potřebu hrazení nenadálých výdajů.

Tabulka 22.1: Struktura finančního majetku ČR, SK (mil. EUR, z toho %)

	Česká republika			Slovensko		
	2008	2010	2013	2008	2010	2013
Finanční aktiva	131 418,2	154 656,3	153 801,0	35 428,1	41 686,1	50 215,0
Z toho oběživo a vklady	52,9	52,3	53,8	65,8	64,6	63,3
Cenné papíry jiné než účasti	0,5	1,2	3,7	0,2	1,6	1,9
Akcie a jiné účasti	30,2	29,5	24,2	7,7	7,5	6,9
Pojistné technické rezervy	12,4	13,2	14,5	18,3	20,8	22,8
Finanční pasiva	43 490,5	51 219	52 252,8	15 149,1	17 214	23 597,8
Z toho úvěry	88,2	89,1	90,2	94,0	96,4	91,1

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Ze struktury finančního majetku českých domácností vyplývá jejich orientace na akcie a jiné cenné papíry s majetkovou účastí, které tvoří druhou nejvýznamnější skupinu aktiv po oběživu a vkladech. Podíl této složky sice klesl, ale stále tvoří téměř čtvrtinu celkového finančního majetku českých domácností. Ostatní cenné papíry zastávají pouze minimální podíl, ten se ovšem ve sledovaném období znásobil více než 7krát. V roce 2013 Nečasova vláda spouští důchodovou reformu a zavádí 2. pilíř penzijního systému. Lidé mohli část svých příspěvků z průběžného pilíře vyvést do soukromých fondů, což se také projevilo na nárůstu pojistných a technických rezerv.

Slovenské domácnosti přikládají oběživu a vkladům nejvyšší význam ze všech sledovaných zemí. Patrná je jejich preference pojistných a technických rezerv. Hodnota akcií a cenných papírů s majetkovou účastí nedosahuje ani desetiny celkové hodnoty finančních aktiv slovenských domácností a jejich význam se snižuje. Téměř desetkrát se

zvýšil podíl ostatních cenných papírů, přesto je jejich význam z celkového pohledu minimální.

Trend snižování podílu akcií a jiných účastí u českých i slovenských domácností spatřuji v dopadech ekonomické krize, kdy se investice do akcií podniků stávají více rizikové z důvodu jejich nejistého vývoje. Posílení podílu jiných než majetkových účastí a přesun k pojistným a technickým rezervám je tedy logickým vyústěním, zejména s ohledem na konzervatismus a averzi k riziku, které Češi a Slováci tradičně mají.

Tabulka 22.2: Struktura finančního majetku PL, HUN (mil. EUR, z toho %)

	Polsko			Maďarsko		
	2008	2010	2013	2008	2010	2013
Finanční aktiva	224 713,9	297 234,7	371 093,1	97 769,1	107 545,9	115 542,7
Z toho oběživo a vklady	45,7	43,9	43,4	37,2	33,6	29,8
Cenné papíry jiné než účasti	1,0	0,6	0,3	5,5	5,3	8,0
Akcie a jiné účasti	25,6	25,6	27,3	34,0	34,9	38,5
Pojistné technické rezervy	24,5	27,2	26,8	16,7	20,1	9,3
Finanční pasiva	93 037,4	124 260,4	139 799,2	39 755,1	40 894,5	30 854,5
Z toho úvěry	100,0	100,0	100,0	92,7	94,2	92,0

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Struktura finančního majetku polských domácností vykazuje kromě obecně vysokého podílu oběživa a vkladů, orientaci na akcie a cenné papíry s majetkovou účastí a na pojistné a technické rezervy. Tyto dvě složky jsou zastoupeny téměř stejným dílem a dohromady tvoří více než 50 % celkového finančního majetku polských domácností. Méně než jedno procento činí podíl ostatních cenných papírů a jejich význam pro strukturu finančních aktiv polských domácností se stále snižuje.

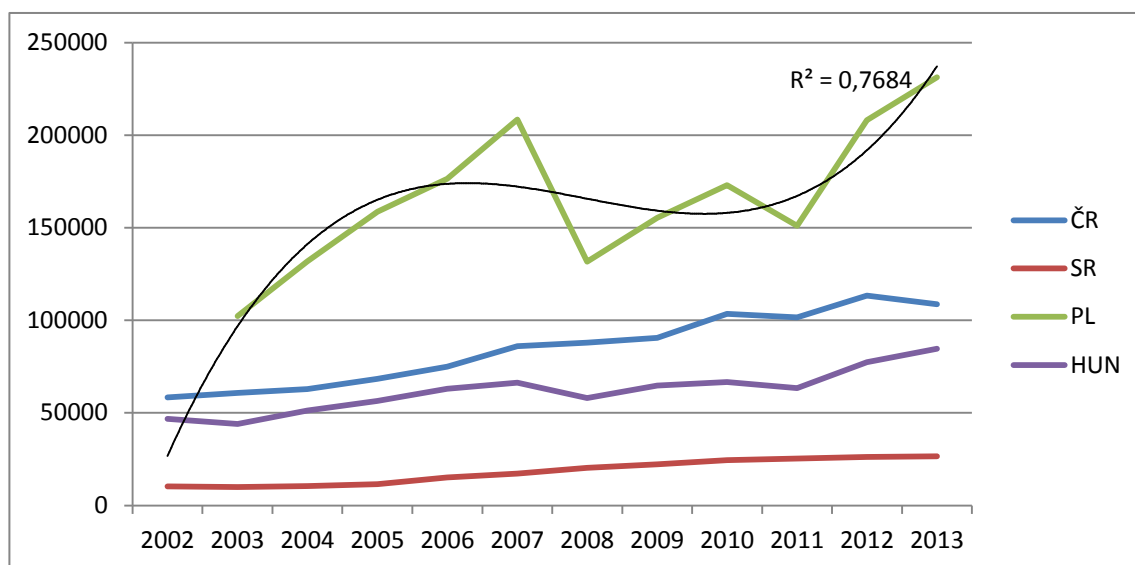
Zajímavé srovnání přináší tabulka struktury finančního majetku maďarských domácností. Obecně vysoká preference oběživa a vkladů u maďarských domácností přechází v preferenci akcií a jiných účastí. Ty v roce 2013 představují již o 8,7p.b. nejvyšší položku finančních aktiv maďarských domácností. Jejich význam se nadále zvyšuje, na rozdíl od významu oběživa a vkladů, který se snižuje a netvoří již ani třetinu celkové hodnoty finančních aktiv. Orientace maďarských domácností na akcie je nejvyšší ze všech čtyř zemí, v porovnání s ostatními drží také největší část svého majetku v cenných papírech jiných než účastí.

Ze struktury finančního majetku je znát u slovenských, polských a maďarských domácností vyšší orientace na pojistné a technické rezervy než u těch českých. Jedním z důvodů je už zmíněný 2. pilíř penzijního systému, který v ČR funguje až d roku 2013, zatímco v Maďarsku již od roku 1998, v Polsku od roku 1999 a na Slovensku od roku 2005. Za dobu 8-15 let tak stačilo do systému vstoupit více lidí a nashromáždit více prostředků. Zároveň jsou ale znát regulace, které 2. pilíř v Polsku a v Maďarsku postihly. V Maďarsku tak po znárodnění důchodů klesl podíl pojistných rezerv ve struktuře majetku až o polovinu, na 9,3 %.

Celková hodnota finančních aktiv domácností ve všech zemích vzrostla, nejvíce v Polsku (+65,1 %) a na Slovensku (+41,7 %). Nárůst v České republice a v Maďarsku byl o poznání menší, 17% resp. 18,2%. Na Slovensku, v Polsku a v Maďarsku dokázaly domácnosti zvýšit také svůj podíl na celkových finančních aktivech v ekonomice. V České republice se celková finanční aktiva národního hospodářství zvýšila procentuálně více, než finanční aktiva domácností a došlo tak poklesu podílu českých domácností. Nejvyšší, téměř 50% podíl na celkových finančních aktivech národního hospodářství, mají maďarské domácnosti. Nejméně z celkových národních finančních aktiv drží naopak domácnosti slovenské, jejich podíl činí 21,7 %. Podíl českých a polských domácností je na úrovni 29,2 % respektive 32,8 %.

Výše závazků domácností, s výjimkou těch maďarských, se zvýšila, stejné je to i z hlediska podílu závazků domácností na závazcích celého národního hospodářství, které se pohybují v rozmezí od 8,6 % do 10,1 %. Nejvíce se zvýšily finanční závazky slovenských domácností (55,8 %), následované domácnostmi polskými (50,3 %) a českými (20,1 %). Maďarské je dokázaly dokonce o 22,4 % snížit.

Graf 8: Čistý finanční majetek (mil. EUR)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015)

Graf 8 znázorňuje čisté finanční jmění domácností, tedy rozdíl mezi finančními aktivy a pasivy. Vyplývá z něj dlouhodobý rostoucí trend čistého finančního majetku domácností v obou obdobích. Mezi lety 2008-2013 se hodnota čistého finančního majetku zvýšila nejvíce polským domácnostem a to o více než tři čtvrtiny (75,7 %). Druhý nejvyšší nárůst (46%) zaznamenaly maďarské domácnosti, třetího nejvyššího zhodnocení dosáhly slovenské domácnosti (31,3 %) a nejméně se zvýšila hodnota čistého finančního jmění českým domácnostem (23,6 %).

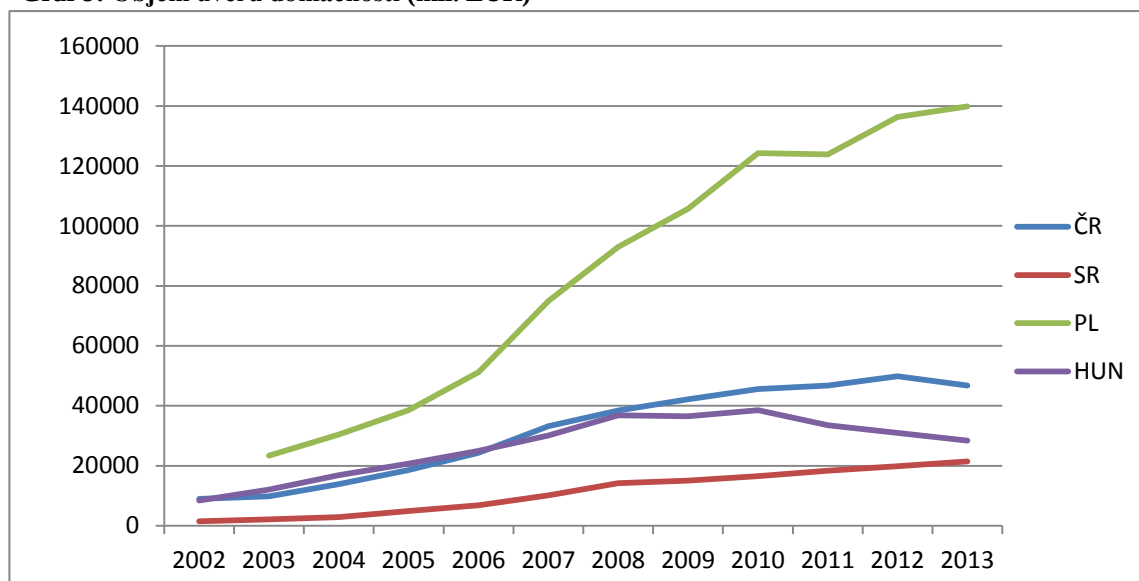
2.7.3 Úvěry

Zadlužení domácností v podobě úvěrů do značné míry kopíruje vývoj celkových finančních pasiv domácností. Celkový objem úvěrů znázorňuje graf 9.

Vidíme, že úvěry domácností vykazují dlouhodobě rostoucí trend s výjimkou Maďarska, kde se v období 2008-2013 prosazuje trend klesající. V ostatních třech zemích je taktéž patrný rozdíl mezi obdobími, neboť tempo zadlužování se oproti letům 2002-2007 snížilo.

Z hlediska struktury úvěrů dle doby splatnosti převažují ve všech zemích dlouhodobé úvěry nad krátkodobými. Navíc se prosazuje klesající trend krátkodobých úvěrů. Ty v průměru za období 2008-2013 představují od 8 % v České republice, přes 10 % na Slovensku a v Maďarsku až po 11 % v Polsku.

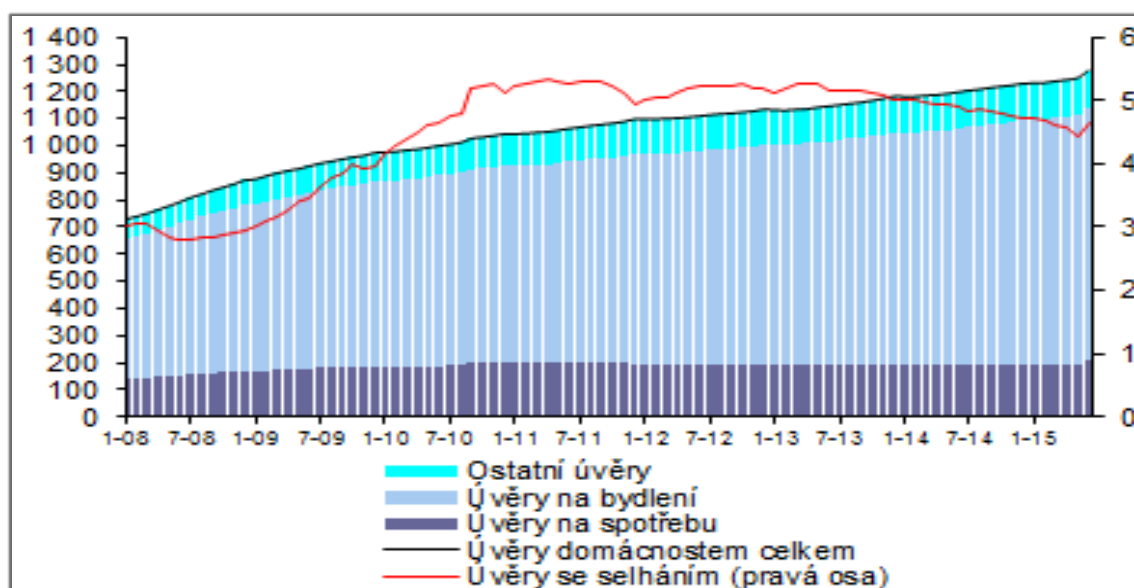
Graf 9: Objem úvěrů domácností (mil. EUR)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, zpracování vlastní)

Česká národní banka v komentáři k bankovní statistice, kterou vytváří, poskytuje přehled o struktuře bankovních úvěrů poskytnutých domácnostem z hlediska účelové struktury. (Graf 10) Suverénně největší objem tvoří půjčky na bydlení, jejichž podíl se zvyšuje a představuje více než 70 % všech úvěrů českých domácností. U úvěrů určených na spotřebu, vidíme rostoucí trend do roku 2011, kdy se trend obrací k mírnému poklesu až do roku 2013.

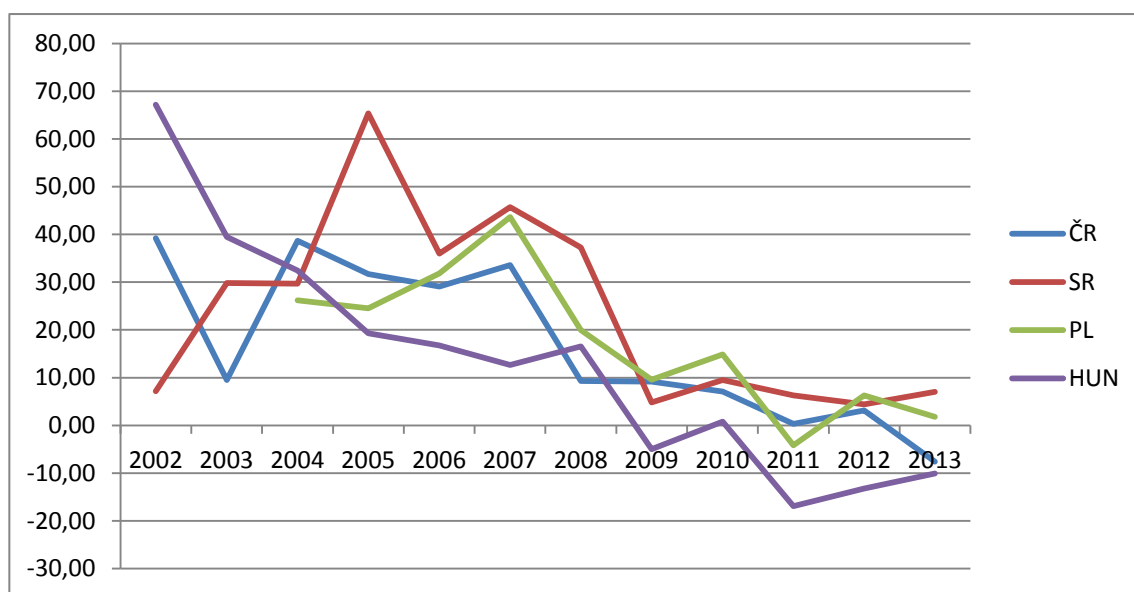
Graf 10: Úvěry rezidentským domácnostem podle účelu (mld. Kč) a podíl úvěrů se selháním (%)

(Zdroj: ČNB, 2015 f)

Nyní se podívejme na to, jak se vyvíjel dluh domácností v reálných číslech, tedy očištěný o inflaci. Graf 11 zobrazuje vývoj meziročních reálných přírůstků úvěrů domácností. Potvrzuje se, že v období 2008-2013 dochází oproti předcházejícímu období ke zpomalení tempa zadlužování, což je způsobeno jednak racionalizací spotřeby domácností během krize, ale také obezřetnějším chováním finančních institucí při poskytování půjček.

Graf 11: Reálné přírůstky úvěrů domácností (%)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

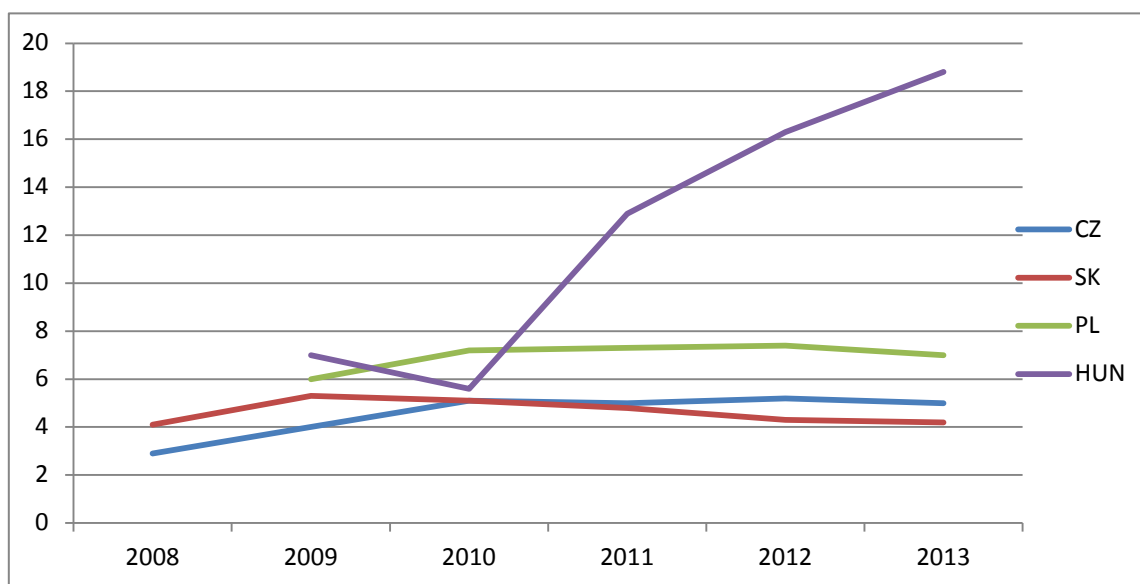
Maďarské domácnosti od roku 2009 splácejí více, než kolik si půjčují, a tak dokonce reálně snižují své zadlužení. V období 2008-2013 o 48 %. Domácnosti ostatních zemí reálného snížení dosáhly pouze výjimečně. V roce 2011 to dokázaly domácnosti polské, v roce 2013 i ty české. V průměru za celé období však jejich dluhy přesto v průměru vzrostly o 31 % respektive o 7 %. Nejvyšší reálný přírůstek zadluženosti ve formě úvěrů ve výši 36 % zaznamenaly domácnosti slovenské.

2.7.4 Úvěry v selhání

Zda domácnosti zvládají své dluhy, nám pomůže objasnit statistika úvěrů v selhání. Informace o objemu úvěrů v selhání vedou národní banky jednotlivých států.

Jak již bylo poznamenáno v teoretické části práce, úvěry v selhání jsou definovány 90 -ti denním prodlením po splatnosti splátky. Vývoj podílu úvěrů v selhání na celkovém objemu úvěrů domácností znázorňuje graf 12.

Graf 12: Úvěry v selhání (%)

(Zdroj dat: ČNB (g), NBS, NBP, MNB, výpočty vlastní)

Z grafu je evidentní vysoký nárůst podílu úvěrů v selhání u maďarských domácností. I přes pokles v roce 2010 činí celkový nárůst v období 2009–2013 11,8p.b. Úvěry v selhání zde dosahují téměř pětiny všech úvěrů, což je suverénně nejvíce ze všech sledovaných států. Lze usuzovat na problémy maďarských domácností se zvládáním svých dluhů, ačkoli z předešlých poznatků o snižování celkového zadlužení je to překvapivé. Jak uvádí Veronika Kristejnová ze serveru Hypoindex:

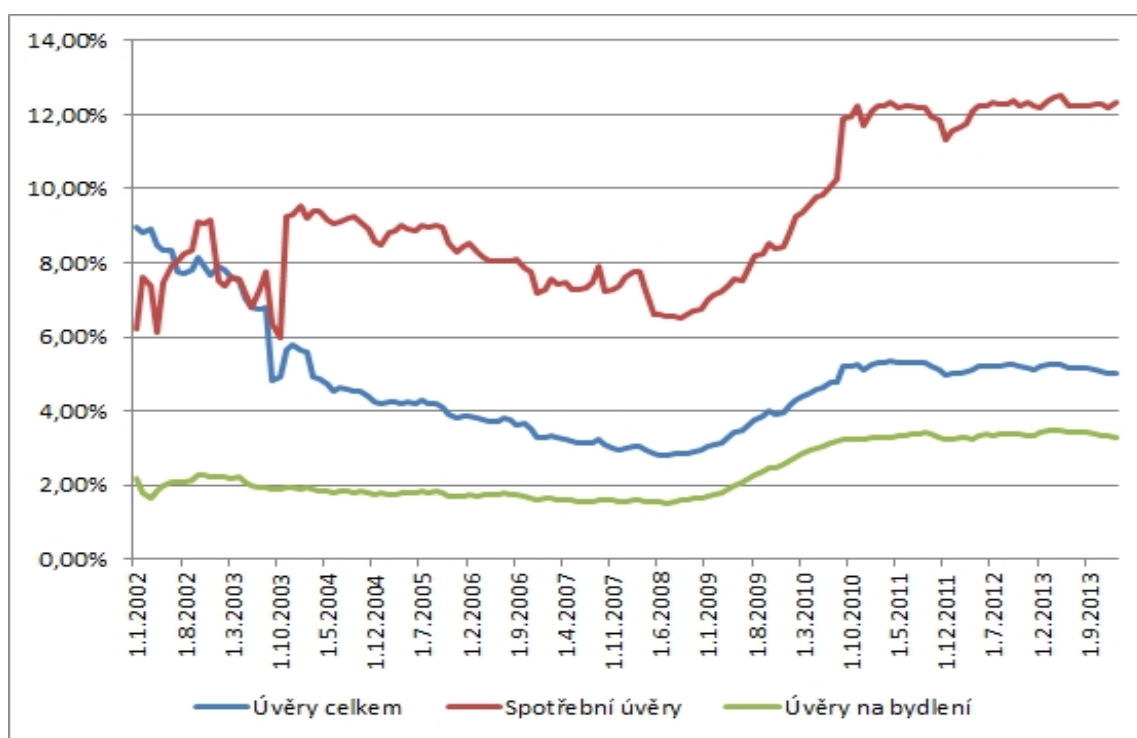
„Mezi nejčastější důvody nesplácení patří nečekané výdaje lidí, dále nízké příjmy nebo ztráta zaměstnání. Lidé bývají lehkomyšní při braní půjček a úvěrů a nezváží nebo si nepřipouštějí možné dopady, co by se stalo, kdyby například přišli o zaměstnání.“ (Kristejnová, 2012)

Na Slovensku dokonce od roku 2009 postupně procento úvěrů v selhání klesá až k hranici 4 %. V Polsku je po nárůstu v roce 2010 vývoj úvěrů v selhání také stabilní a

dokonce se mírně zlepšuje. Tamní podíl úvěrů v selhání je však o několik málo procentních bodů vyšší než na Slovensku, pohybuje se od 6 do 7,4 %.

U českých domácností můžeme sledovat do roku 2008 klesající trend úvěrů v selhání. (Graf 13) Nejnižší procento úvěrů v selhání měli české domácnosti v roce 2008, tehdy to byla necelá 3 %. V následujících dvou letech došlo ke zvýšení, což je ale vývoj, který postihl i polské a slovenské domácnosti. Důvodem je příchod ekonomické krize a s ní se zhoršující situace na trhu práce, což má za následek ztrátu zaměstnání, nebo snížení příjmů. Jak dále uvádí Veronika Kristejnová, (od roku 2009) začalo přibývat lidí, kteří si v době ekonomického růstu napůjčovali peníze, ale později je nebyli schopni splácet. (Kristejnová, 2012) Od té doby se pohybuje podíl problémových úvěrů okolo 5 -ti procentní hranice.

Graf 13: Podíl úvěrů v selhání českých domácností (%)

(Zdroj: Hypoindex, 2014)

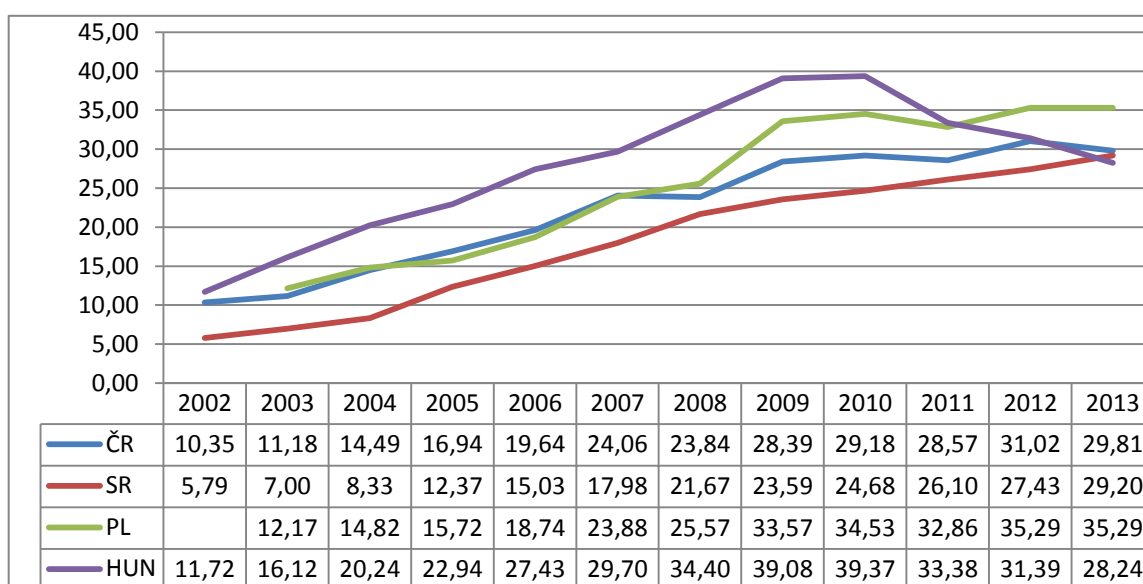
Nejhorší platební disciplína panuje dlouhodobě u úvěrů na spotřebu. Po období poklesu problémových spotřebitelských úvěrů přichází v roce 2009, spolu s krizí, nárůst až na 12 %, z důvodů viz. výše. Naopak nejlepší platební morálka je u úvěrů na bydlení. U této kategorie úvěrů se až do roku 2009 procento úvěrů v selhání stabilně pohybuje na hranici 2 %, a dokonce klesá pod ní. I zde se negativně odrazila zhoršená ekonomická situace z let 2009 a 2010, avšak nárůst problémových úvěrů nebyl takový jako

v kategorii spotřebitelských. Po nárůstu z let 2009, 2010 se již procento úvěrů v selhání drží na hranici 3 %. Jedním z faktorů, který přispívá k lepší platební morálce u úvěrů na bydlení, je obava ze ztráty vlastního bydlení v případě nesplácení dluhu.

2.7.5 Podíl dluhu na HDP

Ukazatel podílu dluhu domácností na HDP vystihuje, jak je ekonomika tímto dluhem zatížena. Zohledňuje velikost ekonomiky a lépe tak slouží k mezinárodnímu srovnání. Oproti absolutním hodnotám nám také může ukázat, jak velké množství úvěrů je již pro ekonomiku nebezpečné. Graf 14 uvádí vývoj tohoto ukazatele.

Graf 14: Podíl dluhu na HDP (%)

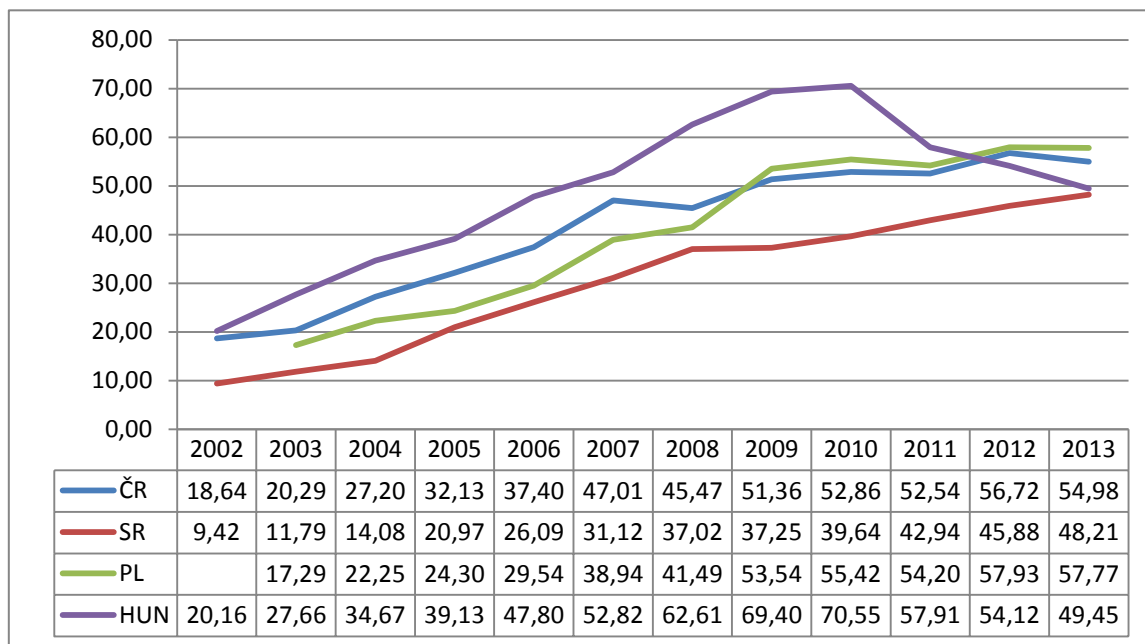
(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Období 2002-2007 se neslo v duchu výrazného nárůstu zadlužení domácností v poměru k HDP. Zatímco na Slovensku, v Polsku a v České republice zadlužení v poměru k HDP, přesto že nižším tempem, rostlo i v dalším období, maďarské domácnosti zatížení ekonomiky svým dluhem začaly snižovat. Tento poznatek koresponduje s vývojem úvěrů domácností. Zadlužení domácností narostlo z původních 6-12 % na konečných 28-35 %, tedy až zhruba na třetinu HDP. Nejmenší zátěž představují pro ekonomiku dluhy slovenských domácností. Naopak nejvíce ekonomiku svým úvěrem zatěžují domácnosti maďarské, avšak klesající trend posledních 4 let je příslibem do budoucna.

2.7.6 Podíl dluhu na disponibilním důchodu

Vztažením dluhu domácností k jejich hrubému disponibilnímu důchodu dostáváme přehled o významnosti zadlužení vzhledem k finanční situaci celého sektoru. Lépe si tak představíme zátěž, která na domácnostech leží.

Graf 15: Podíl dluhu na hrubém disponibilním důchodu (%)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Průběh ukazatele zadlužení domácností na HDD, který zobrazuje graf 15, je velice podobný průběhu předchozího ukazatele, poměru úvěru domácností a HDP. To je způsobeno podobným vývojem HDP a hrubého disponibilního důchodu domácností, který ilustrují kapitoly 2.3 a 2.4.

Z grafu 15 opět vyplývá, v ohledu zadlužení, zlepšující se situace sektoru domácností v Maďarsku, kde ve sledovaném období 2008-2013 klesla hodnota ukazatele o 13,1p.b. Maďarským domácnostem by tak v roce 2013 stačilo na splacení svých dluhů necelých 50% jejich ročního disponibilního důchodu, ačkoli ještě v roce 2010 to bylo procent 70. V ostatních třech státech naopak zatížení domácností dluhem vzrostlo, nejvíce v Polsku, což odpovídá dosavadním poznatkům o zadlužování polských domácností. Nejmenší část disponibilního důchodu stačí ke splacení svých dluhů slovenským domácnostem.

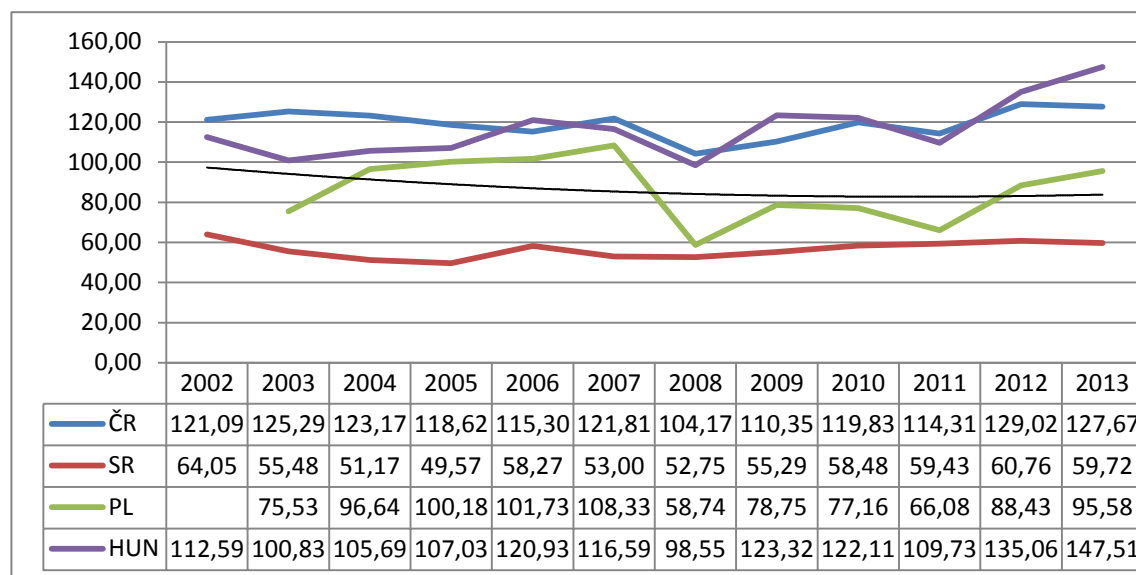
I přesto, že se hodnoty kolem 50–58 % (2013) můžou jevit jako vysoké, ve srovnání s ostatními státy je tomu právě naopak. I vyspělé západní ekonomiky jako

Německo nebo Francie se pohybují nad 80 %. Výjimkou nejsou ani hodnoty vysoko nad 100 % (Švédsko 144 %, Irsko 185 %). Nejhuře si vedou v Evropě Holanďané (222 %) a Dánové (255 %). (Eurostat, 2015) Jak vidno, v celoevropském kontextu si domácnosti sledovaných států nevedou špatně.

2.7.7 Podíl čistého finančního majetku na hrubém disponibilním důchodu

Z jiného pohledu nám vyjadřuje vliv zadlužení na rozpočet domácnosti ukazatel poměru čistého finančního majetku k hrubému disponibilnímu důchodu (graf 16). Je žádoucí, aby hodnota ukazatele byla co nejvyšší. Čím je vyšší, tím lépe pro rozpočet domácnosti.

Graf 16: Čistý finanční majetek/ HDD (%)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Tento ukazatel nevykazuje jasný trend. Výjimkou je Slovensko, kde se podíl čistého finančního majetku na hrubém disponibilním důchodu pohybuje dlouhodobě mezi 50-60 %. Z grafu je však patrný pokles ukazatele v roce 2008, který byl nejvýznamnější v Polsku, kde byl způsobený nárůstem hrubého disponibilního důchodu domácností a poklesem jejich čistého finančního majetku. V Maďarsku byly příčiny poklesu stejné jako v Polsku. V České republice stál za propadem zejména nárůst hrubého disponibilního důchodu.

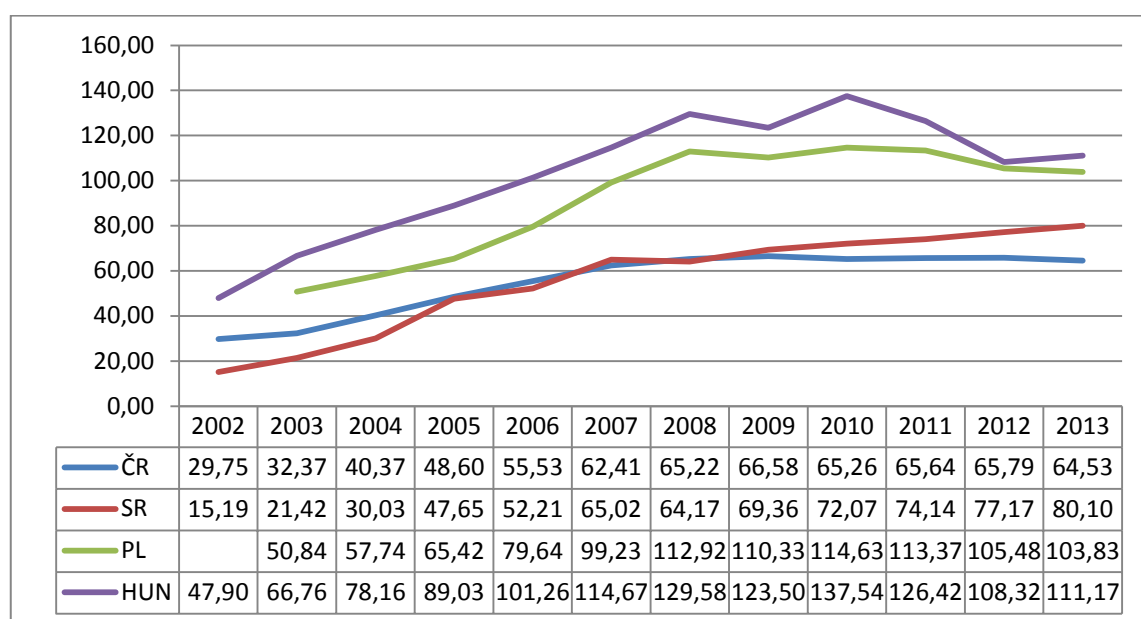
Vyvstává zde také rozdíl mezi českými a maďarskými domácnostmi na jedné straně a slovenskými a polskými na straně druhé. Zatímco prvně zmiňované vlastní čisté finanční jmění vyšší než je jejich hrubý disponibilní důchod a hodnota ukazatele tak

přesahuje výrazně 100 %, čistý finanční majetek slovenských a polských domácností se pohybuje výrazně pod 100 % jejich HDD, ten slovenských domácností dokonce i pod 60 %.

2.7.8 Vztah úvěrů a vkladů domácností

Třetím ukazatelem, který pomáhá objasnit, jaký vliv mají dluhy domácností na jejich finanční situaci, je poměru úvěrů a vkladů. Hodnota ukazatele vyjadřuje, jaké procento vkladů postačí domácnostem ke splacení dluhů. V tomto případě je naopak žádoucí co nejnižší hodnota ukazatele.

Graf 17: Úvěry/ vklady (%)

(Zdroj dat: Eurostat, 2015, výpočty vlastní)

Vývoj ukazatele opět ukazuje na rostoucí trend zadlužení v období 2002-2008. V České republice se od roku 2008 hodnota ukazatele drží okolo 65 %. V případě splacení úvěrů vklady v roce 2013 by českým domácnostem na účtech stále zbylo 25,7 miliardy eur, což činí zhruba 16 % HDP České republiky. Se svými vklady by si vystačily i slovenské domácnosti, jejichž hodnota ukazatele vzrostla z 15 % na 80,1 %. Po splacení by jim zbylo 5,3 miliardy eur, které odpovídají 7 % slovenského HDP. Podstatně horší je postavení polských a maďarských domácností, neboť ty se dostaly do situace, kdy je výše jejich úvěrů vyšší než hodnota vkladů. V případě splacení úvěrů by si se svými vklady nevystačily. Polským domácnostem by zůstal dluh 5 miliard eur a maďarským 2,9 miliardy eur. Opět vyjádřeno podílem na HDP, by polské domácnosti museli splatit ještě hodnotu odpovídající 1,3 % HDP a maďarské hodnotu odpovídající

2,8 % HDP. Pozitivní však je, že se jejich míra zadlužení v poměru ke vkladům v posledních letech snižuje.

2.8 Syntéza praktické části

Tato kapitola se věnuje shrnutí poznatků získaných analýzou v praktické části, na základě nichž dojde k verifikaci hypotézy. Ta pro připomenutí zní takto: „Situace domácností se z hlediska sledovaných faktorů v daném období zhoršila, přičemž k nejvýraznějšímu zhoršení došlo u domácností v Maďarsku.“

Korelační analýza prokázala závislost hrubého disponibilního důchodu domácností na HDP, výdajů na konečnou spotřebu a hrubých úspor na hrubém disponibilním důchodu, a také závislost spotřeby a úspor.

Z následné analýzy vývoje vyplývá, že sektor domácností zaznamenal v období 2008-2013 oproti předchozím letům změnu k horšímu. Zatímco v letech 2002-2007 hrubý disponibilní důchod a výdaje na konečnou spotřebu domácností jak nominálně, tak i reálně rostly, od roku 2009 se dynamika změnila, nominální růst zpomalil, což mělo za následek pokles reálného hrubého disponibilního důchodu i výdajů na konečnou spotřebu. Hrubý disponibilní důchod slovenských domácností i přes evidentní pokles tempa růstu v letech 2008-2013 porazil inflaci a o 1 % reálně vzrostl. Lze se však domnívat, že nebýt projevů ekonomické krize, byl by růst vyšší. Slovenské domácnosti také nejméně omezily svou spotřebu, reálný pokles činil 3 %. Naopak nejvíce se krize podepsala na maďarských domácnostech, jejichž hrubé disponibilní příjmy klesly reálně o 28,5 % a výdaje na konečnou spotřebu reálně o 33 % což je nejvíce ze zemí Visegrádské čtyřky. Českým a polským domácnostem klesly příjmy reálně o 14,3 % respektive o 11,4 % a spotřební výdaje reálně o 13 %.

V příjmové struktuře je obecně patrný nárůst sociálních příjmů na úkor příjmů z podnikání, či ze závislé činnosti. Opačný trend panuje u struktury příjmů maďarských domácností.

Ve struktuře spotřeby, v třídění dle COICOP, jsou nejvýrazněji zastoupeny položky bydlení, voda, energie, paliva a potraviny a nealkoholické nápoje. Výdaje na tyto dvě základní a do jisté míry nezbytné položky vzrostly, zatímco výdaje na vybavení a zařízení domácnosti nebo na odívání a obuv klesly. Domácnosti tedy racionalizovaly svou spotřebu vzhledem k nové ekonomické situaci. Tato změna ve struktuře spotřeby se neprojevila u polských domácností, které pokles hrubého disponibilního důchodu kompenzovaly zvýšením průměrného sklonu ke spotřebě.

Průměrný sklon ke spotřebě se dle teoretických poznatků dlouhodobě pohybuje kolem hodnoty 0,9, což znamená, že 90 % důchodu je vynaloženo na spotřebu. Domácnosti Visegrádské skupiny mají sklon ke spotřebě oproti této hodnotě vyšší, nejvíce se mu blíží domácnosti české a maďarské. V letech 2008-2013 průměrný sklon ke spotřebě českých, slovenských a maďarských domácností oproti předchozím letům v průměru o 1 p.b. klesl, zatímco polské domácnosti, jak již bylo naznačeno, jej o 4 p.b. zvýšily. Polské domácnosti tak dosahují průměrné hodnoty 0,96, což omezuje možnost vytvářet dostatečné úspory.

Míra úspor se oproti letům 2002-2007 ve sledovaném období v průměru o 1 p.b. zvýšila. Výraznější trend se projevuje pouze u polských domácností, kde došlo naopak v průměru k poklesu o 4 p.b. Až do roku 2011 se zde projevovali klesající tendence, pak se míra úspor odráží ode dna a začíná pozvolna růst. Míra úspor českých domácností kolísá v rozmezí 9-13,5 %. Přestože se míra úspor vyvíjí v jednotlivých státech takto různorodě, krizový rok 2009 se u všech projevil jejím nárůstem, za nímž vidím větší opatrnost domácností a obavy z budoucího ekonomického vývoje.

V celoevropském kontextu pak dosahují průměrné míry úspor v EU (11 %) pouze české domácnosti (11 %). Maďarské (9 %), slovenské (6,6 %) i polské (1,6 %) již mírou úspor za průměrem EU zaostávají. Odpovídá to tak i poznatkům o průměrném sklonu ke spotřebě. Za západoevropskými zeměmi (14-18 %) však zaostává celá Visegrádská čtyřka.

V oblasti zadlužení domácností analýza ukázala v letech 2002-2007 trend reálného růstu úvěrů, jehož tempo růstu v následujícím období 2008-2013 zpomaluje a v Maďarsku dokonce dochází od roku 2009 k reálnému poklesu dluhu (-48 %). V době ekonomické krize došlo jednak k racionalizaci spotřeby, ale také banky se začaly chovat obezřetněji při poskytování úvěrů svým klientům.

Z hlediska struktury úvěrů dle doby splatnosti převažují dlouhodobé úvěry nad krátkodobými. Krátkodobé úvěry představují pouze 8-11 % a jejich podíl klesá. Dle bankovní statistiky ČNB taktéž převažují ve struktuře úvěrů dle účelu úvěry na bydlení nad spotřebitelskými úvěry. Úvěry na bydlení představují 70 %

všech úvěrů a jejich význam nadále roste, zatímco podíl spotřebitelských úvěrů od roku 2011 klesá.

Zhoršené ekonomické podmínky domácností se projevily i v jejich schopnosti splácet dluhy. Právě spotřebitelské úvěry se ukazují jako více rizikové. Míra spotřebitelských úvěrů v selhání do roku 2009 v České republice klesala, rok 2009 znamenal obrat a nárůst na 12 %. Míra úvěrů na bydlení v selhání se do roku 2009 stabilně pohybovaly na hodnotě 2 %, nebo i mírně pod ní. Krizový rok 2009 však znamenal nárůst na 3 %.

Celkově se ve všech zemích Visegrádské čtyřky nástup krize projevil zvýšením procenta úvěrů v selhání. V Maďarsku došlo následně k rapidnímu nárůstu až na 19 %, což jen dokládá, že maďarským domácnostem krize způsobila největší potíže. U ostatních zemí se procento úvěrů v selhání pohybuje v rozmezí 4 - 7,4 % a dále stagnuje nebo spíše klesá.

Ukazatele zadlužení domácností, jež vztahují dluh k HDP, nebo hrubému disponibilnímu důchodu se vyvíjely obdobně. Období let 2002-2007 se neslo v duchu trendu rostoucího zadlužení. V následujících letech 2008-2013 se tempo zadlužování zpomaluje a maďarské domácnosti dokonce své zadlužení začínají snižovat. Vývoj těchto ukazatelů logicky koresponduje s tím, jak domácnosti zvyšovaly, případně snižovaly hodnotu svých přijatých úvěrů. Ukázalo se také, že z hlediska výše zadlužení v poměru k hrubému disponibilnímu důchodu jsou domácnosti zemí Visegrádské čtyřky zadluženy daleko méně, než je v Evropě obvyklé.

Z výše sumarizovaných výsledků analýzy vyplývá, že situace domácností Visegrádské skupiny se v období 2008-2013 zhoršila, přičemž k nejvýraznějšímu zhoršení došlo v Maďarsku. Došlo k reálnému poklesu jak hrubého disponibilního důchodu, tak výdajů na konečnou spotřebu, přičemž obojí se nejvíce dotklo právě maďarských domácností. Opatrnější chování domácností se projevuje v nižším tempu zadlužování, téměř pětinný podíl úvěrů v selhání

maďarských domácností však dokládá, že jim ekonomická krize způsobila největší problémy. Stanovená hypotéza se tedy potvrdila.

Závěr

Předmětem zájmu bakalářské práce bylo ekonomické chování sektoru domácností v období od roku 2008 do roku 2013 a to v zemích Visegrádské skupiny. Hypotéza, kterou práce ověřovala, říká, že ekonomická krize, která Evropu v tomto období postihla, dopadla i na zkoumaný sektor domácností sledovaných zemí. Předpokládalo se také, že největší dopady měla krize na maďarské domácnosti.

Z teoretické části vyplývá, že nejdůležitějším faktorem ovlivňující ekonomické chování domácností je výše jejich hrubého disponibilního důchodu, od kterého se odvíjí další rozhodování o spotřebě, úsporách nebo potřebě dluhového financování. To je dle mého názoru zcela v souladu s každodenní realitou, kterou lze pozorovat. Dokládají to rovněž výsledky provedené korelační analýzy (kapitola 2.2), dle nichž existuje silná přímá závislost mezi hrubým disponibilním důchodem a výdaji na konečnou spotřebu domácností. Prokázala se také silná závislost mezi HDP a hrubým disponibilním důchodem, závislost hrubých úspor na hrubém disponibilním důchodu a závislost spotřeby a úspor. Provázanost ostatních faktorů na disponibilní důchod vyplývá i z provedené analýzy vývoje, neboť výdaje na konečnou spotřebu se vyvíjely analogicky k hrubému disponibilnímu důchodu. Výstupem teoretické části je i přisouzení domácnostem nejen tradiční role spotřebitele, ale i významného tvůrce národních úspor. Analýza však odhaluje nesoulad v naplňování těchto dvou rolí při zjevné preferenci spotřeby před spořením. Teorie totiž předpokládá průměrný sklon ke spotřebě na úrovni 0.9, zatímco sledované domácnosti se pohybují nad touto hodnotou. Nejvíce se odchylují polské domácnosti s hodnotami v průměru okolo 0.96. Tím je způsobena nízká míra úspor, která v Polsku a na Slovensku nedosahuje ani průměru EU.

Při srovnání trendů, které panovaly před rokem 2008, a které se prosazují ve zkoumaném období 2008-2013 je patrné, že oproti letům 2002-2007 se dynamika tempa růstu nominálních veličin zpomalila, což mělo v reálném vyjádření za následek jejich pokles. Z analýzy je také patrné, že krizovým rokem byl rok 2009, kdy došlo k negativnímu výkyvu téměř všech ukazatelů. Tento vývoj se projevil zejména u hrubých disponibilních důchodů domácností, v jejichž struktuře navíc vzrostl vliv sociálních příjmů. Velice podobný vývoj, jako u hrubého disponibilního důchodu, byl zaznamenán u výdajů na konečnou spotřebu. Z důvodu nižších příjmů došlo i k omezení spotřeby. V rámci racionalizace spotřeby se zvýšil podíl výdajů na dvě nejvýznamnější složky spotřeby, na bydlení, vodu, energie a paliva a na potraviny a

nealkoholické nápoje. Naopak došlo k poklesu výdajů na odívání a obuv, nebo například na zařízení a vybavení domácnosti. Tyto výdaje ovlivňuje mimo jiné i daňová politika státu. Již zmíněný průměrný sklon ke spotřebě se v letech 2008-2013 ve srovnání s předchozím obdobím snížil v průměru o 1 p.b. s výjimkou Polska, kde se v průměru o 4 p.b. zvýšil. Nejistá ekonomická situace se projevila i v míře úspor domácností, jež z opatrnostních důvodů a nejisté situace na trhu práce v roce 2009 míru úspor zvýšily. Úspory však ovlivnily i politické zásahy v oblasti penzijních systémů. V Maďarsku v roce 2010 vláda zrušila druhý pilíř a znárodnila soukromé penze, čímž se snížily úspory obyvatel. V roce 2013 k podobnému kroku přistoupila i vláda polská, která zestátnila více než polovinu prostředků na soukromých penzijních účtech. V období 2008-2013 klesla také dynamika zadlužování, což je důsledek jednak racionalizace spotřeby domácností, ale také obezřetnějšího jednání bank při poskytování půjček. Maďarské domácnosti své zadlužení dokonce od roku 2009 reálně snižují. Z hlediska struktury úvěrů jsou dominantní úvěry dlouhodobé, podíl úvěrů krátkodobých klesá. Dle účelu pak převažují úvěry na bydlení, jejichž podíl vzrostl a představuje více než 70 % všech úvěrů. Je to také typ úvěru, který se ukazuje jako méně rizikový, neboť procento těchto úvěrů v selhání vzrostlo v České republice ze 2 % (2002-2007) na 3 % (2008-2013), což je nárůst pouze o 1 p.b. Ve srovnání s tím podíl spotřebitelských úvěrů od roku 2011 klesá, avšak krize se zasloužila o to, že procento spotřebitelských úvěrů v selhání narostlo až na 12 %, ačkoli trendem do roku 2009 byl pokles úvěrů v selhání. Celkově se ve všech zemích krizový rok 2009 negativně projevil ve schopnosti domácností dostát svým závazkům. Zatímco v České republice, Polsku a na Slovensku se následně míra úvěrů v selhání ustálila na 4-7 %, v Maďarsku narostla až na téměř pětinu všech úvěrů. S tím jak klesala dynamika růstu přijatých úvěrů, klesalo i tempo zadlužování v poměru k HDP a k hrubému disponibilnímu důchodu. I přesto, že dluh domácností představuje 50-58 % jejich hrubého disponibilního důchodu, ve srovnání s Evropou je jejich zadlužení stále nízké.

Jak tedy z výstupů analýzy vyplývá, ekonomická krize se na domácnostech zemí Visegrádské skupiny negativně podepsala. Nejvýrazněji její dopady pocítily domácnosti maďarské, neboť těm klesl hrubý disponibilní důchod reálně nejvíce (o 28,5 %), reálně také nejvíce omezily svou spotřebu (o 33 %) a navíc se výrazně snížila jejich schopnost dostát svým závazkům. Stanovená hypotéza se tedy potvrdila.

Analýza vystihuje vývoj, který sektor domácností v souvislosti s krizí prodělal a naplnila tak svůj hlavní cíl. Výstupy analýzy pak podpořily platnost stanovené hypotézy, která byla v zadání práce vznesena. Je však nutné upozornit, že práce podléhá jistým omezením spojeným s kurzovými převody měn, čemuž je věnována kapitola 2.1. I přesto, že je práce tímto faktorem do jisté míry limitována, jsou její závěry dostatečně prokazatelné.

Z hlediska doporučení, která z práce vyplývají pro hospodářskou politiku, by bylo dobré, aby došlo ke snížení daňového zatížení práce i spotřeby. Domácnostem by se zvýšil disponibilní důchod, který by posloužil ke zvýšení jak spotřeby, tak i národních úspor. Zlepšila by se nejen situace domácností, ale byl by podpořen i růst ekonomiky. Myslím si také, že konkrétně na Slovensku by měla tamní vláda Roberta Fica přehodnotit politiku zvyšování minimální mzdy, neboť jak vyplynulo z analýzy, kterou jsem provedl v kapitole 2.4.3, minimální mzda na Slovensku rostla nejrychleji ze všech, nezaměstnanost je zde ale nejvyšší. Nižší minimální mzda by umožnila najímat i méně kvalifikovanou pracovní sílu a napomohla k řešení vysoké nezaměstnanosti. Slovenskému státnímu rozpočtu by se snížily náklady na sociální systém, ale i zvýšily daňové příjmy. Slovenským domácnostem by se zvýšil disponibilní důchod, neboť příjmy ze zaměstnání jsou zpravidla vyšší než podpora v nezaměstnanosti. Právě analýza dopadů hospodářské politiky na sektor domácností by mohla být zajímavým námětem pro další práce. Společná socialistická minulost států Visegradské skupiny také nabízí možnost rozšíření mé bakalářské práce o období transformace, kde by mohlo být užitečné sledovat, jak se domácnosti jednotlivých zemí vypořádaly s přechodem na tržní systém a z jaké pozice tak vycházely do období demokracie.

Seznam použitých zkratk

CPI	Index spotřebitelských cen
CZ	Česká republika
ČNB	Česká národní banka
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ESA	Evropský standard národního účetnictví
EU	Evropská Unie
EUR	Euro
GUS	Polský statistický úřad
HDD	Hrubý disponibilní důchod
HDP	Hrubý domácí produkt
HUF	Maďarský forint
HUN	Maďarsko
Kč	Koruna česká
KSH	Maďarský statistický úřad
mil.	milion
MNB	Maďarská národní banka
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
NBP	Národní banka Polska
NBS	Národní banka Slovenska
OECD	Organizace pro spolupráci a hospodářský rozvoj
p.a.	ročně

p.b.	procentní bod
PL	Polsko
PPS	Standart kupní síly
SK	Slovensko
SKK	Slovenská koruna
ŠÚSR	Slovenský statistický úřad
USA	Spojené státy americké
PLN	Polský zlotý

Seznam použitých zdrojů

Knížní publikace

- Barro, R. J. *Macroeconomics*. 5. vydání. Cambridge: MIT Press, 2001. ISBN 0-262-02436-5
- Holman, R. *Makroekonomie – středně pokročilý kurz*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN 80-7179-764-2
- Hronová, S. - Hindls, R. *Národní účetnictví. Koncept a analýzy*. 1.vydání. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-235-7
- Hubinková, Z. *Psychologie a sociologie ekonomického chování*. 1. vydání. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1593-3
- Smrčka, L. *Rodinné finance. Ekonomická krize a krach optimismu*. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-199-4

Internetové zdroje

- Asimakopulos, A. A Theory of the Consumption Function by Milton Friedman. *The Canadian Journal of Economics and Political Science* [online]. Číslo 25, rok 1959, str. 77-79. [cit. 2015-04-29]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/138879>
- Central statistical office of Poland. Národní účty [online]. *Central statistical office of Poland*. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://stat.gov.pl/en/topics/national-accounts/>
- [a] ČNB. Metodický list: Úvěry klientské. [online]. *Česká národní banka*, ©2003-2015. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/docs/ARADY/MET_LIST/tuvob_cs.pdf

- [b] ČNB. Seznam měnových finančních institucí [online]. *Česká národní banka*, ©2003-2015. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/statistika/menova_bankovni_stat/seznamy_mbs/seznam_mfi/index.html
- [c] ČNB. Seznam zprostředkovatelů financování aktiv [online]. *Česká národní banka*, ©2003-2015. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/statistika/menova_bankovni_stat/seznamy_mbs/seznam_mfi/index.html
- [d] ČNB. Metodický list: Zadluženost domácností [online]. *Česká národní banka*, ©2003-2015. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/docs/ARADY/MET_LIST/zadldom_cs.pdf
- [e] ČNB. Měnový kurz jako nástroj měnové politiky [online]. *Česká národní banka*, ©2003-2015. [cit. 2015-08-10]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/faq/menovy_kurz_jako_nastroj_menove_politiky.html
- [f] ČNB. Bankovní statistika. Komentář k hlavním indikátorům [online]. *Česká národní banka*, ©2003-2015. [cit. 2015-08-10]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/statistika/menova_bankovni_stat/bankovni_statistika/bank_stat_komentar.html
- [g] ČNB. Systém časových řad ARAD [online]. *Česká národní banka*. ©2003-2015. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://www.cnb.cz/docs/ARADY/HTML/index.htm>
- Český statistický úřad. Statistická ročenka České republiky 2012 [online]. *Český statistický úřad*. Publikováno [2012-11-22]. Datum poslední aktualizace [2013-2-23]. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/p/0001-12>

- Český statistický úřad. Příjmy a životní podmínky domácností 2013 – metodické vysvětlivky [online]. *Český statistický úřad*. Publikováno [2014-05-28]. Datum poslední aktualizace [2015-04-23]. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20543099/16002114mc.pdf/bc72211d-55dd-4075-b0d7-362d67996fff?version=1.0>
- Český statistický úřad. Průměrná mzda a evidenční počet zaměstnanců – metodika [online]. *Český statistický úřad*. Publikováno [2015-03-11]. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pmc_m
- Český statistický úřad. Byty podle Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Česká republika: Metodické vysvětlivky [online]. *Český statistický úřad*. Publikováno [2013-04-22]. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: [http://www.scitani.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/6E00259645/\\$File/1900013m.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/6E00259645/$File/1900013m.pdf)
- EUROSTAT. Národní účty (včetně HDP) [online]. *Eurostat*. [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/national-accounts/data/database>
- EUROSTAT. Evropské sektorové účty [online]. *Eurostat*. [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/sector-accounts/data/database>
- Hronová, S., Hindls, R. Ekonomické chování sektoru domácností ČR – spotřeba a zadluženost [online]. *Statistika*. Číslo 3, rok 2008, str. 189–204. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf08c3/hronova.pdf>
- Hungarian Central Statistical Office. Národní účty, HDP [online]. *Hungarian Central Statistical Office*. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: https://www.ksh.hu/national_accounts_gdp
- Kristejnová, V. Úvěry v selhání: Na lepší časy je brzy... [online]. *Hypoindex.cz*. Publikováno [2012-06-07]. [cit. 2015-08-10]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/uvery-v-selhani-na-lepsi-casy-je-brzyundefined/>

- Loužek, M. Milton Friedman - Sto let od narození [online]. *Ekonomika a Management*. Praha, 2012. [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.ekonomikaamanagement.cz/cz/clanek-milton-friedman-sto-let-od-narozeni.html>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. Analýza vývoje příjmů a výdajů domácností ČR v roce 2013 a predikce na další období [online]. *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. Praha, 2014. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/18032/Analyza_2013.pdf
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. Příručka pro personální a platovou agendu [online]. *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. Praha, 2015. Poslední aktualizace [2015-05-06]. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=z262_2006_6
- Národná banka Slovenska. Menová a finančná štatistika. Úvery [online]. *Národná banka Slovenska*. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/menova-a-bankova-statistika/statisticke-udaje-penaznych-financnych-institucii/uvery>
- Narodowy Bank Polski. Měnová a finanční statistika [online]. *Narodowy Bank Polski*. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/statystyka/naleznosci/naleznosci.html>
- Pekař, J. Slovensko: Silný konec, těžký začátek [online]. *Peníze.cz*. Publikováno [2008-06-02]. [cit. 2015-08-10]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/inflace/42816-slovensko-silny-konec-tezky-zacatek>
- Streissler, E. A Theory of consumption function by Milton Friedman [online]. *Econometrica*. Číslo 28, rok 1960, str. 162-164. [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1905313>

- Štatistický úrad Slovenskej republiky. Databáze Slovstat [online]. *Štatistický úrad Slovenskej republiky*. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.statistics.sk/pls/elisw/vbd>
- The Central Bank of Hungary. Statistika finanční stability [online]. *The Central Bank of Hungary*. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: http://english.mnb.hu/Statisztika/data-and-information/mnben_statisztikai_idosorok/iii-financial-stability-statistics/composition-of-loans-extended-to-the-household-sector
- Zámečník, P. Úvěry splácíme lépe. Jsme z krize venku? [online]. *Hypindex.cz*. Publikováno [2014-03-06]. [cit. 2015-08-10]. Dostupné z: <http://www.hypindex.cz/uvery-splacime-lepe-jsme-z-krize-venku/>

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Obrázek 1.1: Mezičasová volba.....	23
Obrázek 1.2: Mezičasová volba – zvýšení důchodu.....	24
Obrázek 1.3: Mezičasová volba – zvýšení úrokové míry.....	24
Obrázek 2: Životní cyklus důchodu a spotřeby.....	25
Graf 1: HDP v běžných cenách (mil. EUR).....	42
Graf 2: Nezaměstnanost (%).....	43
Graf 3: Vývoj hrubého disponibilního důchodu v období 2002-2013 (mil. EUR).....	46
Graf 4: Výdaje na konečnou spotřebu domácností (mil. EUR).....	53
Graf 5: Hrubé úspory domácností (mil. EUR).....	61
Graf 6: Míra úspor domácností (% hrubého disponibilního důchodu).....	62
Graf 7: Podíl hrubých úspor domácností na národní úspoře (%).....	64
Graf 8: Čistý finanční majetek (mil. EUR).....	70
Graf 9: Objem úvěrů domácností (mil. EUR).....	71
Graf 10: Úvěry rezidentským domácnostem podle účelu (mld. Kč).....	71
Graf 11: Reálné přírůstky úvěrů (%).....	72
Graf 12: Úvěry v selhání (%).....	73
Graf 13: Podíl úvěrů se selháním českých domácností.....	74
Graf 14: Podíl dluhu na HDP (%).....	75
Graf 15: Podíl dluhu na hrubém disponibilním důchodu (%).....	76
Graf 16: Čistý finanční majetek/ HDD (%).....	77
Graf 17: Úvěry/ vklady (%).....	78

Tabulka 1: Data ke korelační analýze, Česká republika (mil. EUR).....	39
Tabulka 2: Korelace mezi HDP a HDD.....	40
Tabulka 3: Korelace mezi HDD a výdaji na konečnou spotřebu.....	40
Tabulka 4: Korelace mezi HDD a hrubými úsporami.....	41
Tabulka 5: Korelace mezi spotřebou a úsporami.....	41
Tabulka 6: HICP (%).....	42
Tabulka 7: Hrubý disponibilní důchod (mil. EUR).....	44
Tabulka 8: Struktura HDD domácností ČR (%).....	47
Tabulka 9: Struktura HDD domácností Slovenska (%).....	48
Tabulka 10: Struktura HDD domácností Polska (%).....	48
Tabulka 11: Struktura HDD domácností Maďarska (%).....	49
Tabulka 12: Průměrná hrubá měsíční mzda (v národních měnách).....	50
Tabulka 13: Minimální mzda (EUR/měsíc).....	51
Tabulka 14: Výdaje na konečnou spotřebu domácností (mil. EUR).....	52
Tabulka 15: Výdaje na konečnou spotřebu domácností (PPS/ obyvatel).....	54
Tabulka 16: Průměrný sklon ke spotřebě.....	55
Tabulka 17: Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností v České republice...	56
Tabulka 18: Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností Slovenska.....	57
Tabulka 19: Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností Polska.....	58
Tabulka 20: Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností Maďarska.....	59
Tabulka 21: Struktura nefinančního (mil. EUR, z toho %).....	65
Tabulka 22.1: Struktura finančního majetku ČR, SK (mil. EUR, z toho %).....	67
Tabulka 22.2: Struktura finančního majetku PL, HUN (mil. EUR, z toho %).....	68